

Bullinger Henrik

MÁSODIK
HELVÉT
HITVALLÁS

Kolozsvár
2010

Második Helvét Hitvallás

Fordította Buzogány Dezső, Juhász Tamás és Sipos Gábor (Kolozsvár, 1988)

A kolozsvári protestáns teológián a református diákok használatára készült kézirat.

A szöveget átnézte, a füzetet szerkesztette Juhász Tamás (Kolozsvár, 2010).

A Második Helvét Hitvallás – a Heidelbergi Kátéval együtt – a Magyar Református Egyház minden gyülekezetében elfogadott hitvallási irat, amely a Szentírás alapján álló református keresztyén hitünknek szabatos, pontos kifejezése.

A Hitvallást Bullinger Henrik írta 1562-ben, és mint a svájci protestáns városok és kantonok közös hitvallását tette közzé 1566-ban. Előbb latinul jelent meg, de még ugyanabban az évben németül is.

A magyar református lelkipásztorok az 1567. évi debreceni zsinaton sajátjukként elfogadták. Magyar nyelvű fordítása (Szenczi Csene Péter) 1616-ban jelent meg. Ezt harmadfél évszázadon át folyamatosan újra meg újra kiadták.

A 20. század első felében Erdős József modern fordítása terjedt el, majd még három újabb is született: a Szabadi Béláé (1950), a Tőkés Istváné (1968) és a jelen fordítás.

Vallástétel és egyszerű magyarázat

az igaz hitről és a tiszta keresztyén vallás egyetemes tantételeiről,

amelyet teljes egyetértésben adtak ki

Krisztus Anyaszentegyházának azok a svájci lelkipásztorai, akik Zürichben, Bernben, Schaffhausenben, Sankt Gallenben, Churban és egész Graubündenben¹, valamint Mülhausenben, Bielben és a hozzájuk csatlakozott Genfben vannak.

E könyvvel minden hívő előtt tanúságot akarnak tenni arról, hogy Krisztus igaz és ősi anyaszentegyházának egységében vannak, semmiféle új dolgot vagy tévtanítást nem terjesztenek, és ezért semmiféle szektához vagy eretnekséghez sincs közük.

Ezt a vallástételt ezennel közzé teszik, hogy minden hívő embernek módjában álljon véleményt alkotni róla.

Szívvel hiszünk az igazságra, szájjal teszünk pedig vallást az üdvösségre.

Róm 10,10

Előszó

Mi, az alulírott svájci gyülekezetek lelkipásztorai, Krisztus összes híveinek, akik Németországban és más országokban vannak, kegyelmet és békeséget kívánunk az Atya Istentől a mi Urunk Jézus Krisztus által.

A különböző országok, nemzetek és városok sok hitvallást írtak eddig, és különösen manapság sok ilyent adnak ki. A legutóbbi időben, a világszerte burjánzó veszedelmes eretnekségek oly szerencsétlen elszaporodása közben ezekkel a hitvallásokkal tanítják és bizonyítják, hogy egyházaikban keresztyén hitünk és vallásunk minden egyes tantételéről igazán és őszintén vélekednek, hisznek és tanítanak, s hogy az eretnekségekkel és szektákkal semmi közösségük nincs. Ezt mi is megtettük korábban kiadott írásainkban, de azok talán feledésbe merültek, s mivel hol itt, hol ott találhatóak, és terjedelmesen tárgyalják a dolgot, nincs mindenkinek ideje összegyűjteni és elolvasni őket. Ezért most – más hívők jeles példájától ösztönözve – e rövid magyarázatban foglaljuk össze és tárjuk minden keresztyén ember elé, mit tanítanak és milyen rendtartást követnek egyházaink, már a reformáció kezdete óta, hosszú éveken át mind a mai napig, sok viszonytagság között teljes egyetértéssel, és amit ma is ugyanúgy tanítanak és követnek.

¹ Az eredetiben „Churban és a szövetséges tartományokban” (Curia Rhetorum et apud confoederatos) áll, ami a „Hármak Szövetsége” (Drei Bünde) volt később, ma pedig Graubünden kanton.

Ezzel a munkával mindenki előtt azt is tanúsítjuk, hogy az Úr nekünk teljes egyetértést adott, úgyhogy egyházainkban, amelyekben szolgálatra rendelt, mindnyájan ugyanazt hirdetjük, és nincs köztünk meghasonlás, hanem mindnyájan egy szívvel és egy értelemmel vagyunk egy és ugyanazon test tagjai. Azt is tanúsítjuk, hogy gyülekezeteinkben nem terjesztünk olyan tanokat, amelyeket egyes ellenfeleink hamisan és ok nélkül nekünk tulajdonítani és reánk fogni igyekeznek, különösen azok előtt, akikhez írásaink nem jutottak el, és tanításainkat nem ismerik. Az elfogulatlan olvasó tehát nyilván meglátja majd rövid magyarázatunkból, hogy semmi közünk sincs semmiféle szektához és eretnekséghez, amelyeket evégett majdnem minden részben megemlítettünk és élesen megcáfoltunk. Rá fog jönni arra is, hogy mi Krisztus egyházaitól, amelyek Németországban, Franciaországban, Angliában és a keresztyén világ más országaiban vannak, nem különültünk el és istentelen módon el nem szakadtunk, hanem az itt kifejtett keresztyén igazság által velük egyenként és együttesen hit- és szeretetközösségben maradtunk.

Bár a különböző egyházakban van bizonyos eltérés a kifejezésekben, a tanítás módjában, a vallási szokásokban és a szertartásokban, amelyeket mindegyik egyház a maga helyzetéhez, hasznához és épüléséhez mért, ezek az egyház története során még sohasem keltettek viszályt és szakadást. E tekintetben ugyanis a keresztyén egyházak mindig éltek szabadságukkal, amint az egyház történetében látható. Bőven elég volt a régi keresztyéneknek a fő hittételekben, az igazhitű gondolkodásban és a testvéri szeretetben való kölcsönös egyetértés. Ezért reméljük, hogy Krisztus egyházai szívesen meg fognak egyezni velünk a hit és tanítás egységében, az igazhitű gondolkodásban és a testvéri szeretetben, mihelyt meggyőződnek arról, hogy mi a szent és örök Isten tudományában, az igazhitű gondolkodásban és a testvéri szeretetben velük s különösen az ősi apostoli egyházzal mindenben megegyezünk. Hitvallásunkat is főképp azért adtuk ki, hogy a németországi és más külföldi egyházakkal való békességet, egyetértést és kölcsönös szeretetet keressük, megszerezzük és meg is tartsuk. Meg vagyunk győződve arról, hogy ezekben az egyházakban van olyan szeretet, őszinteség és becsületesség irántunk, hogy ha eddig egyesek a mi dolgainkat helytelenül értették meg, egyszerű hitvallásunk hallatán ezután biztosan nem fognak minket eretneknek tartani, sem a mi egyházainkat, amelyek Krisztus igaz egyházai, nem fogják hitetlennek kárhozható.

Mindenekelőtt kijelentjük, hogy bárki kérésére mindig készek vagyunk bővebben kifejtteni mindazt, amit itt előadtunk. Sőt, ha valaki Isten igéjéből jobbra tanítana, annak szíves örömmel engedelmeskedünk az Úrban, akinek legyen dicséret és dicsőség.

Kelt 1566. március elsején.

Aláírták Krisztus minden svájci egyházának lelkipásztorai, akik Zürichben, Bernben, Schaffhausenben, Sankt Gallenben, Churban és az Alpokon inneni és túli Graubünden evangéliumi gyülekezeteiben, valamint Mülhausenben és Bielben szolgálnak, akikhez csatlakoztak a genfi, neuchâtel és más egyházak lelkipásztorai.

A már kiadott hitvalláshoz egyetértésüket adták a zatori és auschwitzi lengyel hercegségekben lévő gyülekezetek lelkipásztorai is; továbbá a skót egyház lelkipásztorai, akik 1566. szeptember 9-én a híres Béza Tódor doktorhoz intézett levelükben többek között ezt írták: „Aláírtuk mindnyájan, akik ezen a gyűlésen jelen voltunk, és az akadémia pecsétjével meg is erősítettük.“ Ezenkívül Magyarországon Debrecenben is közreadták a Hitvallást némely más hitcikkelyekkel együtt 1567. szeptember 1-én II. János felséges fejedelemnek, Isten kegyelméből Magyarország választott királyának ajánlva. Ebben többek között ez olvasható: „Mi, a tiszáninneri és tiszántúli egyházak összes lelkipásztorai, akik 1567. február 24-én a debreceni szent zsinaton összegyűltünk, más hitvallásokkal együtt elfogadtuk és aláírtuk a Helvét Hitvallást, amelyet az Úr 1566. esztendejében adtak ki, és amelyet a genfi egyház lelkipásztorai is aláírtak.“

Császári rendelet arról, hogy ki katolikus és ki eretnek

Gratianus, Valentinianus és Theodosius császárok Konstantinápoly népének. Azt akarjuk, hogy a mi kegyelmes uralkodásunk alatt lévő minden nép abban a vallásban éljen, amelyet Péter apostol adott át a rómaiaknak, amint ezt az általa tanított vallás mindmáig bizonyítja. Damasus pápa és Péter alexandriai püspök, az apostoli szentségű férfiú is ezt a vallást követi: az apostoli tanítás és az evangéliumi tudomány szerint higgyük az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek egy istenségét egyenlő méltóságban és szent háromságban. Parancsoljuk, hogy akik ezt a törvényt követik, a katolikus keresztyén nevet viseljék, a többiek pedig, akik szerintünk esztelenek és örültek, hordozzák az eretnek tan gyalázását, és sújtsa őket először Isten büntetése s azután a mi lelkünk indulata szerinti bosszúállás is, amelyre minket az isteni végzés feljogosít.

Kelt Thesszalonikában [380.] február 27-én.

Gratianus, Valentinianus és Theodosius császárok

Egyébként, hogy Péter apostol milyen vallást tanított minden keleti és nyugati egyháznak, nem csak a rómainak, azt megismerhetjük az evangéliumból, az Apostolok Cselekedeteiből és Péter két leveléből. Damasus pápa hitét és tanítását pedig saját hitvallása világítja meg.

Damasus hitvallása

„Hiszünk egy Istenben, mindenható Atyában és Jézus Krisztusban, a mi egyetlen Urunkban, Isten Fiában és a Szentlélekben. Istent nem mint három istent, hanem az Atyát, Fiút és Szentlelket mint egy Istent tiszteljük és valljuk: Isten egy, de nem magános; egy, de nem mint önmagának atyja vagy önmagának fia. Isten Atya, aki fiút nemzett, és Fiú, akit atya nemzett, a Szentlélek pedig nem született, nem születetlen, nem teremtett és nem lett, hanem az Atyától és a Fiútól származik, örökkévaló, mint az Atya és a Fiú, velük egyenlő, és ugyanúgy munkálkodik, mint ők. Mert meg van írva: Az Úr szavára (vagyis Isten Fia által) lettek az egek, és szájának leheletére minden seregük (Zsolt 33,6). Másutt pedig: kibocsátod a lelkedet, megújulnak, és újjá teszed a földnek színét (Zsolt 104,30). Ezért az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében egy Istent vallunk, az „isten” név pedig az ő hatalmára vonatkozik, nem tulajdonnév. Az Atya tulajdonneve Atya, a Fiú tulajdonneve Fiú, a Szentlélek tulajdonneve pedig Szentlélek. Ebben a háromságban egy Istent tisztelünk, mert ami egy Atyától van, egy természetű, egy lényegű és egy hatalmú az Atyával. Az Atya nemzette a Fiút, de nem akarata szerint, nem szükségből, hanem természete szerint. Az idők teljességében a Fiú alászállott az Atyától a mi megváltásunkra, és azért, hogy az Írások beteljesedjenek, de sohasem szűnt meg az Atyával együtt lenni. A Szentlélektől fogantatott és szüztől született. Testet, lelket és érzést, azaz tökéletes emberi mivoltot öltött magára, de nem szűnt meg az lenni, ami volt, hanem elkezdett az lenni, ami nem volt. Tökéletesen megőrizte saját természetét, és mégis valóságosan felvette a miénket. Ő, aki Isten volt, emberré lett, és aki emberként született, mint Isten munkálkodik, és aki Istenként munkálkodik, meghal mint ember, és aki emberként meghal, feltámad mint Isten.

Miután legyőzte a halál birodalmát, azzal a testtel, amelyben született, szenvedett, meghalt és feltámadott, felment az Atyához, és ül az ő jobbán dicsőségben; e dicsősége mindig megvolt, és ma is megvan. Hisszük, hogy az ő halála és vére által megtisztultunk, és ő feltámaszt minket az utolsó napon ebben a testben, amelyben most élünk. Reméljük, hogy elnyerjük majd jó cselekedeteink jutalmát vagy bűneinkért az örök kínszenvedés büntetését. Olvasd, hidd, tartsd meg ezt, e hithez ragaszkodj lelkedből, s életet és jutalmat nyersz Krisztustól.“

Ugyanezt tanította és hitte egyébként – Damasusszal és Athanasiuszsal együtt – Péter alexandriai püspök is, amint a (Cassiodorus által írt) *Historia ecclesiastica tripartita* 7. könyvének 37. fejezetében és 8. könyvének 14. fejezetében olvasható.

Mivel mindnyájan ezen a hiten és valláson vagyunk, reméljük, hogy senki sem fog minket eretneknek tartani, hanem katolikusnak és keresztyénnek.

Vallástétel és egyszerű magyarázat az igaz hitről és a tiszta keresztyén vallás egyetemes tanítételeiről

I. A Szentírás Isten igaz igéje

1. *A kanonikus Szentírás.* Hisszük és valljuk, hogy a szent próféták és apostolok mindkét szövetségbeli kanonikus írásai Istennek tulajdon igaz igéje, és elégséges tekintélyük önmaguktól van, nem emberektől. Mert Isten maga szólt az atyákhoz a szent írások által.

2. *A Szentírás minden kegyességre teljesen megtanít.* Krisztus egyetemes egyháza a Szentírásban mindent megtalál, ami az üdvözítő hitre és az Istennek tetsző életre vonatkozik. Ezért Isten határozottan megparancsolta, hogy semmit hozzá ne tegyünk, se belőle el ne vegyünk. Valljuk tehát, hogy ezekből az írásokból kell meríteni az igaz bölcsességet és kegyességet, a gyülekezetek reformálását és kormányzatát, a kegyességgel járó összes kötelességek tanítását, a tanítételek bizonyítását vagy cáfolatát, illetve minden tévelygés elvetését, de minden intelmet is az apostol ama mondása szerint: A teljes Írás Istentől ihletett és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre (2Tim 3,16). Másutt ezt mondja az apostol Timóteusnak az I. levél 3. fejezetének 14. és 15. versében: Ezeket írom neked, [...] hogy tudd meg, mi módon kell forgolódni az Isten házában.

3. *A Szentírás Isten igéje.* A thesszalonikaiaknak pedig ezt mondja: ti befogadván az Istennek általunk hirdetett beszédét, nem úgy fogadtátok, mint embernek beszédét, hanem mint Isten beszédét (aminthogy valósággal az is) stb. (1Thessz 2,13). Az Úr maga is ezt mondotta az evangéliumban: Nem ti vagytok, akik szóltok, hanem a ti Atyátoknak lelke az, aki szól tibennetek (Mát 10,20); aki titeket hallgat, engem hallgat, és aki titeket megvet, engem vet meg (Luk 10,16; Ján 13,20).

4. *Isten igéjének hirdetése Isten igéje.* Ezért hisszük, hogy amikor ma az egyházban Isten igéjét törvényesen elhívott prédikátorok hirdetik, Isten tulajdon igéje hirdettetik, és azt fogadják be a hívők. Nem szükséges tehát Istennek más igéjét költeni vagy a mennyből várni. Most is magára a hirdetett ígére kell figyelni, nem pedig az azt hirdető szolgára, aki bár gonosz és bűnös, Isten igéje mégis igaz és jó marad. Az említett külső ige hirdetést pedig nem tartjuk haszontalannak csak azért, mert az igaz vallás tanítása a Szentlélek megvilágosításától függ, amint meg van írva: Nem tanítja többé senki az ő felebarátját, mert ők mindnyájan megismernek engem (Jer 31,34). És azért sem, aki plántál, nem valaki, sem aki öntöz, hanem a növekedést adó Isten (1Kor 3,7). Mert bár senki sem mehet Krisztushoz, hacsak nem a mennyei Atya vonja (Ján 6,44), és nem a Szentlélek világosítja meg belülről, mégis tudjuk: Isten mindenképpen azt akarja, hogy az ő beszéde külsőképpen is hirdettessék. Megtehetette volna ugyan,

hogy Szentlelkével vagy angyal szolgálata által, de Péter szolgálata nélkül tanítsa az Apostolok Cselekedeteiben szereplő Kornéliust, mégis inkább Péterhez utasítja őt, akiről az angyal így szólt: ő megmondja neked, mit kell cselekedned (10,6).

5. *A belső megvilágosítás nem teszi fölöslegessé a külső prédikálást.* Mert aki belsőleg megvilágosít, Szentlelkét ajándékozva az embereknek, parancsot is adott tanítványainak: Elmenvén e széles világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtésnek (Márk 16,15). Ezért Filippiben külsőleg Pál prédikálta az Igét a bíboráros Lídiának, de belsőleg az Úr nyitotta meg az asszony szívét (Ap-Csel 16,14). Ugyancsak Pál jut Róm 10,17-ben, szépen emelkedő gondolatsor végén erre a következtetésre: Azért a hit hallásból van, a hallás pedig Isten ígéje által. Elismerjük ugyan, hogy Isten külső szolgálat nélkül is megvilágosíthat embereket, akiket akar és amikor akarja, ez neki hatalmában áll. Mi azonban most az emberek tanításának arról a szokásos módjáról szólunk, amelyet Isten mind parancsolatban, mind példákban elénkbe adott.

6. *Eretnekségek.* Kárhozzátjuk tehát az Artemon, a manicheusok, a valentiniánusok, Cerdo és a markioniták minden eretnekségét, akik tagadják, hogy az Írások a Szentlélektől erednek, közülük egyeseket vagy nem fogadtak el, vagy megtoldottak és meghamisítottak.

7. *Apokrifusok.* Ám mégsem titkoljuk, hogy az Ószövetség egyes könyveit a régiek apokrifusoknak, mások ecclesiasticusoknak nevezték, mint amelyeket olvasni lehetett ugyan a gyülekezetekben, de a hit tekintélyének megerősítése végett mégsem akartak rájuk hivatkozni. Augustinus is említi a *De civitate Dei* (Isten városa) című munkájában (18,38), hogy a Királyok könyve idézi egyes próféták nevét és könyveit, de hozzáteszi, hogy ezek nincsenek benne a kánonban, és a meglévő könyveink elégségesek a kegyességre.

II. A Szentírás magyarázata, az egyházatyák, zsinatok és hagyományok

1. *A Szentírás igaz magyarázata.* Péter apostol azt mondta, hogy a Szentírás nem magyarázható egyéni tetszés szerint (2Pét 1,20). Ezért nem helyeselnünk akármilyen magyarázatot. Nem ismerjük el tehát a Szentírás igaz vagy helyes magyarázatának azt, amelyet a római egyház szerinti értelmezésnek neveznek, s amelynek elfogadását a római egyház védői mindenkire egyszerűen rá akarnak erőszakolni. A Szentírásnak csak azt a magyarázatát ismerjük el igazhitűnek és helyesnek, amelyet magából a Szentírásból vesznek (tudniillik az eredeti nyelvek szellemében, a körülmények megfontolásával, valamint a hasonló vagy eltérő, több és világosabb szentírási helyek figyelembevételével), amely a hit és a szeretet szabályával megegyezik s főképpen Isten dicsőségére és az emberek üdvösségére szolgál.

2. *Az egyházatyák magyarázatai.* A görög és latin egyházatyák magyarázatait nem vetjük meg, és a szent dolgokról szóló vitairataikat és értekezéseiket nem utasítjuk vissza, ha azok megegyeznek a Szentírással. Am illő tisztelettel elfordulunk tőlük, amikor észrevesszük, hogy az Írásoktól idegen vagy azokkal ellentétes dolgokat tanítanak. Úgy gondoljuk, hogy ebben a dologban részünkről semmi sérelem nem éri őket, hiszen mindnyájan egyhangúlag azt akarják, hogy írásaikat ne tekintsük a Szentírással egyenlőnek, sőt felszólítanak, hogy vizsgáljuk meg: egyeznek-e azzal vagy sem, és meghagyják, hogy az egyezőket fogadjuk el, az eltérőktől pedig forduljunk el.

3. *A zsinatok.* Hasonló elbírálás alá esnek a zsinatok végzései vagy kánonai is. Ezért nem tűrjük, hogy a vallás és a hit vitás kérdéseiben pusztán az egyházatyák megállapításaival vagy a zsinatok határozataival zaklassanak bennünket. Még kevésbé tűrjük, hogy a bevett szokásokkal, az egy véleményen levők sokaságával vagy régi eredetű szabályokkal érveljenek ellenünk.

4. *Ki a döntőbíró?* A hit dolgában tehát nem fogadunk el más döntőbíró Istene kivül, aki a Szentírás által jelenti ki, hogy mi igaz, mi hamis, mit kell követnünk, vagy mit kell kerülnünk. Így csak a lelki embereknek Isten ígéjéből vett ítéleteiben nyugszunk meg. Jeremiás és a többi próféta súlyosan elítélte az Isten törvénye ellenére egybehívott papi zsinatokat, és buzgón intett, hogy ne hallgassunk azokra az atyákra és ne lépünk azok nyomdokaiba, akik saját elgondolásaikat követve Isten törvényétől elhajlanak.

5. *Az emberi hagyományok.* Hasonlóképpen elutasítjuk az emberi hagyományokat, amelyeket ugyan tetszetős joggal ékesítettek fel, mintha isteni és apostoli eredetük volna, s amelyeket az apostolok élőszóval, az apostoli férfiak pedig mintegy kézről kézre, az egymást követő püspökök útján adtak volna át az egyháznak – viszont a Szentírással összehasonlítva, attól eltérnek, és éppen eltérésükkel teszik nyilvánvalóvá, hogy mennyire nem apostoli hagyományok. Amint ugyanis az apostolok nem tanítottak egymástól eltérő dolgokat, ugyanúgy az apostoli atyák sem hirdettek az apostolokkal ellenkezőket. Egyenesen istentelenség volna azt állítani, hogy az apostolok élőszóban saját írásaikkal ellenkező dolgokat tanítottak. Pál világosan mondja, hogy ő minden gyülekezetben ugyanazt tanította (1Kor 4,17). Másutt ezt mondja: Mert nem egyebet írok néktek, hanem amit olvastok vagy el is ismertek (2Kor 1,13). Máshol ismét arról tesz bizonyosságot, hogy ő és tanítványai, vagyis az apostoli férfiak ugyanazon úton járnak, és ugyanazon lélek szerint mindent egyformán cselekszenek (2Kor 12,18). Hajdan a zsidóknak is voltak ősi hagyományaik, de azokat a mi Urunk erősen megcáfolta, kimutatva, hogy megtartásuk ellenkezik Isten törvényével, és velük hiába tisztelik Istent (Mát 15,1–9; Márk 7,1–13).

III. Isten egysége és a Szentháromság

1. *Isten egy.* Hisszük és tanítjuk, hogy Isten lényege vagy természete szerint egy, önmagától létezik, magának mindenre elégséges, láthatatlan, testetlen, végtelen, örökkévaló, minden látható és láthatatlan dolog teremtője, a legfőbb jó, élő, mindeneket életető és megtartó, mindenható, tökéletesen bölcs, kegyelmes és irgalmas, igazságos és igaz. A többistenhitet pedig megvetjük, mert világosan meg van írva: az Úr, a mi Istenünk, egy Úr (5Móz 6,4). Én az Úr vagyok a te Istened, ne legyenek néked idegen isteneid énelöttem (2Móz 20,2–3). Én vagyok az Úr, és több nincs, rajtam kívül nincs Isten. Vajon nem én [vagyok] az Úr? És nincs több isten nálam, igaz Isten és megtartó nincs rajtam kívül (Ézs 45,5.21). Az Úr, az Úr, irgalmas és kegyelmes Isten, késedelmes a haragra, nagy irgalmaságú és igazságú (2Móz 34,6).

2. *A Szentháromság.* Azt is hisszük és tanítjuk, hogy a végtelen, egy és oszthatatlan Istent, személyeire nézve elválaszthatatlanul és elegyítetlenül meg kell különböztetni mint Atyát, Fiút és Szentlelket, úgy, hogy az Atya a Fiút öröktől fogva nemzette, a Fiú kibeszélhetetlen módon született, a Szentlélek pedig mindkettőjüktől származik, mégpedig öröktől fogva, és mindkettővel együtt imádandó. Tehát nincs három Isten, hanem három egylényegű, egyaránt örökkévaló és egyenlő, akik létmódjukra nézve különböznek, és sorrendben egyik a másikat megelőzi, de minden egyenlőtlenség nélkül. Mert természet és lényeg tekintetében annyira együvé tartoznak, hogy Isten egy, s az Atya, a Fiú és a Szentlélek isteni lényege azonos. A Szentírás ugyanis a személyek világos megkülönböztetését tanítja nekünk, midőn az angyal a szent szűzhöz egyebek között így szól: A Szent Lélek száll tereád, és a Magasságosnak ereje árnyékoz meg téged, ami születik is, szentnek hívatik, Isten Fiának (Luk 1,35). Krisztus keresztelekor is mennyei szózat hallatszott Krisztus felől, ezt mondván: Ez amaz én szerelmes Fiam (Mát 3,17). A Szentlélek is megjelent galamb képében (Ján 1,32). És amikor maga az Úr elrendelte a keresztelest, megparancsolta, hogy az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében kereszteljenek (Mát 28,19). Az evangéliumban más helyen is így szólt: A Szent Lélek, akit az én nevemben küld az Atya (Ján 14,26). Másutt ezt mondta: Midőn pedig eljő majd a Vigasztaló, akit én küldök nektek, aki az Atyától származik, az tesz majd én rólam bizonyosságot (Ján 15,26). Egyszóval, elfogadjuk az Apostoli Hitvallást, amely az igaz hitet tanítja nekünk.

3. *Eretnekségek.* Elítéljük tehát a zsidókat és a mohamedánokat, valamint a szentséges és imádandó Szentháromság összes káromlóit. Hasonlóképpen elvetünk minden eretnekséget és mindazokat az eretnekeket, akik azt tanítják, hogy a Fiú és a Szentlélek csak névleg Isten, hogy a Szentháromságban van valami teremtett és szolgáló, vagy a másiknak alárendelt, végül, hogy van benne valami egyenlőtlen, nagyobb vagy kisebb, testi vagy testileg kiábrázolt, magatartásra és akaratra nézve különböző, vagy akár elegyített, akár magában álló dolog, mintha a Fiú és a Szentlélek az egy Atya Isten állapotai és tulajdonságai volnának: mi-

ként a monarchiánusok, noetiánusok, Praxeász, patripassziánusok, Szabelliosz, Szamoszatai (Paulosz), Aetiosz, Makedoniosz, az antropomorfiták, Arius és hasonlók vélekedtek.

IV. A bálványok, azaz Istennek, Krisztusnak és a szenteknek képmásai

1. *Isten képmásai.* Mivel Isten láthatatlan lélek és végtelen valóság, semmiféle művészettel vagy képmással nem ábrázolható ki, ezért Isten képeit a Szentírás alapján bátran nevezhetjük merő hazugságnak. Ennélfogva nemcsak a pogányok bálványait, hanem a keresztyének képeit is elvetjük.

2. *Krisztus képmásai.* Mert bár Krisztus emberi természetet öltött magára, ezt nem azért cselekedte, hogy mintát nyújtson a szobrászoknak és a festőknek. Nem azért jött, hogy a törvényt és a prófétákat eltörölje (Mát 5,17), a törvény és a próféták pedig tiltják a képeket (5Móz 4,15–18; Ézs 40,18). Azt mondta, hogy testi jelenléte nem használ az egyháznak, de megígérte, hogy Lelkével velünk lesz (Ján 16,7). Ki hinné tehát, hogy testének árnyéka vagy képe (2Kor 5,16) bármit is használna a hívőknek? És mivel Lelke által bennünk marad, bizonyára Isten temploma vagyunk (1Kor 3,15). Vagy mi egyezése Isten templomának bálványokkal (2Kor 6,16)?

3. *A szentek képmásai.* És mivel a boldog lelkek és mennyei szentek földi életükben minden feljükk forduló tiszteletet elhárítottak, és a szobrok ellen harcoltak (ApCsel 3,12; 14,11–18; Jel 14,7; 22,8–9), ki tartja valószínűnek azt, hogy a mennyei szentek és angyalok kedvüket lelnék saját képmásukban, amely előtt az emberek térdet hajtanak, fővegeiket leveszik, és a tisztelet más jeleit nyilvánítják? Az embereket a vallásban az isteni dolgokra kell oktatni és az üdvösségre inteni. Evégett az Úr az evangélium prédikálását parancsolta (Márk 16,15), nem pedig a festést és az avatatlanok képek általi nevelését; sákramentumokat is szerzett, de sehol sem rendelt szobrokat.

4. *Az avatatlanok szentírása.* Egyébként bármerre tekintsünk is, szemünkbe ötlenek Isten élő és igazi teremtményei, amelyek, ha kellőképpen megfigyeljük, sokkal hatékonyabban megindítják a szemlélőt, mint az emberek valamennyi hiábavaló, mozdulatlan, erőtelen és élettelen képmása és festménye. Ezekről igazán mondotta a próféta: Szemeik vannak, de nem látnak stb. (Zsolt 115,4–7)

5. *Lactantius.* Azért helyeseljük Lactantius ókori író véleményét, aki így szólt: „Kétségtelen, hogy semmi vallás nincs ott, ahol képek vannak“ (*Divinarum institutionum libri VII.* – Isteni tanítások hét könyve 2, 22).

6. *Epiphániosz és Hieronymus.* Állítjuk, hogy Epiphániosz püspök is helyesen járt el, aki mikor a templom ajtajánál olyan függönyt talált, amelyre Krisztusnak vagy valamely szentnek képét festették, elszakította és eldobta azt. A Szentírás tekintélyével ellenkezőnek látta ugyanis, hogy Krisztus egyházában

ember képmása függjön. Ezért megparancsolta, hogy ezután Krisztus egyházában a mi vallásunkkal ellenkező ilyenféle függönyöket ne aggassanak fel, sőt inkább távolítsák el ezt a Krisztus egyházához és a hívő néphez méltatlan botránkoztatást. Ezenkívül helyeseljük Augustinusnak a véleményét is: „Ne legyen a mi vallásunk emberi alkotások tisztelete. Mert többet érnek azoknál maguk a művészek, akik ilyeneket készítenek: mégsem tartozunk őket tisztelni” (*De vera religione* — Az igaz vallás 55).

V. Isten imádása, tisztelete és segítségül hívása az egyedüli közbenjáró Jézus Krisztus által

1. *Egyedül Istent kell imádni és tisztelni.* Tanítjuk, hogy csak az igaz Istent kell imádni és tisztelni. Ebben a tiszteletben senkit sem részesítünk az Úr parancsa szerint: az Urat, a te Istenedet imádd, és csak neki szolgálj (Mát 4,10). Bizonyos, hogy minden próféta igen keményen ostromozta Izrael népét, valahányszor idegen isteneket és nem csak az egy igaz Istent imádkozta és tisztelte. Tanítjuk azért, hogy Istent úgy kell imádni, ahogy ő maga tanított erre bennünket, tudniillik lélekben és igazságban (Ján 4,23–24), nem valamely babonával, hanem tiszta szívvel és az ő Igéje szerint, nehogy egykor így szóljon hozzánk: kicsoda kívánta ezt a ti kezeitekből (Ézs 66,1–2; Jer 7,1–7)? Mert Pál is így szól: Isten embereknek kezeitől nem tiszteltetik, mintha valami nélkül szükölködnék (Ap-Csel 17,25).

2. *Egyedül csak Istent kell segítségül hívni, az egy Krisztus közbenjárásával.* Egyedül őt hívjuk segítségül életünk minden válságában és viszontagságában, mégpedig a mi egyetlen közbenjárónk és szószólónk, Jézus Krisztus által. Isten ugyanis világosan megparancsolta nekünk: Hívj segítségül engem a nyomorúság idején, és megszabadítlak téged, és te dicsőítesz engem (Zsolt 50,15). Az Úr kegyesen meg is ígérte nekünk: Amit csak kérni fogtok az Atyától, megadja néktek (Ján 16,23). Ugyanígy: Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megterhelgettetek, és én megnyugosztalak titeket (Mát 11,28). És minthogy meg van írva: Mi módon hívják azért segítségül azt, akiben nem hisznek? (Róm 10,14), mi egyedül Istenben hiszünk, egyedül őt hívjuk segítségül, mégpedig Krisztus által. Mert azt mondja az apostol: egy az Isten, egy a közbenjáró is Isten és emberek között, az ember Jézus Krisztus (1Tim 2,5). Ugyanígy: ha valaki vétkezik, van szószólónk az Atyánál, az igaz Jézus Krisztus (1Ján 2,1).

3. *A szenteket nem kell imádni, tisztelni és segítségül hívni.* Ezért a dicsőült mennyei lakókat vagy szenteket nem imádjuk, nem tiszteljük, segítségül sem hívjuk, és nem ismerjük el őket szószólóinknak és közbenjáróinknak az Atya előtt a mennyben. Elegendő ugyanis nekünk Isten és a közbenjáró Krisztus. Az egyedül Istent és az ő Fiát megillető tiszteletben másokat nem részesítünk, mert világosan megmondotta: dicsőségemet másnak nem adom (Ézs 42,8). Péter is

ezt mondta: nem adatott az emberek között ... más név, mely által kellene nekünk megtartatnunk, hanem csak a Krisztus neve (ApCsel 4,12). Akiknek ez a név hit által teljesen elegendő, Krisztuson kívül nem keresnek semmit.

4. *A szenteknek járó és adandó tisztelet.* Mindazáltal a szenteket nem vetjük meg, és nem vélekedünk róluk tiszteletlenül. Elismerjük ugyanis, hogy ők Krisztus élő tagjai, Isten barátai, akik a testet és a világot dicsőségesen legyőzték. Szeretjük tehát őket mint testvéreinket, és tiszteljük is, de nem valamiféle istentisztelettel, hanem a róluk való tiszteletteljes vélekedéssel és illő dicsérettel. Követjük is őket, mert mint hitüknek és erényüknek utánczó és az örök üdvösségnek részestársai, forró vágyakozással és óhajtással kívánunk együtt örökké Istennel lakozni és velük együtt Krisztusban örvendezni. E tekintetben helyeseljük Augustinus véleményét: „Ne legyen a mi vallásunk emberi alkotások tisztelete. Mert ha kegyesen éltek, akkor nem kívánnak ilyen tiszteletet, hanem arra hárítják azt, aki által megvilágosítva örvendeznek azon, hogy mi is szolgatársai vagyunk az ő érdemének. Tisztelni kell tehát őket példájuk követésével, de nem kell imádni őket vallásos tisztelettel” stb. (*De vera religione* – Az igaz vallás 55).

5. *A szentek ereklyéi.* Még kevésbé hisszük, hogy a szentek ereklyéit imádnunk vagy tisztelnünk kellene. A régi szentek azt tartották, hogy eléggé megbecsülték halottaikat, ha tetemeiket tisztességesen elföldelték, miután lelkük a mennybe szállott. Az ősök erényeit, tanítását és hitét tartották legnemesebb ereklyéiknek. A holtak dicséretével ezeket ajánlották, és maguk is ezeket törekedtek kiábrázolni földi életükben.

6. *Egyedül Isten nevére kell esküdni.* A régiek csak az egy Jahve Isten nevére esküdtek, amint ezt az isteni törvény parancsolja. Minthogy ez megtiltotta az idegen istenek nevére való esküvést (5Móz 10,20; 2Móz 23,13), nem esküszünk a szentekre sem. Elvetjük tehát mindezekben azt a tanítást, mely a menygyei szenteknek a kelleténél többet tulajdonít.

VI. Isten gondviselése

1. *Isten gondviselése igazgat mindent.* Hiszük, hogy a bölcs, örökkévaló és mindenható Isten gondviselése tart fenn és igazgat mindent égen, földön és valamennyi teremtményben. Dávid is erről tesz bizonyosságot: Felmagasztaltatott az Úr minden pogány nép felett; dicsősége túl van az egeken. Kicsoda hasonló az Úrhoz, a mi Istenünkhöz, aki a magasságban lakozik, aki magát megalázva tekint szét a mennyen és földön (Zsolt 113, 4–6)? Másutt pedig így szól: Járásomra és fekvésemre ügyelsz, minden utamat jól tudod. Mikor még nyelvemem sincs a szó, immár egészen érted azt, Uram (Zsolt 139,3–4). Pál is bizonyosságot tesz, mondván: Őbenne élünk, mozgunk és vagyunk (ApCsel 17,28), ötöle, őáltala és őreá nézve vannak mindenek (Róm 11,36). Tehát nagyon helyesen és a Szentírás szerint jelentette ki Augustinus a *De agone christianorum* (A keresz-

tyének harca) 8. fejezetében: „az Úr mondotta: Nemde két verebecskét meg lehet venni egy kis fillérért? És egy sem esik azok közül a földre a ti Atyátok akaratára nélkül (Mát 10,29)!” E szavaival azt akarta nyilvánvalóvá tenni, hogy „az emberileg legcsekélyebbnek tartott dolgokat is az Úr mindenhatósága igazgatja. Mert úgy szól az igazság, hogy az ég madarait is ő táplálja, a mező liliomait is ő ruházza; fejünk hajszálaíróról is azt mondja, hogy számon vannak tartva” stb. (Mát 6,26–34; 10,30).

2. *Az epikureusok.* Elítéljük tehát az Isten gondviselését tagadó epikureusokat, akik káromlólag azt mondják, hogy Isten távoli égi tájakon lakik és sem ránk, sem a mi dolgainkra nem tekint és nem ügyel. Elítélte ezeket Dávid is, a királyi próféta, mondván: Uram, meddig még, meddig örvendeznek még a hitetlenek? Ezt mondják: Nem látja az Úr, és nem veszi észre a Jákob Istene! Eszméljete, ti bolondok a nép között! És ti balgatagok, mikor tértek eszetekre: aki a fület plántálta, avagy nem hall-é? És aki a szemet formálta, avagy nem lát-é? (Zsolt 94,7–9)

3. *Az eszközöket nem kell megvetni.* Ugyanakkor nem vetjük meg és nem tekintjük haszontalanoknak azokat az eszközöket, amelyek által az isteni gondviselés működik, hanem azt tanítjuk, hogy ezekhez csak annyira kell alkalmazkodnunk, amennyire azt nekünk Isten Igéje ajánlja. Ezért helytelenítjük azoknak vakmerő beszédét, akik így szólnak: ha mindent Isten gondviselése intéz, bizonyára haszontalanok a mi próbálkozásaink. Elég, ha ráhagyunk mindent az isteni gondviselés igazgatására, és nem szükséges, hogy ezentúl bármivel is törődjünk, vagy bármit is tegyünk. Mert bár Pál apostol tudta, hogy annak az Istennek a gondviselésével hajózik, aki maga mondotta neki: Rómában is bizonyoságot kell tenned (ApCsel 23,11); aki ezenfelül megígérte: egy lélek sem vész el közületek, senkinek sem esik le egy hajsza a fejről (ApCsel 27,22.34), mégis amikor a hajósok menekülésre gondoltak, Pál így szólt a századoshoz és a katonákhoz: Ha ezek a hajóban nem maradnak, ti meg nem szabadulhattok (ApCsel 27,31). Mert Isten, aki bármely dolognak meghatározta a végét, mind a kezdetről, mind az eszközökről rendelkezett, amelyekkel azt véghez lehet vinni. A pogányok a dolgokat a vaksorsnak és a bizonytalan véletlennek tulajdonítják. Jakab viszont nem akarja, hogy ezt mondjuk: Ma vagy holnap elmegyünk ama városba, és kalmárkodunk, hanem hozzáteszi: Holott ezt kellene mondanotok: ha az Úr akarja és élünk, ím ezt vagy amazt fogjuk cselekedni (Jak 4,13.15). Augustinus is így szól: „Mindaz, ami a természetben a balgatagok szemében véletlennek látszik, csakis az ő igéje által történik: mert semmi sem lesz az ő parancsolata nélkül” (*Enarrationes in Psalmos – A Zsoltárok magyarázata* 148). Így szerencsés véletlennek látszott, hogy Saul, atyja szamarait keresve, Sámuel prófétával találkozott, de az Úr már előbb megmondotta a prófétának: Holnap küldök hozzád egy embert a Benjámin földjéről (1Sám 9,16).

VII. A mindenség teremtése, az angyalok, az ördög és az ember

1. *Isten teremtett mindent.* A jó és mindenható Isten örökkévaló Igéje által teremtett mindent, láthatókat és láthatatlanokat egyaránt, és azokat örökkévaló Szentlelkével meg is tartja, amint erről bizonyoságot tesz Dávid, mondván: Az Úr szavára lettek az egek, és szájának leheletére minden seregük (Zsolt 33,6). Mindaz pedig, amit Isten teremtett, ahogy az Írás mondja, igen jó volt, s az ember javára és használatára teremtetett. Mindezekről azt mondjuk, hogy egyetlen kezdetre vezethetők vissza.

2. *A manicheusok és a markioniták.* Elítéljük tehát a manicheusokat és a markionitákat, akik hitetlenül azt koholták, hogy a jónak és a rossznak két önálló valósága és természete van, és hogy két ősök és két egymással ellentétben álló Isten létezik: egy jó meg egy gonosz.

3. *Az angyalok és az ördögök.* Valamennyi teremtmény közül kiválnak az angyalok és az ördögök. Az angyalokról kijelenti a Szentírás: Aki a szeleket teszi követéivé, a lángoló tüzet szolgálivá (Zsolt 104,4). Hasonlóképpen: Avagy nem szolgáló lelkek-e mindazok, elküldve szolgálatra azokért, akik örökölni fogják az üdvösséget (Zsid 1,14)? Az Úr Jézus maga tesz bizonyoságot az ördögről, mondván: Az emberölő volt kezdettől fogva, és nem állott meg az igazságban, mert nincsen őbenne igazság. Mikor hazugságot szól, a sajátjából szól; mert hazug és hazugság atyja (Ján 8,44). Tanítjuk tehát, hogy az angyalok közül egyesek megmaradtak az engedelmisségben s Isten és az emberek hűséges szolgálatára rendeltettek, mások azonban önhibájukból elbuktak és romlásba zuhantak, s minden jónak és a hívőknek ellenségei lettek stb.

4. *Az ember.* Az emberről pedig azt mondja az Írás, hogy kezdetben jónak teremtetett, Isten képére és hasonlatosságára; hogy Isten őt a Paradicsomba helyezte, és mindent neki rendelt alá (1Móz 2). Ezt énekli meg Dávid nagyszerűen a 8. zsoltárban. Ezenfelül adott neki házastársat, és megáldotta őket. Valljuk pedig, hogy az ember egy személyben két különböző valóságból áll, úgymint halhatatlan lélekből, mely a testtől elválva nem alszik el, nem vész el, és halandó testből, mely azonban az utolsó ítéletkor halottaiból fel fog támadni, hogy azután az egész ember örökre életben vagy örökre halálban maradjon.²

5. *Eretnekségek.* Elítélünk mindenkit, aki kigúnyolja vagy körmönfont érvelésekkel kétségbe vonja a lélek halhatatlanságát, vagy azt állítja, hogy a lélek alszik vagy része Istennek. Egyszerűen elítéljük mindazokat, akik a természetről, az angyalokról, az ördögről és az emberről másképpen vélekednek, mint ahogy nekünk a Szentírás Krisztus apostoli egyházában tanítja.

2 Ezt az utóbbi mondatot zsinatunk teológiai bizottsága átírni javasolja: „Valljuk, hogy a halandó ember test és lélek. Ez a test-lélek ember azonban az utolsó ítéletkor halottaiból fel fog támadni, hogy azután örökre életben vagy örökre halálban maradjon.”

VIII. Az ember bünesete, a bűn és a bűn oka

1. *Az ember bünesete.* Kezdetben Isten az embert a maga képére, valóságos igazságban és szentségben, jónak és igaznak teremtette, de az ember a kígyó ösztönzésére, saját hibájából a jóságtól és igazságtól elszakadva a bűn, a halál és különféle nyomorúságok martaléka lett. És amilyen lett a büneset folytán, olyanok mindazok, akik tőle származnak, tudniillik a bűn, a halál és különféle nyomorúságok martalékai.

2. *A bűn.* A bűnön pedig az embernek azt a veleszületett és első szüleinktől mindnyájunkra átszármazott vagy továbbterjedt romlottságát értjük, amely miatt gonosz kívánságokba merülve, a jótól elfordulva és minden gonoszra hajolva, mindenféle gonoszszággal, Isten iránt bizalmatlansággal és gyűlölettel eltelve magunktól semmi jót nem tehetünk, még csak nem is gondolhatunk. Sőt, amint egyre szaporodnak az esztendeink, Isten törvénye ellen való gonosz gondolatainkkal, beszédeinkkel és tetteinkkel rossz fához illő romlott gyümölcsöket termünk (Mát 12,33–37). Ezért érdemünk szerint Isten haragjára rászolgálva, igazságos büntetései alá vagyunk vetve, sőt Isten el is taszított volna magától mindannyiunkat, ha a Szabadító Krisztus vissza nem vitt volna minket.

3. *A halál.* A halálon nemcsak a testi halált értjük, amelyet bűneinkért egyszer mindnyájunknak el kell szenvednünk, hanem azokat az örökkévaló büntetéseket is, amelyek bűneinkért és romlottságunkért kijárnak nekünk. Mert az apostol ezt mondja: holtak valánk a mi vétkeink és bűneink miatt, és természet szerint haragnak fiai valánk, mint egyebek is: de az Isten gazdag lévén irgalmaságban, minket, akik meg voltunk halva a véték miatt, megelevenített együtt a Krisztussal (Ef 2,1–5). Továbbá: Miképpen egy ember által jött be a világba a bűn és a bűn által a halál, és akképpen a halál minden emberre elhatott, mivel hogy mindenek vétkeztek (Róm 5,12).

4. *Az eredendő bűn, a cselekedeti bűnök.* Elismerjük, hogy minden emberben van eredendő bűn; elismerjük, hogy minden más ebből származó bűn valóban bűn, és annak is mondjuk, nevezzék azt akár halálos, akár bocsánatos bűnnek, akár úgynevezett Szentlélek elleni bűnnek, amely soha nem nyer bocsánatot (Márk 3,29; 1Ján 5,16). Valljuk azt is, hogy a bűnök nem egyenlők, hanem némelyek súlyosabbak, mint mások, noha a romlottság és hitetlenség ugyanazon forrásából erednek. Amint az Úr mondotta: Könnyebb lesz Sodoma földének dolga, mint annak a városnak, amely az evangélium Igéjét visszautasítja (Mát 10,14–15; 11,20–24).

5. *Eretnekségek.* Elítéljük tehát azokat, akik mást tanítanak, elsősorban Pelagiust és a pelagiánusokat a Jovinianus követőivel együtt, akik, mint a sztoikusok, minden bűnt egyenlőnek tartottak. Erre nézve mindenben egyetértünk Augustinusszal, aki a maga felfogását a Szentírásból merítette.

6. *Isten nem szerzője a bűnnek.* Mennyiben mondható, hogy ő megkeményít? Elítéljük ezenkívül Florinust és Blastust, akik ellen Iraeneus is írt, és mindazokat, akik szerint Isten a bűn szerzője, mert világosan meg van írva: Nem

olyan Isten vagy te, aki hamisságban gyönyörködnél; gyűlölsz te minden bűnt cselekedőt, elveszted, akik hazugságot szólnak (Zsolt 5,5). És másutt: Mikor az ördög hazugságot szól, a sajátjából szól, mert hazug és hazugság atyja (Ján 8,44). Bennünk is elég véték és rosszaság van, semmi szükség sincs arra, hogy Isten öntsön belénk új vagy nagyobb gonoszságot. Ezért amikor azt mondja a Szentírás, hogy Isten megkeményít, megvakít és hamis gondolkodásra átad valakit, az úgy értendő, hogy Isten ezt igazságos ítéletként cselekszi, mint igaz bíró és büntető. Végül néhányszor azt olvassuk, vagy úgy látjuk a Szentírásból, hogy Isten valami rosszat cselekszik. Ezt nem azért mondja a Szentírás, mintha nem az ember tenné a rosszat, hanem azért, mert Isten engedi és igaz ítéletből nem akadályozza azt meg, pedig ha akarta volna, megakadályozhatta volna. Vagy azért engedi, hogy az emberek gonoszságát jóra használja fel, mint József testvéreinek bűnét; vagy pedig azért, mert úgy igazgatja a bűnöket, hogy a megengedett határon túl ne törjenek és ne garázdálkodjanak. Augustinus ezt mondja az *Enchiridon ad Laurentium* (Kézikönyv Laurentius számára) című munkájában: „Csodálatos és kibeszélhetetlen módon nincsen akaratan kívül az sem, ami az ő akarata ellen történik. Mert nem történnék meg, ha nem engedné, hogy megtörténjék. Bizonyára nem is akaratlanul engedi meg, hanem akarva. És jó létére nem is engedné, hogy a rossz megtörténjék, ha mindenható létére nem tudná a rosszat jóra fordítani”. Ezek az ő szavai (109. fejezet).

7. *Kíváncsiskodó kérdések.* Egyéb kérdéseket, mint például azt, hogy Isten akarta-e Ádám bukását, készítette-e a bukásra, miért nem akadályozta meg a bűnesetet? – meg a hasonlókat a kíváncsiskodó kérdések közé soroljuk; ha csak az eretnekek és más okvetetlenkedő emberek pimaszsága arra nem kényszerít, hogy Isten ígérből ezeket is megmagyarázzuk, amint azt gyakran tették az egyház kegyes tanítói. Az Úr ugyanis megtiltotta, hogy az ember egyék a tiltott gyümölcsből, és a törvényszegést megbüntette. Bármi történjék is, nem lehet rossz, ha Isten gondviselésére, akaratára és hatalmára tekintünk, de rossz, ha a Sátán és a mi Isten akaratával ellenkező akaratunkat nézzük.

IX. Az ember szabad akarata és képességei

Ebben a kérdésben, mely az egyházban mindig sok vitát szült, azt tanítjuk, hogy az emberek háromféle állapotát és helyzetét kell tekintetbe venni.

1. *Milyen volt az ember a bűneset előtt?* Először, hogy milyen volt az ember a bűneset előtt, tudniillik igaz és szabad, aki mind a jóban megmaradhatott, mind a rosszra elhajolhatott. De a rosszra hajlott, és így mind magát, mind az egész emberiséget bűnbe és halálba sodorta, amint előbb mondtuk.

2. *Milyen volt az ember a bűneset után?* Ezután azt kell tekintetbe venni, hogy milyen volt az ember a bűneset után. Nem vétetett el ugyan értelmé és akarata, nem is változott teljesen kővé vagy fatuskóvá, de előbbi tulajdonságai anynyira megváltoztak és meggyengültek benne, hogy többé nem képes arra, amire

képes volt a bűneset előtt. Értelme elhomályosult, akarata pedig szabad akaratból szolgálivá lett, mert a bűnnek szolgál; nem akaratlanul, hanem akarva. Hiszen valamit nem akaratlanul tenni annyit jelent, mint akarni.

3. *Az ember önként cselekszi a rosszat.* Tehát ami a rosszat, vagyis a bűnt illeti, az ember nem Istentől vagy az ördögtől kényszerítve, hanem önként cselekszi azt, és ennyiben teljesen szabad akarata van. Ha pedig – amint gyakran látni – Isten az ember leggonoszabb cselekedetei és tervei véghezvitelét meggátolja, ezzel még nem szűnt meg az embernek a rosszra való szabadsága, mert Isten a maga hatalmával azt hiúsítja meg, amit az ember egyébként szabadon elhatározott. Mint ahogy József testvérei szabadon határozzák el József elpusztítását, de nem tehetik meg, mert Isten másként látta jónak.

4. *Az ember magától nem képes a jóra.* A jót és az erényeket illetően pedig az ember értelme önmagától nem ítél helyesen Isten dolgairól. Az evangéliumi és apostoli Szentírás ugyanis mindenkitől, aki üdvözülni akar, újjászületést kíván. Ezért az Ádám-tól való első születés nem használ nekünk az üdvösségre nézve. Pál apostol szerint érzéki ember nem foghatja meg az Isten Lelkének dolgait stb. (1Kor 2,14) Ugyanő másutt tagadja, hogy önmagunktól alkalmasak volnánk valami jót gondolni (2Kor 3,5). Ismeretes, hogy az akarat vezére az ész, vagyis az értelem, de mert a vezér vak, világos, hogy mire jut az akarat. Ennél fogva a még újjá nem született embernek nincs semmi szabad akarata a jóra, nincs semmi ereje a jó véghezvitelére. Az Úr így szól az evangéliumban: Bizony mondom néktek, hogy mindaz, aki bűnt cselekszik, szolgálja a bűnnek (Ján 8,34). Pál apostol szerint pedig a test gondolata ellenségeskedés Isten ellen, minthogy az Isten törvényének nem engedelmeskedik, mert nem is teheti (Róm 8,7).

5. *A tudományokra való képesség.* Egyébként a bűnbe esett emberből a földi dolgokra vonatkozó értelmi képesség nem hiányzik teljesen. Isten ugyanis az ő irgalmasságából meghagyta a szellemi képességet, bár az ugyan távol áll attól, amely a bűneset előtt volt az emberben. Isten parancsolja, hogy elménket kíméljük, s egyúttal talentumokat és előmenetelt is ad hozzá. És nyilvánvaló, hogy a tudományokban Isten áldása nélkül semmire sem jutunk. A Szentírás Istentől származtat minden tudományt. Még a pogányok is leleményes isteneikre vezették vissza a tudományok eredetét.

6. *Milyenek az újjászületett emberek képességei, és hogyan lehet szabad akaratuk?* Végül meg kell vizsgálnunk, hogy az újjászületetteknek van-e szabad akaratuk és milyen határig? Az újjászületésben a Szentlélek megvilágosítja az értelmet, hogy Isten titkait és akaratát megértse. Az akaratot pedig a Szentlélek nemcsak megváltoztatja, hanem fel is ruházza képességekkel, hogy önként akarja és tehesse a jót (Róm 8,1–9). Ha ezt nem fogadnánk el, megtagadnók a keresztyén szabadságot, és behoznók a törvény alatti szolgálást. A próféta szerint is így szól Isten: Törvényemet az ő belsejükbe helyezem, és az ő szívükbe írom be (Jer 31,33; Ez 36,26–27). Az Úr is ezt mondja az evangéliumban: Ha a Fiú megszabadít titeket, valósággal szabadok lesztek (Ján 8,36). Pál is így szól a fi-

lippiekhez: mert néktek adatott a kegyelem a Krisztusért, nemcsak hogy higgyetek őbenne, hanem hogy szenvedjétek is őérette (Fil 1,29). Továbbá: meg lévén győződve arról, hogy aki elkezdette bennetek a jó dolgot, elvégzi a Krisztus Jézusnak napjáig (Fil 1,6). Valamint: Mert Isten az, aki munkálja bennetek mind az akarást, mind a munkálást jó kedvéből (Fil 2,13).

7. *Az újjászületettek cselekvőleg működnek, nem csak szenvedőleg.* Úgy véljük azonban, hogy itt két dolgot kell szem előtt tartani. Először azt, hogy az újjászületettek a jó választásában nemcsak szenvedőleg vesznek részt, hanem cselekvőleg is. Ugyanis Isten indítja őket arra, hogy saját maguk cselekedjék azt, amit cselekszenek. Helyesen említi azért Augustinus, hogy Istent a mi segítőnknek mondja a Szentírás. Márpedig csak annak lehet segíteni, aki tesz valamit. A manicheusok megfosztották az embert minden cselekvéstől, és mintegy kővé s fatuskóvá tették.

8. *Az újjászületettekben erőtelen a szabad akarat.* Másodszor szem előtt kell tartani, hogy az újjászületettekben megmarad az erőtelenség. Mivel ugyanis bennünk lakozik a bűn, és a test életünk végéig a Lélek ellen törekedik, az újjászületettek nem tudják akadálytalanul véghezvinni azt, amit elhatároztak. Ezt az apostol megerősíti a Róm 7-ben és Gal 5-ben. Szabad akaratunk tehát erőtelen az ó ember és a velünk született emberi romlottság élethossziglan bennünk levő maradványai miatt. Minthogy pedig a test erői és az ó ember maradványai nem olyan hathatósak, hogy teljesen kiolthatnák a Lélek munkáját, ezért a hívek szabadnak mondhatók, de csak úgy, ha megismerik erőtelenségüket, és semmit sem kérkednek szabad akaratukkal. A hívő léleknek ugyanis mindig figyelembe kell vennie azt, amit Augustinus olyan gyakran hangoztat az apostol nyomán: Mid van ugyanis, amit nem kaptál volna? Ha pedig úgy kaptad, mit dicsekedel, mint ha nem kaptad volna?” (1Kor 4,7) Ezekhez járul, hogy amit elhatároztunk, nem teljesül azonnal, mert a dolgok kimenetele Isten kezében van. Ezért kéri Pál az Urat, hogy tegye szerencsésé az ő útját (Róm 1,10). Már csak ez okból is erőtelen a szabad akarat.

9. *A külső dolgokban szabadok vagyunk.* Egyébként senki sem tagadja, hogy külső dolgokban mind az újjászületett, mind az újjá nem született embernek van szabad akarata. Mert az embernek más élőlényekkel (melyeknél nem alábbvaló) közös az a tulajdonsága, hogy egyes dolgokat akar, másokat nem akar. Szólhat vagy hallgathat, elmehet hazulról vagy otthon maradhat stb. Ámde itt is mindig figyelembe kell vennünk Isten hatalmát; ennek tulajdonítható, hogy Bálám nem juthatott el oda, ahova akart (4Móz 24), s a templomból visszatérő Zakariás nem tudott megszólalni, amikor akart (Luk 1).

10. *Eretnekségek.* Ebben a kérdésben elítéljük a manicheusokat, akik tagadják, hogy a jó emberben szabad akarat következménye a gonosz. Elítéljük a pelagiánusokat is, akik azt mondják, hogy a megromlott embernek elegendő szabad akarata van a jó cselekvésére. Mindkettőjüket megcáfolja a Szentírás, amely az előbbiekhöz így szól: Isten az embert igaznak teremtette (Préd 7,29), az utób-

biaknak pedig ezt mondja: Ha a Fiú megszabadít titeket, valósággal szabadok lesztek (Ján 8,36).

X. Isten eleve elrendelése és a szentek kiválasztása

1. *Isten választott ki bennünket kegyelemből.* Isten szabadon és ingyen kegyelméből, tekintet nélkül az emberekre, öröktől fogva elrendelte vagy kiválasztotta a szenteket, akiket Krisztusban üdvözíteni akar, ahogy az apostol mondja: Isten magának kiválasztott minket őbenne a világ teremtése előtt (Ef 1,4). Továbbá: Aki megtartott minket és hívott szent hívással, nem a mi cselekedeteink szerint, hanem az ő saját végzése és kegyelme szerint, mely adatott nekünk a Krisztus Jézusban örök időknél előtte, megjelentetett pedig most a mi Megtartónknak, Jézus Krisztusnak megjelenése által (2Tim 1,9–11).

2. *Krisztusban vagyunk kiválasztottak vagy eleve elrendeltek.* Isten tehát nem közvetlenül, de nem is valamely érdemünkért, hanem Krisztusban és Krisztusért választott ki minket, úgyhogy akik hit által Krisztusba oltattak, egyszersmind kiválasztottak is. Az elvetettek pedig azok, akik Krisztuson kívül vannak, az apostol mondása szerint: Kísértsétek meg magatokat, ha hitben vagytok-é? Magatokat próbáljátok meg, avagy nem ismeritek-é magatokat, hogy a Jézus Krisztus bennetek van? Kivéven ha méltatlanok vagytok (2Kor 13,5).

3. *Meghatározott célra választott ki bennünket.* Végül Isten a szenteket Krisztusban bizonyos célra választotta ki, melyet így fejez ki az apostol: Kiválasztott minket őbenne, hogy legyünk mi szentek és feddhetetlenek őelőtte szeretet által. Eleve elhatározván, hogy minket a maga fiaivá fogad Jézus Krisztus által az ő akaratának jó kedve szerint, kegyelme dicsőségének magasztalására (Ef 1,4–6).

4. *Legyünk jó reménységgel mindenki felől.* Bár Isten tudja, hogy kik az övéi, s valahol említés is történik a választottak kevés számáról, legyünk jó reménységgel mindenki felől, és találomra senkit se soroljunk az elveszettek közé. Pál határozottan ezt mondja a filippieknek: hálát adok mindegyiketekért (szól pedig az egész filippi gyülekezetről), mivelhogy részt vettetek az evangélium ügyében, meg lévén győződve arról, hogy aki elkezdette bennetek a jó dolgot, elvégzi; aminthogy méltó, hogy én ilyen értelemben legyek mindegyiketek felől (Fil 1,3–7).

5. *Vajon kevesen vannak a választottak?* És amikor Luk 13 szerint megkérdezték az Urat: Avagy kevesen vannak-e, akik üdvözülnek? – válaszul nem azt mondta az Úr, hogy kevesen vagy sokan fognak megtartatni vagy elveszni, hanem inkább arra buzdít, hogy ki-ki igyekezzék bemenni a szoros kapun. Mint-ha azt mondotta volna: Nem a ti dolgotok ezekről kíváncsian tudakozódni, hanem inkább arra törekedjete, hogy a keskeny úton a mennybe jussatok.

6. *Mit kell elítélnünk ebben a kérdésben.* Ezért nem helyeseljük némelyek istentelen beszédét, akik azt mondják: kevesen vannak a választottak, és mivel

nem biztos, hogy én is ama kevesek közé tartozom, nem fosztom meg magam az élet élvezetétől. Mások így szólnak: Ha Isten eleve kiválasztott, akkor semmi sem tart vissza a már bizonyosan eldöntött üdvösségtől, bármit is cselekszem. Ha pedig az elvetettek közé tartozom, semmiféle hit vagy bűnbánat sem segít rajtam, hiszen Isten végzését nem lehet megváltoztatni. Így tehát hiábavaló minden tanítás, intés. Az ilyenek ellen harcol az apostolnak ez a kijelentése: Az Úr szolgálja legyen tanításra alkalmas, aki szelíden fenyíti meg az ellenszegülőket, ha talán adna nekik Isten megtérést az igazság megismerésére, és felocsúdnának az ördög töréből, foglyokká tétetvén az Úr szolgálja által az Isten akaratára (2Tim 2,24–26).

7. *Nem hiábavalók az intelmek, mert az üdvösség a kiválasztás dolga. De bono perseverantiae* (Az állhatatosság ajándéka) című munkája 14. és következő fejezeteiben Augustinus is rámutatott arra, hogy mind a szabad kiválasztás és eleve elrendelés kegyelmét, mind az üdvösséges intéseket és tanításokat egyaránt hirdetni kell.

8. *Kiválasztottak vagyunk-e?* Nem értünk tehát egyet azokkal, akik Krisztuson kívül kérdezik: vajon öröktől fogva kiválasztottak-e, és mit határozott róunk Isten öröktől fogva. Mert meg kell hallgatnunk az evangélium prédikálását, hinnünk kell annak, és ne kételkedjünk abban, hogy ha hiszünk és Krisztusban vagyunk, akkor kiválasztottak vagyunk. Az Atya ugyanis az ő eleve elrendelésének örök végzését Krisztusban tette számunkra nyilvánvalóvá, ahogy azt az imént az apostol nyomán kifejtettem (2Tim 1,9–11). Mindenekelőtt azt kell tehát tanítanunk és megfontolnunk, hogy milyen nagy az Atya irántunk való szeretete, amelyet Krisztusban jelentett ki nekünk. Arra kell hallgatnunk, mit hirdet nekünk maga az Úr napról napra az evangéliumban, mondván: Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megterheltettetek, és én megnyugosztalak titeket (Mát 11,28). Úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy valaki hiszen őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen (Ján 3,16). Valamint: A ti mennyei Atyátok nem akarja, hogy egy is elvesszen e kicsinyek közül (Mát 18,14). Krisztus legyen tehát az a tükör, amelyben eleve elrendelésünket szemléljük. Elég világos és szilárd bizonyosságunk lesz arról, hogy be vagyunk írva az élet könyvébe, ha közösségünk van Krisztussal, és ő igaz hit által a miénk, mi pedig az övéi vagyunk.

9. *A predestináció kísértése.* Az eleve elrendelés kísértésében, amelynél alig van más veszedelmesebb, vigasztaljon minket az, hogy Isten ígéretei egyetemesen szólnak a hívőknek, mert maga mondja: KérjeteK és megadatik nékteK. Mert aki kér, mind kap (Luk 11,9–13). Továbbá az, hogy Isten egyetemes anyaszentegyházával így imádkozunk: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, és hogy a keresztség által Krisztus testébe oltattunk be, s az egyházban gyakran tápláltatunk az ő testével és vérével az örök életre. Így megerősítve Pál apostol tanítása szerint az a mi dolgunk, hogy félelemmel és rettegéssel vigyük véghez a mi üdvösségünket (Fil 2,12).

XI. Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos ember, a világ egyetlen megváltója

1. *Krisztus valóságos Isten.* Hisszük és tanítjuk, hogy az Atya Jézus Krisztust, Isten Fiát, a mi Urunkat öröktől fogva eleve elhatározta és elrendelte a világ megváltójául. Hisszük azt is, hogy ő nem csak akkor született, amikor szűz Máriából testet öltött, nem csak a világ fundamentumának letétele előtt, hanem minden örökkévalóság előtt, mégpedig az Atyától, kibeszélhetetlen módon. Mert Ézsaiás azt mondotta: Az ő nemzetségét pedig kicsoda sorolja el? (Ézs 53,8; ApCsel 8,33) Mikeás pedig ezt: Az ő származása eleitől fogva, öröktől fogva van (Mik 5,2). János is azt mondotta az evangéliumban: Kezdetben vala az Ige, és az Ige vala az Istennél, és Isten vala az Ige (Ján 1,1). Ennélfogva a Fiú istensége szerint egyenlő és egylényegű az Atyával, valóságos Isten (Fil 2,11), mégpedig nem névlegesen, nem fiúvá fogadás révén, sem valamilyen megtiszteltetés folytán, hanem lényege és természete szerint, amint ugyancsak János apostol mondotta: Ez az igaz Isten és az örök élet (1Ján 5,20). Pál is így szól: A Fiút tette mindenek örökösévé, aki által a világot is teremtette, aki az ő dicsőségének viszatükröződése és az ő valóságának képmása, aki hatalma szavával fenntartja a mindenséget (Zsid 1,2–3). Maga az Úr is ezt mondta az evangéliumban: Te dicsőíts meg engem, Atyám, te magadnál azzal a dicsőséggel, amellyel bírtam té nálad a világ létele előtt (Ján 17,5). Az evangéliumban másutt is olvasható: meg akarták ölni őt a zsidók, mivel az Istent saját atyjának mondotta, egyenlővé tévén magát az Istennel (Ján 5,18).

2. *Eretnekségek.* Megvetjük tehát Ariusnak és minden ariánusnak Isten Fia elleni hitetlen tanítását, különösen pedig a spanyol Servet Mihálynak és minden követőjének káromlásait, amelyeket Isten Fia ellen a Sátán mintegy a pokolból hozott elő általuk s vakmerőn és hitetlenül terjeszt a világban.

3. *Krisztus valóságos ember, akinek valóságos teste van.* Hisszük és tanítjuk, hogy az örök Istennek ugyanez az örökkévaló Fia embernek fiává is lett, Ábrahám és Dávid magvából; nem férfi nemzéséből, mint Ebion mondotta, hanem a Szentlélektől fogantatott a legtisztább módon, és a mindenkor³ szűz Máriától született, amint azt nekünk pontosan elmagyarázza az evangéliumi történet (Mát 1). Pál apostol is ezt mondja: nem angyalokat karolt fel, hanem az Ábrahám magvát (Zsid 2,16). János apostol szintén így szól: Valamely lélek nem vallja Jézust testben megjelent Krisztusnak, nincsen az Istentől (1Ján 4,3). Tehát Krisztus teste nem volt sem látszólagos, sem mennyből aláhozott test, mint ahogy Valentinusz és Markion képzelődött róla.

4. *Krisztusban értelmes lélek volt.* A mi Urunk Jézus Krisztus lelke nem volt érzékelés és értelem nélküli, ahogy Apollinarisz vélekedett, sem a teste lélek nélkül való, miként Eunomiosz tanította, hanem értelmes lelke és érző teste

3 Bullinger még elfogadta, ma elutasítjuk az *örökké* jelzőt. A római egyház azt tartja, hogy Mária a szülés előtt, a szülés alatt és a szülés után *semper virgo* maradt, ezért tagadják, hogy Jézusnak testvérei voltak. Ezzel szemben lásd Mát 12,46-ot és 13,55–56-ot!

volt, amely érzékek által szenvedésének idején valóságos fájdalmakat állott ki, amint erről maga is bizonyoságot tett, mondván: szomorú az én lelkem mindhalál-ig (Mát 26,38), és: most az én lelkem háborog (Ján 12,27).

5. *Két természet van Krisztusban.* Elismerjük tehát, hogy ugyanazon egy Urunkban, Jézus Krisztusban két természet vagy lényeg van: isteni és emberi (Zsid 2,5–10). Azt mondjuk, hogy ezek úgy kapcsolódtak vagy egyesültek, hogy egymást el nem nyelték, egymásba nem olvadtak és össze nem elegyedtek, hanem a két természet sajátosságai egy személyben egyesülve vagy összekapcsolódva épségben megmaradtak.

6. *Nem két Krisztus van, hanem egy.* Tehát egy Úr Krisztust imádunk, nem kettőt; egyet, mondom, aki valóságos Isten és valóságos ember, aki isteni természete szerint az Atyával egylényegű, emberi természete szerint pedig velünk emberekkel, és hozzánk mindenben hasonló, kivéve a bűnt (Zsid 4,15).

7. *Eretnekségek.* Elvetjük tehát a nesztoriánusok tanítását, amely az egy Krisztusból kettőt csinál és személyének egységét felbontja. Hasonlóképpen teljességgel kárhozzatjuk Eutükhész és a monotheléták vagy monofiziták örültségét, akik az emberi természet sajátosságát eltörlik.

8. *Krisztus isteni természete nem szenvedett, sem emberi természete nincs jelen mindenütt.* Tehát semmiképpen nem tanítjuk, hogy Krisztusban az isteni természet szenvedett, vagy hogy Krisztus emberi természete még mindig ezen a világon van, sőt azt sem, hogy mindenütt jelenvaló. Azt sem véljük, nem is tanítjuk, hogy Krisztus testének valósága a megdicsőüléstől kezdve megszűnt vagy megistenült, mégpedig úgy, hogy testi-lelki sajátosságait levetkőzte, és teljesen isteni természetté vált, és csupán egylényegűvé lett.

9. *Eretnekségek.* Ezért egyáltalán nem helyeseljük és nem fogadjuk el Schwenckfeld és a hozzá hasonló fecsegők szellemességeit és az erre vonatkozó bonyolult, homályos és önmaguknak ellentmondó fejtegetéseit, és nem vagyunk schwenckfeldianusok.

10. *Valósággal szenvedett a mi Urunk.* Továbbá hisszük, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus valósággal, testileg szenvedett és halt meg érettünk, amint Péter mondja (1Pét 4,1). Megvetjük az Úr szenvedését gyalázó jakobitáknak és az összes törököknek istentelen örültségét. De azért nem tagadjuk, hogy a dicsőség Ura is – amint Pál apostol mondja (1Kor 2,8) – megfeszítettett érettünk.

11. *Communicatio idiomatum.* Mert kegyelettel és tisztelettel elfogadjuk és alkalmazzuk a tulajdonságok közösségének (*communicatio idiomatum*) tanát, amelyet a Szentírásból merítettünk, és amelyet az egész régi egyház is felhasznált az egymásnak látszólag ellentmondó szentírási helyek magyarázására és egyeztetésére.

12. *Krisztus valóságos feltámadása.* Hisszük és tanítjuk, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus abban a valóságos testében támadt fel halottaiból, amelyben megfeszítettett és meghalt. Eltemetett teste helyett nem más támadt fel, lelki alakot sem vett fel teste helyett, hanem megtartotta valóságos testét. Amikor tehát tanítványai úgy vélték, hogy az Úr lelkét látják, megmutatta nekik a szögek és

sebek helyeit kezén és lábán, mondván: Lássátok meg az én kezeimet és lábaimat, hogy én magam vagyok: tapogassatok meg engem és lássátok, mert a léleknek nincs húsa és csontja, amint látjátok, hogy nékem van (Luk 24,39).

13. *Krisztus valóságos mennybemenetele.* Hisszük, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus ugyanebben a testben ment fel a minden látható egek fölé, a legfelső mennybe, Isten és a boldog lelkek lakóhelyébe, az Atya Isten jobbára. Bár ez az Isten dicsőségében és fenségében való egyenlő részesedést jelenti, mégis meghatározott helyet is értünk rajta, amelyről az Úr az evangéliumban ezt mondja: Elmegyek, hogy helyet készítsek néktek (Ján 14,2). Péter apostol is ezt mondja: Krisztust az égnek kell magába fogadnia mind az időkig, amíg újjáteremtetnek mindenek (ApCsel 3,21).

Ő maga jön majd vissza a mennyekből ítéletre, akkor, amikor a legjobban elhatalmasodik a világon a bűn, és az Antikrisztus, az igaz vallást megrontva, babonasággal és hitelenséggel áraszt el mindent s vérrel meg tűzzel kegyetlenül pusztítja az egyházat (Dán 11). Krisztus el fog jönni, hogy övéit megszabadítsa. Eljövetelével megsemmisíti az Antikrisztust, ítélni fog eleveneket és holtakat (ApCsel 17,31). A halottak is feltámadnak (1Thessz 4,14–17), és akik azon a napon (amelyet egy teremtett lélek sem ismer Márk 13,32) még életben lesznek, egy szempillantás alatt elváltoznak, a hívek pedig mindnyájan Krisztus elé ragadtatnak az egekbe, hogy onnan vele együtt menjenek a boldog hajlékokba, örök életre (1Kor 15,51–53). A hitetlenek, vagyis az istentelenek pedig leszállnak az ördögökkel a pokolba, hogy örökké égjenek és gyötrelmeiktől soha meg ne szabaduljanak (Mát 25,46).

14. *Eretnekségek.* Elvetjük tehát azokat, akik a test valóságos feltámadását tagadják, vagy akik Jeruzsálemi Jánossal együtt – aki ellen Hieronymus is írt – helytelenül vélekednek a megdicsőült testekről. Elítéljük azokat is, akik szerint egykor mind az ördögök, mind a hitetlenek üdvözülni fognak és büntetésüknek vége lesz. Mert világosan kijelentette az Úr: Az ő férgük meg nem hal és tűzük el nem aluszik (Márk 9,48). Elítéljük továbbá a zsidók ábrándjait, miszerint az ítélet napja előtt aranykor lesz a földön, és a kegyesek – hitetlen ellenségeiket legyőzve – elfoglalják a világ országait. Ezzel szemben az evangéliumi igazság (Mát 24 és 25, valamint Luk 18) és az apostoli tanítás (2Thessz 2 és 2Tim 3 és 4) egészen mást ad elő.

15. *Krisztus halálának és feltámadásának gyümölcsei.* A mi Urunk szenvedésével, halálával és mindazzal, amit testben való eljövetelétől kezdve értünk cselekedett és elviselt, a mennyei Atyát minden hívő iránt kiengesztelte, a bűnt eltörölte, a halált meggyőzte, a kárhozatot és a poklot megsemmisítette, halottaiból való feltámadásával pedig az életet és a halhatatlanságot visszahozta és helyreállította. Mert ő a mi igazságunk, életünk és feltámadásunk, egyszóval minden hívő teljessége és váltsága, üdvössége és túláradó gazdagsága (Róm 4,25, 10,4; 1Kor 1,30; Ján 6,33–35, 11,25–26) Mert az apostol így szól: tetszett az Atyának, hogy őbenne lakozzék az egész teljesség. És: őbenne vagyok beteljesedve (Kol 1,19, 2,9–10).

16. *Jézus Krisztus a világ egyetlen Megváltója, igaz és várt Messiása.* Tanítjuk és hisszük ugyanis, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus az emberiségnek, sőt az egész világnak egyetlen és örök megtartója, akiben hit által tartattak meg mindazok, akik a törvény előtt, a törvény alatt és az evangélium alatt üdvözültek, és akik a világ végéig még üdvözülni fognak. Mert maga az Úr mondja az evangéliumban: Aki nem az ajtón megy be a juhok aklába, hanem máshonnan hág be, tolvaj az és rabló. Én vagyok a juhoknak ajtaja (Ján 10,1.7). Ugyanennek az evangéliumnak más helyén: Ábrahám látta az én napomat és örült (Ján 8,56). Péter apostol is ezt mondja: Nincsen senkiben másban üdvösség: mert nem adott emberek között az ég alatt más név, mely által kellene nekünk megtartatnunk. Hiszük, hogy az Úr Jézus Krisztus kegyelme által tartatunk meg, mint a mi atyáink is (ApCsel 4,12, 10,43, 15,11). Mert Pál is ezt mondja: a mi atyáink mindnyájan egy lelki eledelt ettek, és mindnyájan egy lelki italt ittak, mert ittak a lelki kősziklából, amely követi vala őket, e kőszikla pedig Krisztus volt (1Kor 10,3–4). Ezért olvassuk Jánosnál is azt, hogy Krisztus az a Bárány, aki megöletett, a világ alapítása óta⁴ (Jel 13,8). Keresztelő János is bizonyosságot tett arról, hogy Krisztus az Istennek ama báránya, aki elveszi a világ bűneit (Ján 1,29). Azért teljes szívvel és szájjal valljuk, hogy Jézus Krisztus a világ egyetlen megváltója és üdvözítője, királya és főpapja, amaz egyedül áldott, igaz és várt Messiása, akit a törvény minden példázata és a próféták jövendölései előre kiábrázoltak és megígértek, Isten pedig nekünk ajándékozott és küldött, hogy többé senki mást ne várjunk; nincs is egyéb hátra, mint hogy mindnyájan Krisztusnak tulajdonítsunk minden dicsőséget, benne higgyünk és egyedül benne nyugodjunk meg, az életnek minden más oltalmát megvetve és eldobva. Mert Isten kegyelméből kiestek, és Krisztus semmit sem használ azoknak, akik bármi másban keresik üdvösségüket és nem egyedül Krisztusban.

17. *Elfogadjuk az első négy zsinat hitvallásait.* És hogy kevés szóval sokat mondjunk erről, tiszta szívvel hisszük, szabadon és bátran valljuk mindazt, amit a régiek a mi Urunk Jézus Krisztus testté lételének titkáról a Szentírásban megállapítottak és a Niceában, Konstantinápolyban, Efézusban és Kalcedonban tartott első négy és legnevezetesebb zsinat hitvallásaiban és végzéseiben, valamint Athanasius hitvallásában és minden ezekhez hasonló hitvallásban összefoglaltak.

18. *Eretnekségek.* Elítélünk mindent, ami ezekkel ellenkezik. Ily módon sértetlenül és épségben megőrizzük az igaz és egyetemes keresztyén hitet, tudván, hogy az említett hitvallásokban nincs semmi, ami ne egyeznék meg Isten igéjével és ne szolgálná az igaz hit magyarázatát.

4 Jézus Krisztus nemcsak egyedüli üdvözítő, hanem öröktől fogva rendelt üdvözítő. Ezt Jel 13,8 csak a régebbi bibliafordítások szerint („öröktől fogva megöletett Bárány”) tanúsíthatta, az új fordítás („hogy imádja őt mindenki, akinek neve nincs beírva a megöletett Bárány életkönyvébe a világ kezdete óta”) szerint már nem.

XII. Isten törvénye

1. *Isten törvénye mutatja meg nekünk Isten akaratát.* Tanítjuk, hogy Isten törvénye mutatja meg nekünk Isten akaratát: mit akar tőlünk vagy mit tilt meg nekünk, mi a jó és igazságos vagy mi a rossz és igazságtalan. Valljuk tehát, hogy a törvény jó és szent.

2. *A természeti törvény. Mózes két táblára írt törvénye.* Ezt a törvényt Isten ujjja előbb az emberek szívébe írta (Róm 2,15), és ezt nevezzük a természet törvényének. Később pedig felírta Mózes két táblájára, majd Mózes könyveiben bővebben kifejtette (2Móz 20,1–17; 5Móz 5,6–21). Az áttekinthetőség kedvéért ez utóbbit felosztjuk erkölcsi törvényre, amely magában foglalja a két kőtáblára írt és a Mózes könyveiben kifejtett tízparancsolatot; szertartási törvényre, amely szertartásokról és Isten tiszteletéről intézkedett; valamint polgári törvényre, amely politikai és gazdasági kérdésekről szól.

3. *A törvény teljes és tökéletes.* Hisszük, hogy Istennek ez a törvénye maradéktalanul közli velünk Isten teljes akaratát és az élet minden területén szükséges összes parancsolatát. Egyébként ugyanis nem tiltotta volna meg az Úr, hogy ehhez a törvényhez bármit is hozzátegyünk vagy elvegyünk belőle; nem parancsolta volna, hogy egyenesen aszerint járjunk és attól se jobbra, se balra el ne hajoljunk (5Móz 4,2, 12,32).

4. *Miért adatott a törvény?* Tanítjuk, hogy ez a törvény nem azért adatott az embernek, hogy annak megtartása által igazuljunk meg, hanem inkább azért, hogy annak tükrében gyarlóságunkat, bűnünket és kárhozatunkat megismerjük, és a magunk erejében nem bízva, hitben Krisztushoz forduljunk. Nyíltan megmondja ugyanis az apostol: A törvény haragot nemz. És: A bűn ismerete a törvény által vagyon (Róm 4,15, 3,20). És: Ha olyan törvény adatott volna, amely képes megigazítani vagy megeleveníteni, valóban a törvényből volna az igazság. De az írás (tudniillik a törvény) mindent bűn alá rekesztett, hogy az ígéret Jézus Krisztusban való hitből adassék a hívőknek. Ekként a törvény Krisztusra vezérlő mesterünké lett, hogy hitből igazuljunk meg (Gal 3,21–26).

5. *Az ember nem tölti be a törvényt.* Egyetlen ember sem tehetett, nem is tehet eleget Isten törvényének, és azt be nem töltheti a testünkben lakozó és utolsó lehetünkig megmaradó erőtlenség miatt. Mert az apostol ezt mondja: ami a törvénynek lehetetlen vala, mivelhogy erőtelen vala a test miatt, az Isten az ő Fiát elbocsátván a bűn testének hasonlatosságában és a bűnért, kárhozatá a bűnt a testben (Róm 8,3). Krisztus a törvény vége és helyettünk betöltötte azt (Róm 10,4). Ezért ahogy a törvény átkát elszenvedve átokká lett miérettünk (Gal 3,13), ugyanúgy közli is velünk hit által az ő törvénybetöltését, és Isten nekünk tulajdonítja az ő igazságát és engedelmisségét.

6. *Mennyiben töröltetett el a törvény?* Tehát csak annyiban töröltetett el Isten törvénye, hogy többé nem kárhoztat minket és Isten haragját nem vonja ránk. Ugyanis kegyelem alatt vagyunk és nem törvény alatt (Róm 6,14). Különben is Krisztus betöltötte a törvény minden példázatát. Ezért amikor eljött ő, a

valóság, az árnyékok megszűntek, hogy immár Krisztusban mienk legyen mind az igazság, mind a teljesség. Ám azért a törvényt kevélyen el nem vetjük. Megemlékezünk ugyanis az Úr szavairól: Nem jöttem, hogy eltöröljem a törvényt és a prófétákat, hanem inkább hogy betöltsen (Mát 5,17). Tudjuk, hogy a törvény adja elénk, melyek a jó és rossz cselekedetek. Tudjuk, hogy a szentírásbeli törvény, ha az evangélium által magyarázzuk, hasznos az egyháznak, és ezért annak olvasását az egyházban nem szabad megszüntetni. Igaz ugyan, hogy Mózes orcáját lepel takarta, de az apostol azt mondja, hogy a leplet Krisztus veszi el és semmisíti meg.

7. *Eretnekségek.* Elítéljük mindazt, amit a régi és az új eretnekek Isten törvénye ellen tanítottak.

XIII. Jézus Krisztus evangéliuma, az ígéretek, a lélek és a betű

1. *A régieknek is voltak evangéliumi ígéretei.* Az evangéliumot szembe szoktuk állítani a törvénnyel, mert a törvény haragot nemz (Róm 4,15) és átkot mond, az evangélium pedig kegyelmet és áldást hirdet. János is ezt mondja: A törvény Mózes által adatott, a kegyelem pedig és az igazság Jézus Krisztus által lett (Ján 1,17). De azért egészen bizonyos, hogy azok, akik a törvény előtt és a törvény alatt éltek, nem voltak teljesen híjával az evangéliumnak. Mert jeles ígéretek kaptak, mint például: az asszony magva a kígyó fejére tapos (1Móz 3,15); megáldatnak a te magodban a földnek minden nemzetségei (1Móz 22,18); nem múlik el Júdatól a fejedelmi bot, míg eljő Siló (1Móz 49,10); prófétát támaszt néked az Úr a te atyádfiai közül (5Móz 18,15; ApCsel 3,22) stb.

2. *Kétféle ígélet.* Azt is elismerjük, hogy az atyák, éppen úgy, mint mi, kétféle ígéletet kaptak. Némelyek jelenvaló, vagyis földi dolgokra tartoztak, például Kánaán földjére és a győzelmekre. Ilyenek ma a mindennapi kenyérre vonatkozó ígéretek. Mások pedig mennyei és örökkévaló dolgokra vonatkoztak és vonatkoznak ma is, mint amilyen az isteni kegyelem, a bűnbocsánat és az örök élet a Jézus Krisztusban való hit által.

3. *Az atyák nemcsak testi, hanem lelki ígéretek is kaptak.* A régiek nemcsak külső, azaz földi, hanem lelki és mennyei ígéretek is nyertek Krisztusban. Mert Péter így szól: az üdvösség felől tudakozódtak és nyomozódtak a próféták, akik az irántunk való kegyelem felől jövendöltek (1Pt 1,10). Ezért Pál apostol is azt mondja, hogy az evangéliumot Isten eleve megígérte az ő prófétái által a szent írásokban (Róm 1,2). Ebből világosan kitűnik, hogy a régiek nem voltak teljesen híjával minden evangéliumnak.

4. *Mi az evangélium?* Bár a prófétai írásokban a mi atyáink is birtokába jutottak az evangéliumnak, amelynek révén hit által a Krisztusban való üdvösséget is elnyerték, mégis szűkebb értelemben azt az örvendetes és boldog hírt nevezzük evangéliumnak, amelyet először Keresztelő János, azután maga az Úr

Krisztus, majd pedig az ő apostolai és az apostolok utódai hirdettek a világnak: Isten immár beteljesítette azt, amit a világ kezdete óta megígért, elküldvén, sőt nekünk ajándékozván az ő egyszülött Fiát, és őbenne a megbékélést az Atyával, a bűnbocsánatot, mindennek teljességét és az örök életet. Ezért joggal nevezzük evangéliumnak a négy evangélista által leírt történetet, amely kifejti, hogyan lettek meg mindezek, és hogyan teljesítette ezeket Krisztus, valamint hogy a hívek számára minden teljesség őbenne van. Ugyanígy méltán nevezhető evangéliumi tudománynak az apostoli igehirdetés és írás, amelyben az apostolok azt adják elő, mi módon adta nekünk az Atya az ő Fiát és benne mindent, ami az életre és üdvösségre szükséges. Ha e tudomány tiszta és igaz, ezt a szép nevet ma sem veszíti el.

5. *A lélek és a betű.* Az evangéliumnak ezt a hirdetését az apostol léleknek és a lélek szolgálatának nevezi, mert a megvilágosító Szentlélek teszi hathatóssá és élővé hit által a hívek fülében, sőt szívében. A betű, melyet szembe szoktak állítani a Lélekkel, csupa külső dolgot jelöl, de leginkább a törvény tudományát, amelyhez ha nem járul Lélek és hit, a nem élő hittel a hívők lelkében haragot nemz és bűnt gerjeszt. Emiatt az apostol a halál szolgálatának is nevezi. Erre vonatkozik az apostol mondása: a betű megöl, a Lélek pedig megelevenít (2Kor 3,6).

6. *Eretnekségek.* Ápostolok is hirdették a törvény hozzáelegyítésével megrontott evangéliumot, mintha Krisztus törvény nélkül nem tarthatna meg. Ilyenek voltak az ebioniták, akik az eretnek Ebiontól származtak, és a nazarénusok, akiket hajdan minaeusoknak is hívtak. Mi, akik tisztán hirdetjük az evangéliumot, és azt tanítjuk, hogy a hívők egyedül a Lélek által és nem a törvény által igazulnak meg, ezeket mind elítéljük. Erről a dolgról a megigazítás cím alatt nemsokára bővebben is szólunk.

7. *Az evangéliumi tudomány nem új, hanem nagyon régi.* Bár az evangéliumi tudomány, amikor először hirdette azt Krisztus, újnak látszott a farizeusok törvénytánításához képest – amint Jeremiás is új szövetségről jövendölt –, valójában nem csak régi volt, és még mindig az, hanem a világ legrégebbi tudománya (noha a pápisták ma is újnak mondják az általuk már elfogadott tanításhoz képest). Isten ugyanis öröktől fogva eleve elhatározta, hogy a világot Krisztus által tartja meg, és hogy ezt az ő végzését és örök tanácsát az evangélium által jelenti ki a világnak (2Tim 1,9–11). Ebből világosan kitűnik, hogy az evangéliumi vallás és tanítás a legrégebbi mindazok között, amelyek valaha voltak, vannak és lesznek. Ezért mondjuk, hogy szégyenletesen tévelyegnek és Isten örök tanácsához méltatlan dolgokat beszélnek mindazok, akik azt állítják, hogy az evangéliumi tanítás olyan vallás, amely csak napjainkban keletkezett és alig harminc éves. Rájuk illik Ézsaiás próféta ama mondása: Jaj azoknak, akik a gonoszt jónak mondják és a jót gonosznak, akik a sötétséget világossággá és a világosságot sötétséggé teszik, és teszik a keserűt édessé s az édest keserűvé (Ézs 5,20).

XIV. Az ember bűnbánata és megtérése

Az evangéliummal szorosan összefügg a bűnbánatról szóló tanítás. Ezt mondja ugyanis az Úr az evangéliumban: Így kell prédikáltatnia az én nevemben a megtérésnek és a bűnök bocsánatának minden pogányok között (Luk 24,47).

1. *Mi a bűnbánat?* Bűnbánaton *először* a bűnös emberben a léleknek azt a megváltozását értjük, amelyet az evangélium igéje és a Szentlélek ébreszt igaz hit által, amelyben a bűnös ember rögtön felismeri vele született romlottságát és minden bűnét, amelyekért Isten igéje vádolja őt; *másodszor*: azok miatt szíve szerint bánkódik, azokat – *harmadszor* – Isten színe előtt nemcsak megsiratja és szégyenkezve őszintén bevallja, hanem felháborodva meg is utálja; *negyedszer*: immár komoly szándéka lévén megjavulni és állhatatosan törekedni az ártatlanságra és erényekre, ezekben élete minden hátralevő napján gyakorolja magát.

2. *A bűnbánat Istenhez való őszinte odafordulás.* Az igaz bűnbánat pedig Istenhez és minden jóhoz való őszinte odafordulás, az ördögtől és minden rossztól való állhatatos elfordulás.

3. *1. A bűnbánat Isten ajándéka.* Azt pedig világosan elmondjuk, hogy a bűnbánat kizárólag Isten ajándéka és nem a mi erőnk munkája. Azt parancsolja ugyanis az apostol, hogy a hű szolga szorgalmasan tanítsa az igazságnak ellenszegülőket, ha talán adna nekik az Isten megtérést az igazság megismerésére (2Tim 2,25).

4. *2. Bánkódik az elkövetett bűnök miatt.* Az evangéliumbeli bűnös nő, aki könnyeivel öntözte az Úr lábát, és Péter, aki Urának megtagadása miatt keservesen sírt (Luk 7,38, 22,62), világosan mutatják, milyennek kell lennie a bűnbánó léleknek, aki komolyan elsiratja elkövetett bűneit.

5. *3. Megvallja bűneit Istennek.* A tékozló fiú és a farizeussal szembeállított evangéliumbeli vámszedő igen alkalmas példát adott nekünk arra, hogyan valljuk meg bűneinket Isten előtt. Amaz így szólt: Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened, és nem vagyok méltó, hogy a te fiadnak hívjanak; tégy engem olyanná, mint a te béreseid közül egy (Luk 15,18–21). A vámszedő pedig még a szemeit sem akarja az égre emelni, hanem veri vala mellét, mondván: Istenem, légy irgalmas nekem, bűnösnek (Luk 18,13). Nem kételkedünk, hogy Isten kegyelmébe fogadta őket. Mert János apostol is ezt mondja: Ha megvalljuk bűneinket, hű és igaz, hogy megbocsássa bűneinket és megtisztítson minket minden hamisságtól. Ha azt mondjuk, hogy nem vétkeztünk, hazuggá tesszük őt és az ő Igéje nincsen mibennünk (1Ján 1,9–10).

6. *A papnak tett bűnvallás és feloldozás.* Hisszük, hogy elegendő az egyedül Isten színe előtt elmondott őszinte bűnvallás, akár magánosan történik Isten és a bűnös ember között, akár nyilvánosan, a templomban elmondott közös bűnvallásként. Nem szükséges a bűnbocsánat elnyeréséhez, hogy bárki a pap fülébe gyónja meg bűneit és cserébe a pap kézrátétele mellett hallja meg a feloldozást, mert erre nézve a Szentírásban sem parancsot, sem példát nem találunk. Erről tanúskodik Dávid, mondván: Vétkeimet bevallám néked, bűnömet el nem fedez-

tem. Azt mondtam: bevallom hamisságomat az Úrnak – és te elvetted bűneimnek terhét (Zsolt 32,5). De az Úr is, amikor minket imádkozni és bűneinket megvallani tanított, azt mondotta: Ti azért így imádkozzatok: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben ... bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek (Mát 6,12). Szükséges tehát, hogy Istennek, a mi Atyánknak valljuk meg bűneinket, és felebarátunkkal, ha őt megbántottuk, béküljünk ki. A bűnvallásnak erről a fajtájáról szólva mondja Jakab apostol: Valljátok meg bűneiteket egymásnak (Jak 5,16). Ha pedig valaki bűneinek terhe alatt roskadozva, vagy kísértéseinek útvesztőiben tévelyegve négy szemközt tanácsot, útbaigazítást és vigasztalást szeretne kérni vagy az egyház szolgájától, vagy más, Isten törvényében jártas testvérétől, azt nem helytelenítjük. Ugyanígy a legnagyobb mértékben helyeseljük a templomban és az istentiszteleten elhangzó (imént már említett) általános és nyilvános bűnvallás gyakorlatát, mert ez a Szentírással megegyezik.

7. *A mennyek országának kulcsai.* Isten országának kulcsairól, amelyeket az Úr adott át az apostoloknak, sokan bámulatos dolgokat fecsegnek, és ezekből kardokat, lándzsákat, királyi pálcákat és koronákat, valamint nagy birodalmak, sőt testek és lelkek feletti teljes hatalmat kovácsolnak. Mi egyszerűen az Úr ígéje szerint ítélve azt mondjuk, hogy minden törvényesen elhívott szolga megkapta és gyakorolja a „kulcsokat”, vagyis „a kulcsok hatalmát”, amikor az evangéliumot hirdeti, azaz a gondjaira bízott népet tanítja, buzdítja, vigasztalja és feddi, a fegyelemben pedig megtartja.

8. *Kinyitni és bezárni.* Mert így nyitják meg a mennyek országát az engedelmesek előtt és zárják be az engedetlenek előtt. Ezeket a kulcsokat ígérte az Úr az apostoloknak (Mát 16,19), és meg is adta (Ján 20,23; Márk 16,15–16; Luk 24,46–47), amikor elküldte a tanítványokat és megparancsolta nekik, hogy az egész világon hirdessék az evangéliumot és bocsássák meg a bűnöket.

9. *A békéltetés szolgálata.* A korinthusiakhoz írott levelében az apostol azt mondja, hogy az Úr szolgálaira bízta a békéltetés szolgálatát (2Kor 5,18–21), és mindjárt meg is magyarázza, miben áll az, amikor a békéltetés igéjének vagy tudományának nevezi. E szavait még jobban megvilágítja hozzátéve: Krisztus szolgálói az ő nevében járnak követségben, mintha maga Isten buzdítaná a szolgák által a népeket, hogy béküljenek meg Istennel, tudniillik hitbeli engedelmesség által. Tehát akkor gyakorolják a „kulcsok hatalmát”, amikor hitre és bűnbánatra intenek.

10. *Krisztus szolgálói bocsátják meg a bűnöket.* Így békéltetik meg az embereket Istennel, így bocsátják meg a bűnöket, így nyitják meg a mennyek országát és vezetik be oda a hívőket; nagy különbség van közöttük és azok között, akikről az evangéliumban ezt mondja az Úr: Jaj nektek, törvénytudók! mert elvettétek a tudományok kulcsát, ti magatok nem mentetek be, és akik be akartak menni, azokat meggátoltátok (Luk 11,52).

11. *Hogyan oldoznak fel a lelkipásztorok?* Tehát akkor oldoznak fel helyesen és hathatósan a lelkipásztorok, ha hirdetik a Krisztus evangéliumát és

benne a bűnök bocsánatát, amely minden egyes hívőnek ígértetik (mint ahogy mindnyájan elnyerték a keresztséget is), és ha bizonyoságot tesznek arról, hogy ez minden egyes hívőre külön-külön vonatkozik. Nem hisszük, hogy ez a feloldozás hatásosabb lesz azáltal, ha valakinek fülébe vagy feje fölé külön elmormolják. Úgy véljük mégis, hogy szorgalmasan hirdetni kell az embereknek a Krisztus vérében való bűnbocsánatot, és figyelmeztetni kell őket egyenként, hogy rájuk vonatkozik a bűnbocsánat.

12. 4. *Buzgóság az élet megújításában.* Egyébként az evangéliumi példák arra is megtanítanak, hogy milyen ébereknek és buzgóknak kell lenniük a bűnbánóknak az új életre való törekvés során mind az óember megöklésében, mind az új ember megelevenítésében. Az Úr ugyanis azt mondja a gutaütöttnek, akit meggyógyított: Íme, meggyógyultál, többé ne vétkezzél, hogy rosszabbul ne legyen dolgod (Ján 5,14). A vád alól felmentett házasságtörő asszonyhoz így szólt: Eredj el, és többé ne vétkezzél (Ján 8,11). E szavakkal bizonyára nem azt akarta mondani, hogy az ember, míg ebben az életben él, olykor-olykor nem vétkezik, hanem éberséget és gondos igyekezetet ajánl, hogy mindenképpen arra törekedjünk és könyörgéseinkben kérjük Istentől: ne essünk vissza azokba a bűnökbe, amelyekből mintegy feltámadtunk, ne győzzön le minket a test, a világ és az ördög. A vámszedő Zákeus, amikor az Úr kegyelmébe fogadta, így kiált fel az evangéliumban: Uram, íme, minden vagyonomnak felét a szegényeknek adom, és ha valakitől valamit patvarkodással elvettem, négy annyit adok helyébe (Luk 19,8). Hasonlóképpen mi is azt hirdetjük, hogy azok, akik igazán megbánták bűneiket, nem lehetnek meg jóvátétel, irgalmasság és alamizsnálkodás nélkül. Általában az apostol szavaival buzdítunk mindenkit: Ne uralkodjék a bűn a ti halandó testetekben, hogy engedjétek néki az ő kívánságaiban: se ne szánjátok oda a ti tagjaitokat hamisságnak fegyverül a bűnnek, hanem szánjátok oda magatokat az Istennek, mint akik a halálból életre keltetek, és a ti tagjaitokat igazságnak fegyverül az Istennek (Róm 6,12–14).

13. *Tévelygések.* Elítéljük azért egyesek istentelen beszédét, akik az evangélium hirdetésével visszaélve ezt mondják: könnyű megtérni Istenhez, Krisztus minden bűnt jóvátett. Könnyű a bűnbocsánat, mit árt tehát, ha vétkezünk. Nem kell nagyon sokat törődni a bűnbánattal stb. Állandóan tanítjuk azonban, hogy minden bűnös szabadon járulhat Istenhez, és hogy ő megbocsátja minden hívőnek összes bűnét, kivéve a Szentlélek elleni bűnt (Márk 3,29). *Eretnekségek.* Ezért elítéljük mind a régi, mind az új novatiánusokat és katharosokat.

14. *A pápai búcsú.* Különösképpen a pápának a bűnbocsánatról szóló nyereszkedő tanítását ítéljük el, és az ő szimoniája s üzérkedő búcsú-osztása ellen Péter apostolnak ezt az ítéletét alkalmazzuk: A te pénzed veled együtt vesszen el, mivel azt gondoltad, hogy az Istennek ajándéka pénzen megvehető. Nincsen néked részed, sem örökséged e dologban, mert a te szíved nem igaz Isten előtt (ApCsel 8,18–24).

15. *A vezeklés.* Helytelenítjük azokat is, akik úgy gondolják, hogy vezeklésükkel önmaguk tehetnek eleget elkövetett bűneikért. Mert azt tanítjuk, hogy

halála vagy szenvedése által egyedül Krisztus az elégtétel, engesztelő áldozat és jóvátétel minden bűnért (Ézs 53; 1Kor 1,30). Közben mégis, amint előbb is mondtuk, szüntelenül sürgetjük a testiség elleni harcot. Ám ezzel mint bűnért való elégtétellel Isten előtt kevélyen nem kérkedhetünk, hanem ezt az új engedelmességet alázatosan teljesítjük, ahogy Isten fiaihoz illik, hálából azért a szabadításért és teljes elégtételért, amelyet Isten Fiának halála és elégtétele által nyertünk el.

XV. A hívők valóságos megigazítása

1. *Mi a megigazítás?* Az apostolnak a megigazításról szóló tanítása szerint megigazítani annyit tesz, mint bűnöket megbocsátani, vétkekből és büntetésből feloldozni, kegyelembe fogadni és igazzá nyilvánítani. A rómaiakhoz ugyanis így szól az apostol: Isten az, aki megigazít, kicsoda az, aki kárhoztat (Róm 8,33–34)? Megigazítás és kárhoztatás egymással szemben áll itt. A Cselekedetek könyvében azt mondja az apostol, hogy Krisztus által hirdettetik néktek a bűnöknek bocsánata és mindenekből, amikből a Mózes törvénye által meg nem igazíthatatok, ezáltal mindenki, aki hisz, megigazul (ApCsel 13,38–39). Mert a törvényben és a prófétáknál is ezt olvassuk: Ha per támad egyesek között, és törvény elé mennek, megítélik őket a bírák, és adjanak igazat az igaznak, és mondják bűnösnek a bűnöst (5Móz 25,1). Ézsaiás könyve 5. részében pedig ez áll: Jaj azoknak, akik a gonoszt ajándékért igaznak mondják (22–23)!

2. *Krisztusért megigazítást nyerünk.* Egészen bizonyos pedig, hogy természet szerint mindnyájan bűnösök és hitetlenek vagyunk; Isten ítélőszéke előtt a gonoszság reánk bizonyul, s halálra méltók vagyunk. Az ítélő Isten azonban megigazít, azaz a bűntől és a haláltól egyedül Krisztus kegyelméért feloldoz, minden érdemünkre vagy személyünkre való tekintet nélkül. Mi volna ugyanis világosabb, mint amit Pál mondott: Mert mindnyájan vétkeztek és szűkölködnek az Isten dicsősége nélkül, megigazulván ingyen az ő kegyelméből a Krisztus Jézusban való váltság által (Róm 3,23–26).

3. *A nekünk tulajdonított igazság.* Mert Krisztus magára vette és elhordozta a világ bűneit, és eleget tett az isteni igazságnak, Isten tehát egyedül a szenvedett és feltámadott Krisztusért tekint kegyelmesen a mi bűneinkre, és nem rója fel nekünk azokat, hanem betudja nekünk Krisztus igazságát a miénk helyett (2Kor 5,19–21; Róm 4,25). Így immár nemcsak bűntől tiszták, azaz szentek vagyunk, hanem Krisztus igazságának birtokosai is, akik a bűnből, a halálból és a kárhoztatból feloldozást nyertünk, tehát igazak és az örök élet örökösei vagyunk. Egyedül Isten igazít meg, és csak Krisztusért, úgy, hogy bűneinket nem rója fel, de nekünk tulajdonítja Krisztus igazságát.

4. *Egyedül hit által igazulunk meg.* Minthogy pedig a megigazítást nem cselekedeteink által, hanem az Isten irgalmába és Krisztusba vetett hittel nyerjük el, az apostollal együtt tanítjuk és hisszük, hogy a bűnös ember nem a törvény-

ből vagy cselekedetekből, hanem egyedül a Krisztusba vetett hit által igazul meg. Ezt mondja ugyanis az apostol: Azt tartjuk tehát, hogy az ember hit által igazul meg, a törvény cselekedetei nélkül (Róm 3,28). Továbbá: ha Ábrahám cselekedetekből igazult volna meg, van mivel dicsekedjék, de nem az Isten előtt. Mert mit mond az írás: Hitt pedig Ábrahám az Istennek, és tulajdonították az őnéki igazságot. Annak pedig, aki nem munkálkodik, hanem hisz abban, aki az istentelent megigazítja, az ő hite tulajdonítatik igazságot (Róm 4,2–5; 1Móz 15,6). Másutt pedig ezt mondja: kegyelemből tartattatok meg hit által; és ez nem töletek van: Isten ajándéka ez; nem cselekedetekből, hogy senki se kérkedjék (Ef 2,8–10). Mivel a hit fogadja el Krisztust, a mi igazságunkat, és ír mindent Isten Krisztusban való kegyelme javára, ezért a megigazítást a hitnek tulajdonítjuk, főképpen Krisztusért, és nem azért, mert a mi művünk, hiszen Isten ajándéka az.

5. *Krisztust hit által fogadjuk el.* Egyébként, hogy mi Krisztust hit által fogadjuk el, azt sokféleképpen megmutatja az Úr, például a János evangéliuma 6. részében, ahol hívés helyett evést mond, evés helyett pedig hívést. Mert amiképpen evés közben eledelt veszünk magunkhoz, úgy amikor hiszünk, Krisztusban részesedünk.

6. *A megigazítás nem tulajdonítható részben Krisztusnak vagy a hitnek, részben magunknak.* Tehát a megigazítás jótéteményét nem osztjuk szét, és nem tulajdonítjuk azt részben Isten kegyelmének vagy Krisztusnak, részben önmagunknak, illetve szeretetünknek, cselekedeteinknek vagy érdemünknek, hanem egyes-egyedül Isten Krisztusban való kegyelmének, a hit által. De nem is lehet kedves Isten előtt a mi szeretetünk és cselekedetünk, ha az nem igazaktól származik, ezért előbb kell igazzá lennünk, mint szeretnünk vagy igaz dolgokat cselekednünk. Amint mondtuk, a Krisztusban való hit által valóban igazzá leszünk, Isten ingyen kegyelméből, aki bűneinket nem rója fel, hanem Krisztus igazságát és a Krisztusban való hitet tulajdonítja nekünk igazságot. Ezenkívül az apostol e szeretetet egészen világosan a hitből származtatja, mondván: A parancsolatnak vége pedig a tiszta szívből, jó lelkiismeretből és igaz hitből való szeretet (1Tim 1,5).

7. *Jakab és Pál összehasonlítása.* Ezért ebben a vonatkozásban nem valami képzelt, üres vagy hallott hitről beszélünk, hanem az élő és megelevenítő hitről, amely azért élő és azért nevezük élőnek, mert Krisztust ragadja meg, aki maga az élet és életet ad; ez a hit élő cselekedetek által bizonyítja meg, hogy él. A tanításunknak nem mond ellent Jakab apostol, aki az üres és halott hitről beszél, amellyel némelyek kérkedtek ugyan, noha nem élt bennük hit által Krisztus (Jak 2,14–17). Ő állította azt is, hogy a cselekedetek igazítanak meg, de ezzel nem mondott ellent Pál apostolnak (különben el kellene őt vetnünk), hanem rámutatott arra, hogy Ábrahám a maga élő és megigazító hitéről cselekedetek által tett bizonyosságot. Ezt teszi minden hívő ember, aki mindazáltal egyedül Krisztusban bíz, nem pedig saját cselekedeteiben. Másutt ugyanis ezt mondja az apostol: Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus; amely életet pedig most testben élek, azt Isten Fiában való hitben élem, aki szeretett engem és önmagát

adta értem. Nem törölöm el az Isten kegyelmét, mert ha törvény által van az igazság, tehát Krisztus ok nélkül halt meg (Gal 2,20–21).

XVI. A hit és a jó cselekedetek, azok jutalma és az ember érdeme

1. *Mi a hit?* A keresztyén hit nem vélekedés vagy emberi meggyőződés, hanem a legszilárdabb bizalom és a lélek nyilvánvaló és állhatatos helyeslése, általában a Szentírásban és az Apostoli Hitvallásban előadott isteni igazságnak, sőt Istennek, a legfőbb jónak és kiváltképpen az isteni ígéretnek, valamint Krisztusnak, minden ígéret beteljesülésének legbizonyosabb megragadása.

2. *A hit Isten ajándéka.* A hit pedig Isten ingyen adománya, amelyet egyedül Isten ajándékoz kegyelemből az ő választottainak, amikor, akinek és amenynyit ő belátása szerint akar, mégpedig a Szentlélek által, az evangélium hirdetése és hívő imádság révén. *A hit növekedése.* A hit gyarapodik is, s ha ezt a növekedést nem Isten adná, nem mondták volna az apostolok: Uram, növeld a mi hitünket (Luk 17,5)!

3. *Mindazt, amit eddig a hitről mondtunk, előttünk így tanították az apostolok.* Pál ugyanis így szól: A hit pedig a reménylett dolgok valósága és a nem látott dolgokról való meggyőződés (Zsid 11,1). Ugyanő ismét így szól: Istennek valamennyi ígérete Krisztusban lett igenné és őbenne lett Ámenné (2Kor 1,20). A filippieknek ezt mondja: nekik adatott, hogy higgyenek Krisztusban (Fil 1,29). Másutt: Isten adta kinek-kinek a hit mértékét (Róm 12,3). Viszont: Nem mindenkié a hit (2Thessz 3,2), és nem mindenek engedelmeskednek az evangéliumnak (Róm 10,6). Lukács is erről tesz bizonyosságot: Akik csak örök életre választattak, hívének (ApCsel 13,48). Ezért nevezi Pál is a hitet Isten választottai hitének (Tit 1,1). Végül pedig: A hit hallásból van, a hallás pedig Isten igéje által (Róm 10,17). Másutt gyakran parancsolja, hogy imádkozzunk a hitért.

4. *A hatékony és cselekvő hit.* Az apostol azt mondja, hogy a hit hatékony és szeretet által munkálkodik (Gal 5,6). Ez nyugtatja meg a lelkiismeretet is, és nyit szabad utat Istenhez, hogy bizalommal járuljunk hozzá s minden hasznos és szükséges dolgot megkapjunk tőle. Ez tart meg minket abban a kötelességünkben, amellyel Istennek és felebarátunknak tartozunk, ez erősíti meg türelmünket a kedvünk ellenére való dolgokban, ez készlet és képesít az igaz vallástételre, egyszóval ebből származik mindennemű jó gyümölcs és jó cselekedet.

5. *A jó cselekedetéről.* Azt tanítjuk ugyanis, hogy az igazán jó cselekedetek élő hitből születnek a Szentlélek által, és azokat a hívek Isten akarata, vagyis igéjének szabálya szerint végzik. Mert Péter apostol azt mondja: Ugyanerre pedig teljes igyekezetet is fordítván, a ti hitetek mellé ragasszatok jó cselekedetet, a jó cselekedet mellé tudományt, a tudomány mellé pedig mértékleteséget stb. (2Pt 1,5–7). Az imént ugyanis azt mondtuk, hogy Isten törvénye, amely az ő akarata, előírja nekünk a jó cselekedetek szabályát. Az apostol is így szól: Ez az Isten akarata, a ti szentté lételetek, hogy megtartóztassátok magato-

kat a tisztátalanságtól és senki meg ne rontsa és meg ne károsítsa valamely dologban az ő atyjafiát (1Thessz 4,3–7).

6. *Magunk választotta cselekedetek.* Isten nem kedveli a saját tetszésünk szerinti cselekedeteket és magatartást, amelyeket Pál magunk választotta istentiszteletnek („ethelothrészkia”) nevez (Kol 2,23). Ezekről mondja az Úr az evangéliumban: Hiába tisztelnem engem, ha oly tudományokat tanítanak, amelyek embereknek parancsolatai (Mát 15,9). Helytelenítjük tehát az ilyen cselekedeteket, viszont helyeseljük és szorgalmazzuk azokat, amelyek Isten akaratából és parancsolatából valók.

7. *A jó cselekedetek célja.* Ezekre a jó cselekedetekre szükség van, de nem azért, hogy velük az örök életet kiérdemeljük – hiszen amint az apostol mondja: az örök élet Isten ajándéka –, de nem is fitogtatás végett, amit az Úr elítél (Mát 6,1–18), nem is nyereszkedés végett, amit szintén elítél (Mát 23), hanem Isten dicsőségére, elhívásunk díszére, Isten iránti hálánk megmutatására és felebarátunk hasznára. A mi Urunk az evangéliumban ezt mondja: Úgy tündököljék a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák a ti jó cselekedeteiteket és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat (Mát 5,16). Pál apostol is így szól: Járjatok úgy, mint illik elhívásotokhoz (Ef 4,1). Továbbá: Mindent, amit csak cselekesztek szóval vagy tettel, mindent az Úr Jézusnak nevében cselekedjétek, hálát adván az Istennek és az Atyának őáltala (Kol 3,17). Ugyanő mondja: Ne nézze ki-ki a maga hasznát, hanem mindenki a másokét is (Fil 2,4). És végül: Tanulják meg a miénk is, hogy jó cselekedetekkel járjanak elől a szükséges hasznokra, hogy ne legyenek gyümölcstelenek (Tit 3,14).

8. *A jó cselekedeteket nem vetjük el.* Bár azt tanítjuk az apostollal, hogy az ember ingyen kegyelemből igazul meg a Krisztusban való hit által, nem pedig jó cselekedetek által, mégsem becsüljük le vagy kárhozzátjuk a jó cselekedeteket. Tudjuk ugyanis, hogy az ember nem azért teremtett, és nem azért született újjá hit által, hogy henyéljen, hanem inkább azért, hogy szüntelenül jót és hasznosat cselekedjék. Ugyanis az evangéliumban ezt mondja az Úr: Minden jó fa jó gyümölcsöt terem (Mát 7,17, 12,33). És ismét: Aki énbennem marad, az terem sok gyümölcsöt (Ján 15,5). Végül az apostol így szól: Isten alkotása vagyunk, teremtve ő általa a Krisztus Jézusban való jó cselekedetekre, amelyeket előre elkészített az Isten, hogy azokban járjunk (Ef 2,10). És ismét: aki önmagát adta miértünk, hogy megváltson minket minden hamisságtól, és tisztítsa önmagának kiváltképpen való népet, jó cselekedetekre igyekezőt (Tit 2,14). Elítéljük tehát mindazokat, akik a jó cselekedeteket megvetik és azt fecsegik, hogy haszontalanok és nem kell törődni velük.

9. *Nem jó cselekedetek által tartatunk meg.* De amint már mondtuk, nem gondoljuk, hogy a jó cselekedetek által tartatunk meg, s hogy nélkülük – mert annyira szükségesek az üdvösségre – soha senki nem üdvözülhet. Ugyanis kegyelemből és egyedül Krisztus jótéteményéből tartatunk meg. A hitből szükségképpen származnak a jó cselekedetek, és helytelenül tulajdonítják nekik az üdvösséget, amelyet valójában kegyelemből nyerünk el. Mert jól ismerjük az apos-

toznak azt a mondását: Hogyha pedig kegyelemből, akkor nem cselekedetekből: különben a kegyelem nem volna többé kegyelem. Hogyha pedig cselekedetekből, akkor nem kegyelemből, különben a cselekedet nem volna többé cselekedet (Róm 11,6).

10. *A jó cselekedetek kedvesek Istennek.* Hitből származó jó cselekedeteinket kedveli és helyesli Isten, mert Krisztusban való hitükért kedvesek előtte azok, akik cselekszik a jót, mégpedig azt a jót, amelyet Isten kegyelméből a Szentlélek által tesznek. Péter apostol ugyanis így szól: minden nemzetben kedves öelötte, aki őt féli és igazságot cselekszik (ApCsel 10,35). Pál is ezt mondja: Nem szűnünk meg érettetek imádkozni, hogy járjatok méltóan az Úrhoz teljes tetszésére, minden jó cselekedettel gyümölcsöt teremvén (Kol 1,9–10).

11. *Nem a hamis és bölcseleti, hanem az igazi erényeket tanítjuk.* A hamis vagy filozófiai erények helyett buzgón tanítjuk az igazi erényeket, a valóban jó cselekedeteket és a keresztyén emberhez illő kötelességeket. Keményen feddjük mindazoknak restségét és képmutatását, akik szájjal dicsérik és vallják, de erkölcsökkel meggyalázzák az evangéliumot, eléjük tárván ebben a dologban Isten rettenetes fenyegetését, valamint gazdag ígéreteit és bőkezű jutalmait, buzdítva, vigasztalva és dorgálva őket.

12. *Isten megjutalmazza cselekedeteinket.* Isten gazdagon megjutalmazza azokat, akik jót cselekednek, a próféták mondása szerint: tartsd vissza szádat a sírástól, mert meglesz a te cselekedetednek jutalma (Jer 31,16; Ézs 4). Az evangéliumban is azt mondja az Úr: Örüljete és örvendezzete, mert a ti jutalmatok bőséges a mennyekben (Mát 5,12). És aki inni ad egynek e kicsinyek közül, csak egy pohár vizet, bizony mondom néktek, el nem vesztheti jutalmát (Mát 10,42). De azért ezt a jutalmat, melyet az Úr ad, nem az elfogadó ember érdemének, hanem az ígéretet tevő és azt teljesítő Isten jóságának, bőkezűségének és igazmondásának tulajdonítjuk. Az Úr, bár senkinek semmivel nem tartozik, mégis megígérte, hogy az ő hűséges tisztelőit megjutalmazza, de ugyanakkor azt is ő adja nekik, hogy őt tiszteljék. Egyébként még a szentek cselekedeteiben is sok Istenhez méltatlan és tökéletben dolog található; mivel azonban Isten azokat, akik a jót cselekszik, Krisztusért kegyelmébe fogadja és magához öleli, a nekik ígért jutalmat is megadja. Különben a Szentírás is megfertőztetett ruhához hasonlítja a mi igazságainkat (Ézs 64,6). Az Úr is ezt mondja az evangéliumban: Ha mindazokat megcselekedtétetek, amik néktek parancsoltattak, mondjátok, hogy haszontalan szolgáló vagyunk, mert amit kötelesek voltunk cselekedni, azt cselekedtük (Luk 17,10).

13. *Nincs emberi érdem.* Habár azt mondjuk, hogy Isten megjutalmazza jó cselekedeteinket, mégis Augustinusszal azt tanítjuk, hogy Isten bennünk nem a mi érdemeinket, hanem a maga ajándékait koronázza meg. És ezért azt mondjuk, hogy minden elnyert jutalom kegyelem is, és inkább kegyelem, mint jutalom, mert ami jót cselekszünk, azt inkább Isten által, mint önmagunk által tesszük, amint Pál is mondja: Mid van ugyanis, amit nem kaptál volna? Ha pedig úgy kaptad, mit dicsekedel, mintha nem kaptad volna (1Kor 4,7)? Ebből következteti

Cyprianus vértanú: semmivel sem kell dicsekednünk, mivel semmink sincsen. Elítéljük tehát azokat, akik az emberi érdemet úgy védelmezik, hogy Isten kegyelmét hiábavalóvá teszik.

XVII. Isten egyetemes és szent anyaszentegyháza és az egyház egyedüli feje

1. *Mindig volt és mindig lesz anyaszentegyház.* Mi az egyház? Mivel Isten kezdettől fogva azt akarta, hogy az emberek üdvözljenek és az igazság ismeretére eljussanak, szükségképpen mindig volt, van és a világ végéig lesz anyaszentegyház, azaz a hívőknek a világból kihívott vagy egybegyűjtött serege, minden szentek közössége; azoké tudniillik, akik az igaz Istent a megváltó Krisztusban az ige és a Szentlélek által igazán megismerik és helyesen tisztelik, valamint a Krisztus által ingyen szerzett összes javakban hittel részesednek.

2. *Egy ország polgárai.* Ezek mind egy ország polgárai, ugyanazon Úr és ugyanazon törvény alatt élnek, és az összes javakban egyaránt részesülnek. Ezért nevezte őket az apostol a szentek polgártársainak és az Isten cselédeinek (Ef 2,19), szenteknek nevezve a földön élő híveket, akiket Isten Fiának vére megszentelt (1Kor 6,11). Bizonyára reájuk kell értenünk az Apostoli Hitvallás cikkelyét: „Hiszem az egyetemes keresztyén anyaszentegyházat, a szentek közösségét.”

3. *Csak egy anyaszentegyház van minden időben.* És mivel egyedül csak egy az Isten, egy a közbenjáró Isten és az emberek között, a Messiás Jézus, egy az egész nyáj pásztora, ennek a testnek egy a feje, végül egy a Lélek, egy az üdvösség, egy a hit, egy a testamentum vagy szövetség, szükségképpen következik, hogy csak egy egyház van. *Egyetemes egyház.* Ezt pedig azért nevezzük katolikusnak, mert egyetemes és kiterjed a világ minden részére, minden időkre, és sem helyhez, sem időhöz nincs kötve. Elítéljük tehát a donatistákat, akik az egyházat Afrikának nem tudom melyik szögletébe szorították. De nem értünk egyet a római papsággal sem, amely egyedül a római egyházat kiáltja ki egyetemesnek.

4. *Az egyház részei vagy megjelenési formái.* Szokás ugyan az egyházat részekre vagy megjelenési formákra osztani, de nem azért, mintha önmagában volna megosztott és részekre szakított, hanem inkább azért, mert tagjainak sokfélesége miatt különböző.

5. *Küzdő és diadalmaskodó egyház.* Mert mást tartanak küzdő egyháznak, mást pedig diadalmaskodónak. Amaz még küzd a földön, és viaskodik a testtel, a világgal és a világ fejedelmével, az ördöggel, a bűnnel és a halállal. Emez pedig küzdésének jutalmát már elnyervén, összes legyőzött ellenségein diadalmaskodik a mennyben, és ujjongva örvendez az Úr színe előtt. De azért ez a kettő közösségben vagy kapcsolatban van egymással.

6. *Részegyházak.* A földön küzdő egyháznak mindig számos részegyháza volt, amelyek azonban valamennyien az egyetemes Anyaszentegyház egységébe tartoznak. Az egyház másképpen alakult a törvény előtt a pátriárkánál, másképpen Mózes idejében a törvény által, és másképpen alakította Krisztus az evangélium által.

7. *Két nép.* Rendszerint két népről beszélünk, mégpedig az izraelitákról és a pogányokról, vagyis azokról, akik a zsidók és a pogányok közül gyűjtettek össze az egyházba. Testamentum is kettő van: ó és új. Az ó- és új szövetség népének ugyanaz az egyháza. Mégis ezek a népek valamennyien egy közösséget alkottak és alkotnak, egy üdvösségük van az egyedüli Messiásban, akiben mint egy testnek tagjai egy fő alatt kapcsolódnak össze, mindnyájan egyazon hitben és ugyanabban a lelki eledelben és italban részesülnek. Elismerjük azonban, hogy a megígért és elküldött Messiásra vonatkozólag különbözők voltak az idők, különbözők voltak a jelképek, és hogy a szertartások eltörlése után nekünk tisztább világosság fénylik, bőségesebb ajándékokat kapunk és teljesebb a szabadságunk.

8. *Az egyház az élő Isten háza.* Isten Anyaszentegyházát az élő Isten házána nevezük, amely élő és lelki kövekből épült és mozdíthatatlan kősziklára helyeztetett, arra a fundamentumra, melyen kívül mást senki nem vethet (1Kor 3,11). Ezért az igazság oszlopának és erősségének nevezi az apostol (1Tim 3,15).

9. *Az egyház nem téved.* Az egyház mindaddig nem téved, ameddig Krisztuson, a kősziklán és a próféták meg az apostolok fundamentumán nyugszik. Viszont nem csoda, ha téved, valahányszor elhagyja azt, aki egyedül az igazság.

10. *Az egyház Krisztus menyasszonya.* Az egyházat Krisztus egyedüli és szeretett menyasszonyának is nevezük. Az apostol ugyanis így szól: eljegyeztelek titeket egy férfiúnak, hogy mint szeplőtelen szűzet állítsalak a Krisztus elé (2Kor 11,2). *Az egyház juhnyáj.* Ezékiel (34. rész) és János apostol (10. rész) juhnyájnak is hívja az egyházat, egy pásztor, a Krisztus alatt. *Az egyház Krisztus teste.* Az egyházat Krisztus testének is nevezük, mert a hívők Krisztus élő tagjai, az ő fősege alatt.

11. *Az egyház feje egyedül Krisztus.* A fej a test legfontosabb része, amelyből a test életet merít, és annak szelleme kormányozza minden részét, tőle származik mind a gyarapodás, mind a növekedés. Éppen ezért a testnek egyetlen feje van, amely összhangban áll a testtel. Tehát az egyháznak Krisztuson kívül nem lehet más feje. De mivel az egyház lelki test, szükséges, hogy hozzá illő lelki feje legyen. Nem is kormányozhatja más Lélek, mint a Krisztusé. Pál apostol is így szól: ő a feje a testnek, az egyháznak: aki a kezdet, elsősülött a halottak közül, hogy mindenekben ő legyen az első (Kol 1,18). Másutt ezt mondja: Krisztus feje az egyháznak, és ugyanő megtartója a testnek (Ef 5,23). És ismét: ő a feje az anyaszentegyháznak, mely az ő teste, teljessége őnéki, aki mindeneket betölt mindenekkel (Ef 1,22–23). Továbbá: Mindenestől fogva növekedjünk abban, aki a fej, a Krisztusban, akiből az egész test szép renddel egyberakotván,

teljesíti a testnek növekedését (Ef 4,15–16). Nem fogadjuk el tehát a római pap-ságnak azt a tanítását, amellyel az a maga főpapját a földön küzdő anyaszentegyház egyetemes pásztorává, legfőbb fejévé, sőt Krisztus valóságos helytartójává teszi, akinek – mint mondják – az egyházban teljes hatalma és legfőbb uralma van.

12. *Krisztus az egyház egyedüli pásztora.* Azt tanítjuk, hogy az Úr Krisztus egyedüli egyetemes pásztorunk és az Atya Isten előtt főpapunk, és az is marad, és hogy az egyházban ő tölti be a főpapnak és a pásztornak minden tisztségét a világ végezetéig. *Helytartó.* Ezért nem szorul helytartóra, mert helytartóra csak a távollevőnek van szüksége, márpedig Krisztus jelen van az egyházban s annak éltető feje. *Az egyházban nincs semmiféle elsőbbség.* Apostolainak és azok utódainak pedig szigorúan megtiltotta az egyházban az elsőbbséget és az uralkodást. Látnivaló, hogy mindenkit, aki ennek a nyilvánvaló igazságnak ellentmond és ellenszegül, a Krisztus egyházába ezzel ellentétes kormányzatot vezet be, azok közé kell sorolnunk, akikről Krisztus apostolai: Péter (2Pt 2,1–3) és Pál (ApCsel 20,28–30; 2Kor 11,3–4; 2Thessz 2,3–4 és más helyeken) jövendöltek.

13. *Az egyházban nincs semmiféle rendetlenség.* A római fő elutasításával azonban semmiféle rendetlenséget vagy zűrzavart nem hozunk be Krisztus egyházába, minthogy azt tanítjuk, hogy az egyháznak az apostoloktól örökölt kormányzata elegendő nekünk az anyaszentegyház jó rendjének megtartására. Az egyház kezdetben sem volt fejtetlen vagy rendetlen, amikor hiányzott a római fő, akiről ma azt mondják, hogy ő tartja fenn a rendet az egyházban. A római fő inkább a maga zsarnokságát és az egyházba behatolt romlottságot tartja fenn, s közben az egyház igaz reformációját megakadályozza, ellenzi és teljes erejéből irtja.

14. *Pártoskodások és viszálykodások az egyházban.* Szemünkre vetik, hogy egyházainkban, mióta a római egyháztól különváltunk, sokféle viszálykodás és pártoskodás van, s ezért nem is igazi egyházak. Mintha bizony a római egyházban sohasem lettek volna szekták, pártoskodások és vitatkozások, mégpedig a vallás dolgaiban, s nem is csupán az iskolákban, hanem a szószékeken, a nép füle hallatára. Elismerjük, hogy az apostol valóban ezt mondta: Isten nem a visszavonásnak, hanem a békességnek Istene (1Kor 14,33). És: Amikor versengés és visszavonás van köztetek, vajon nem testiek vagytok-e? (1Kor 3,3) Mégsem tagadható Isten jelenléte az apostoli egyházban, és hogy az apostoli egyház igaz egyház volt, még ha történtek is benne vitatkozások és pártoskodások. Pál apostol ugyanis megfeddi Péter apostolt, Páltól viszont Barnabás szakad el (Gal 2,11–13). Súlyos vita támad az antiochiai gyülekezetben azok között, akik az egy Krisztust prédikálták, amint erről megemlékezik Lukács az Apostolok Cselekedeteiben (15. rész). Az egyházban mindig voltak súlyos viták, és az egyház tanítói nem csekély dolgokban is eltérő véleményen voltak, de az egyház egyház maradt vetélkedéseik dacára is. Isten ugyanis az ő akarata szerint

az egyházi pártoskodásokat neve dicsőségére, az igazság kiderítésére és arra fordítja, hogy a kipróbáltak nyilvánvalókká legyenek (1Kor 11,19).

15. *Az igaz egyház ismertetőjegyei.* Egyébként, amint az egyházban nem ismerünk más főt, csak Krisztust, ugyanúgy nem ismerjük el azt sem, hogy bármely egyház igaz, amelyik önmagát igaznak kiáltja ki. Ellenben tanítjuk, hogy az az egyház igaz, amelyben az igaz egyház ismertetőjegyei megtalálhatók.

Ide tartozik elsősorban *Isten Igéjének igaz és tiszta hirdetése*, amint a próféták és apostolok könyveiben reánk maradt. Ők mind Krisztushoz vezetnek, aki az evangéliumban így szólt: az én juhaim hallják az én szómat, és én ismerem őket, és követnek engem, és én örök életet adok nekik (Ján 10,27–29). Idegent pedig nem követnek, hanem elfutnak attól: mert nem ismerik az idegenek hangját (Ján 10,5). Az egyház Krisztust követő tagjaiban egy a hit, egy a Lélek, s ezért csak az egy Istent imádják, egyedül őt tisztelik lélekben és igazságban, egyedül őt szeretik teljes szívükből és minden erejükből, egyedül őt hívják segítségül az egyetlen közbenjáró és szószóló, a Krisztus által; Krisztuson és a benne való hiten kívül semmiféle igazságot és életet nem keresnek. Mivel Krisztust ismerik el az egyház egyedüli fejének és fundamentumának, és erre helyeztetve naponta megújulnak a bűnbánatban, türelemmel hordozzák a rájuk rakott keresztet. Képmutatás nélküli szeretet köti őket Krisztus minden tagjához, és így bizonyítják, hogy ők Krisztus tanítványai, akik megmaradnak a békesség és a szent egység kötelékében.

Egyszersmind részesülnek *a Krisztustól rendelt* és az apostoloktól továbbadott *sákramentumokban*, mégpedig úgy élnek velük, ahogy az Úrtól vették. Mert mindenki előtt ismeretes az apostol ama mondása: Én az Úrtól vettem, amit néktek előtökbe is adtam (1Kor 11,23–29).

Ezért elítéljük azokat az egyházakat, mint Krisztus igaz egyházától idegeneket, amelyek nem olyanok, amilyenek az elmondottak szerint lenniük kellene; akárhogyan kérkednek is püspökeik apostoli utódlásával, egységükkel és régiségükkel. Sőt inkább azt parancsolják nekünk az apostolok, hogy a bálványimádást és Babilont kerüljük, és ebben ne legyen részünk, hacsak nem akarunk Isten csapásaiban is részesülni (1Kor 10,14; 1Ján 5,21; Jel 18,4; 2Kor 6,14–18).

16. *Isten egyházán kívül nincs üdvösség.* A Krisztus igaz egyházával való közösséget pedig annyira becsüljük, hogy azt állítjuk: nem élhetnek Isten színe előtt azok, akik Isten igaz egyházával nem vállalnak közösséget, hanem elszakadnak tőle. Mert amint Noé bárkáján kívül nem volt más menekvés, amikor a világ elpusztult az özönvízben, hisszük, hogy ugyanúgy nincs biztos üdvösség Krisztuson kívül, aki az egyházban adja magát a választottaknak. Ezért tanítjuk azt, hogy akik élni akarnak, nem szabad elszakadniuk Krisztus igaz egyházától.

17. *Az egyház nincs a jegyekhez kötve.* Ám a felsorolt jegyekkel nem szűkítjük le annyira az egyházat, hogy kizárnók belőle akár azokat, akik a sákramentumokkal nem élnek – nem mintha nem akarnának vagy megvetnék azokat, hanem inkább mert elháríthatatlan okokból kénytelenek tartózkodni tőlük vagy nélkülözni azokat –; akár azokat, akikben néha megfogyatkozik a hit, de nem al-

szik ki és nem szűnik meg teljesen; akár azokat, akikben gyarlóság, fogyatkozás vagy tévelygés található. Mert tudjuk, hogy Izrael országán kívül is volt Istennek néhány kedveltje a világban. Tudjuk, mi történt Isten népével a babiloni fogságban, ahol áldozataikat hetven évig nélkülözték. Tudjuk, mi történt a Krisztust megtagadó Péterrel, és mi szokott történni naponta Isten választott gyermekeivel, akik tévelyegnek és gyarlók. Tudjuk továbbá, hogy milyenek voltak az apostolok idejében a galaták és a korinthusiak gyülekezetei, amelyeket sok helyen bűnnel vádol az apostol, s mégis Krisztus szent egyházának nevezi őket.

18. *Néha úgy tűnik, hogy megszűnt az egyház.* Sőt néha az is előfordul, hogy Isten igaz ítéletéből Igéjének igazságát, az egyetemes hitet s az igaz istentiszteletet annyira elhomályosulni és megromlani engedi, hogy az egyház látszólag csaknem megszűnik, mintha többé nem is volna, miként az Illés és mások idejében történt. De azért ilyen sötét időkben is vannak Istennek ebben a világban igaz imádói, nem is kevesen, hanem hétezren és még többen (1Kir 19,18; Jel 7,3–8). Mert az apostol is így kiált fel: Megáll az Istennek erős fundamentuma, melynek pecsétje ez: ismeri az Úr az övéit (2Tim 2,19). Ezért az egyház láthatatlannak is nevezhető, nem mintha az egyházat alkotó emberek volnának láthatatlanok, hanem mert emberi szemek elől elrejtve, csupán Isten előtt lévén ismeretes, gyakran kivonja magát az emberi megítélés alól.

19. *Nem mindnyájan tartoznak az egyházhoz, akik az egyházban vannak.* Viszont nem mindenki szent és nem mindenki élő és igaz tagja az egyháznak, akit hozzá számláltak. Ugyanis sok a képmutató, aki színleg Isten igéjét hallgatja, nyilvánosan él a sákramentumokkal, látszólag Istent is egyedül Krisztus által hívja segítségül, Krisztust vallja egyetlen igazságnak, Istent tiszteli, a szeretet szolgálatát gyakorolja, és a megpróbáltatásokban egy ideig türelemmel kitart, de valójában hiányzik belőle a Lélek igazi megvilágosítása, a hit és a szívbeli tisztaság mindhalálíig tartó állhatatossága. Ezek végül rendszerint lelepleződnek. János apostol ugyanis így szól: Közülünk váltak ki, de nem voltak közülünk valók, mert ha közülünk valók lettek volna, velünk maradtak volna (1Ján 2,19). És miközben kegyességet színlelnek, bár nem oda valók, mégis az egyházhoz számláltatnak, miként a hazaárulókat is, míg le nem leplezik őket, a polgárok közé szokták sorolni. A búza között is van konkoly vagy gyom és polyva, s az egyébként ép testben is található golyvák és daganatok, amelyek valójában betegségei és éktelenségei a testnek, nem pedig igazi tagjai. Ezért Isten egyházát helyesen hasonlítja Jézus a hálóhoz, amely mindenféle halat összefog, és a szántóföldhöz, amelyen együtt nő a konkoly és a búza (Mát 13,47–48; 13,24–30). *Ne ítéljünk elhamarkodottan.* Itt nagyon kell vigyáznunk arra, hogy idő előtt ne ítéljünk, s ne próbáljuk kizárni, elvetni és kigyomlálni azokat, akiket az Úr nem akar kizárni vagy elvetni, vagy akiket az egyház kára nélkül nem távolíthatunk el. De éberren kell vigyázni arra, hogy míg a hívők mélyen alusznak, a gonoszok erőre kapva kárt ne okozzanak az egyháznak.

20. *Nem a külső szertartások biztosítják az egyház egységét.* Tanítjuk továbbá, hogy buzgón kell ügyelni arra: miben rejlik voltaképpen az egyház igaz-

sága és egysége, nehogy meggondolatlanul szakadásokat támasszunk és azoknak tápot adjunk az egyházban. Nem külső szertartásokban és rendtartásokban áll az, hanem inkább az egyetemes hit igazságában és szentségében. Az egyetemes hitet pedig nem emberi törvényekből vesszük, hanem a Szentírásból, amelyet az Apostoli Hitvallás foglal össze röviden. A Szentírásban olvassuk, hogy a régiek sokféle szertartást gyakoroltak, de ebben szabadok voltak, és soha senki nem gondolta, hogy ez megbontja az egyház egységét. Azt állítjuk tehát, hogy az egyház igazi egysége a dogmákban, a Krisztus evangéliumának igaz és egyező hirdetésében és az Úrtól világosan rendelt szertartásokban áll. Erre nézve nyomtatékosan felhívjuk a figyelmet az apostol ama mondására: Valakik annak okáért tökéletesek vagyunk, ilyen értelemben legyünk; és ha valamiben másképpen értetek, az Isten azt is ki fogja jelenteni néktek. Csakhogy amire eljutottunk, ugyanabban egy szabály szerint járjunk, ugyanazon értelemben legyünk (Fil 3,15–16).

XVIII. Az anyaszentegyház szolgálói, azok elhívása és kötelességei

1. *Isten szolgálókat használ fel az egyház építésére.* Az egyház egybeüjtése, szervezése, kormányzása és megtartása végett Isten mindig alkalmazott, alkalmaz és fog is alkalmazni szolgálókat, amíg csak egyház lesz a földön. Tehát az egyházi szolgálók eredete, beállítása és működése ősrégi és Istentől való, nem pedig új és emberi rendelés.

2. *Az egyházi szolgálók rendelése és eredete.* Isten az ő hatalmával bizonyára közvetlenül is gyűjthetne egyházat az emberek közül, de jobban tetszett neki az emberek között az emberek szolgálata által munkálkodni. Ezért az egyházi szolgálók nem csupán egyszerű szolgálók, hanem Isten szolgálói, tudniillik Isten általuk munkálja az emberek üdvösségét.

3. *A szolgálatot nem szabad megvetni.* Ezért óvakodnunk kell attól, hogy a megtérésünkre és tanításunkra vonatkozó dolgokat annyira a Szentlélek titkos erejének tulajdonítsuk, hogy ezzel az egyházi szolgálatot fölöslegessé tegyük. Mert illik, hogy mindig emlékezzünk az apostol szavaira: Mi módon hisznek abban, aki felől nem hallottak? Mi módon hallanak pedig prédikáló nélkül? Azért a hit hallásból van, a hallás pedig Isten igéje által (Róm 10,14.17). Meg arra is, amit az Úr mondott az evangéliumban: Bizony, bizony mondom néktek: aki befogadja, ha valakit elküldök, engem fogad be; aki pedig engem befogad, azt fogadja be, aki engem küldött (Ján 13,20). Továbbá arra, amit a Kis-Ázsiában működő Pálnak látomásban megjelenő macedón férfi mondott: Jer által Macedóniába, és légy segítségül nekünk (ApCsel 16,9). Másutt pedig Pál apostol így szólt: Isten munkatársai vagyunk: Isten szántóföldje, Isten épülete vagytok (1Kor 3,9). Viszont attól is óvakodnunk kell, hogy az egyházi szolgálókat és szolgálatot túlbecsüljük, megemlékezzünk itt is arról, amit az Úr az evangéliumban mond: Sen-

ki sem jöhet énhozzám, hanemha az Atya vonja azt (Ján 6,44). És az apostol szavairól: Hát kicsoda Pál és kicsoda Apollós? Csak szolgák, kik által hívőkké lettetek, és pedig amint kinek-kinek az Úr adta. Én plántáltam, Apollós öntözött; de az Isten adja vala a növekedést. Azért sem aki plántál, nem valami, sem aki öntöz, hanem a növekedést adó Isten (1Kor 3,5–7).

4. *Isten indítja fel a szíveket.* Higgyük tehát, hogy Isten az ő igéjével külsőképpen az ő szolgái által tanít minket, belsőképpen pedig a Szentlélek által indítja hitre választottainak szívét, úgy hogy e jótéteményekért Istenre térjen minden dicsőség. De erről a Hitvallás első részében már szoltunk.

5. *Milyen egyházi szolgákat adott Isten a világnak?* Isten már a világ kezdete óta felhasználta a világ legjelesebb embereit (akiknek többsége ugyan járatlan volt a világi bölcsességben vagy filozófiákban, de nagyon kiváló az igaz teológiában), tudniillik a pátriárkákat, akikhez gyakran szólott angyalok által. A pátriárkák ugyanis saját koruk prófétái vagy tanítói voltak, akiket Isten azért életetett több száz esztendeig, hogy a világ atyái és világosságai legyenek. Őket követte Mózes, a világszerte híres prófétákkal együtt.

6. *Krisztus a tanítómester.* Sőt utánuk a mennyei Atya hozzánk is elküldte egyszülött Fiát, a világ legtökéletesebb tanítóját, akiben az az isteni bölcsesség rejlik, amely a legszentebb, a legegyszerűbb és mindennél tökéletesebb tanítás által hozzánk is eljutott. Krisztus ugyanis tanítványokat választott magának, akiket apostolokká tett. Ezek pedig elmenvén az egész világba, mindenütt gyülekezeteket alapítottak az evangélium hirdetése által, azután pedig Krisztus parancsából a világ minden gyülekezetébe pásztorokat és tanítókat rendeltek, akiknek utódai által Krisztus mind ez ideig tanította és kormányozta az Anyaszentegyházat. Tehát ahogy Isten az Ószövetség népének pátriárkákat adott, Mózesrel és a prófétákkal együtt, úgy küldte el az Újszövetség népének az ő egyszülött Fiát az apostolokkal.

7. *Az Újszövetség szolgái.* Az Újszövetség népe szolgáit különféleképpen nevezük: apostolok, próféták, evangélisták, püspökök, presbiterek, pásztorok és tanítók (1Kor 12,28; Ef 4,11). *Apostolok.* Az apostolok egy helyen sem állapodtak meg, hanem szerte a világon sok gyülekezetet alapítottak. Mihelyt ezek megalakultak, az apostolok ideje lejárt, s helyükbe pásztorok léptek, ki-ki a maga gyülekezetében. *Próféták.* A próféták egykor a jövő ismerői, jövendőmondók voltak, de a Szentírást is magyarázták. Ma is vannak még ilyenek. *Evangélisták.* Evangélistáknak nevezték az evangéliumi történet íróit, de a Krisztus evangéliumának hirdetőit is, amint Pál is meghagyta Timóteusnak, hogy töltsen be az evangélista tisztét. *Püspökök.* A püspökök pedig az egyház felügyelői és őrei, akik a gyülekezet élelmét és egyéb szükséges dolgait kezelik. *Presbiterek.* A presbiterek idősebb emberek és mintegy tanácsosai és atyjai a gyülekezetnek, és azt egészséges tanácsokkal vezetik. *Pásztorok.* A pásztorok az Úr nyáját őrzik, és annak szükségeire gondot viselnek. *Tanítók.* A tanítók oktatnak, és az igaz hitre s kegyességre tanítanak. Az egyház szolgáit tehát ma is nevezhetjük püspököknek, presbitereknek, pásztoroknak és tanítóknak.

8. *A pápisták egyházi rendjei.* A következő időkben a szolgáknak sok más elnevezését is bevezették Isten egyházába. Némelyek pátriárkák lettek, mások érsekek, segédpüspökök, metropoliták, főesperesek, diakónusok (szerpapok), aldiakónusok (alszerpapok), oltárszolgák, ördögűzők, kántorok, ajtónállók és nem tudom még mik, mint bíborosok, prépostok és perjelek, kisebb és nagyobb rendfőnökök, egyszóval nagyobb és kisebb egyházi rendek viselői. De minket az nem érdekel, hogy milyenek voltak ezek régen vagy milyenek ma. Elég nekünk az egyházi szolgákról szóló apostoli tanítás.

9. *A szerzetesek.* Mivel bizonyosan tudjuk, hogy a szerzeteseket nem Krisztus és nem az apostolok rendelték, s a szerzetesrendeket és azok ágait nem ők alapították, azt tanítjuk, hogy Isten egyházának belőlük semmi haszna nincs, sőt károsak. Mert bár régen el lehetett tűrni őket (amikor még remeték voltak, és kezük munkájával keresték kenyerüket, és nem voltak terhére senkinek, hanem mindenütt engedelmeskedtek a gyülekezetek pásztorának mint laikusok), ámde most az egész világ látja és tapasztalja, hogy milyenek. Ki tudja, miféle fogadalmakkal leplezik magukat, és fogadalmaikkal teljesen ellentétes életet élnek, úgyhogy még a legjobbjai is megérdemlik, hogy azok közé soroljuk őket, akikről ezt mondta az apostol: Halljuk, hogy némelyek rendetlenül élnek közületek, akik semmit sem dolgoznak, hanem nyughatatlankodnak (2Thessz 3,11). Ilyenek tehát a mi gyülekezeteinkben nincsenek, és azt tanítjuk, hogy Krisztus egyházában ne is legyenek.

10. *Az egyházi szolgákat el kell hívni és meg kell választani.* Az egyházi szolgálat tisztét senki sem bitorolhatja, azaz vesztegetéssel, bármely mesterkedéssel vagy önkényesen nem ragadhatja magához. Az egyházi szolgákat meg kell hívni és törvényes egyházi választással meg kell választani; lelkiismeretesen válassza meg őket a gyülekezet vagy annak képviselői, szép rendben, zavargás, pártoskodás és vetélkedés nélkül. De ne akárkit, hanem igaz és szent tudománnyal, kegyes ékesszólással, természetes bölcsességgel, mértékletességgel és életük tisztaságával jeleskedő, alkalmas embereket válasszanak meg az apostoli előírás szerint, amelyet az apostol a Timóteushoz írt 1. levél 3. részében és a Titushoz írt levél 1. részében foglalt össze.

11. *Felszentelés.* Akiket pedig megválasztottak, azokat a vének közös imádsággal és kézzelével szenteljék fel. Ezzel kapcsolatban elítéljük mindazokat, akik saját akaratukból futnak (Jer 23,21), noha nincsenek megválasztva, kiküldve vagy felszentelve. Elítéljük az alkalmatlan szolgákat is, akik a lekipásztorsághoz szükséges adottságokkal nincsenek felruházva. Ugyanakkor elismerjük, hogy a régi egyházban egyes lekipásztorok ártatlan egyszerűsége némelykor többet használt az egyháznak, mint mások sokoldalú, kiváló, csiszolt, de kis sé felfuvalkodott tudománya. Ezért ma sem vetjük el egyesek becsületes, de azért nem teljesen tudatlan egyszerűségét.

12. *A hívők mind papok.* Minden Krisztusban hívőt papnak neveznek ugyan Krisztus apostolai, de nem a szolgálat szempontjából, hanem azért, mert Krisztus által a hívők mindnyájan királyokká és papokká lévén, lelki áldozatokat

mutathatnak be Istennek (2Móz 19,6; 1Pt 2,9; Jel 1,6). A papság és az egyházi szolgálat tehát nagyon különbözik egymástól. Az előbbi ugyanis – mint már mondtuk – minden keresztyén emberre egyformán vonatkozik, az utóbbi azonban nem. Nem töröltük el az egyházi szolgálatot, amikor kivetettük a Krisztus egyházából a pápista papságot.

13. *A papok és a papi tisztség.* Az Újszövetségben Krisztusnak többé nincs olyan papsága, mint az Ószövetség népének, amelyhez külső kenet, szent öltözet és sok szertartás tartozott. Ezek csak előképei voltak Krisztusnak, aki eljövetelekor azokat betöltvén, el is törölte. Ő azonban megmaradt egyedüli papnak mindörökké (Zsid 7), akit ne kisebbsítsünk azzal, hogy az egyházi szolgák közül bárkit is papnak nevezünk. Mert a mi Urunk az Újszövetség egyházában nem olyan papokat rendelt, akik a püspöktől nyert hatalommal élőkért és holtakért naponta megáldozzák az ostyát mint az Úr tulajdon testét és véréét, hanem olyanokat, akik tanítsanak és a sákramentumokat kiszolgáltassák.

14. *Milyenek az Újszövetség egyházi szolgálói?* Pál ugyanis egyszerűen és röviden kifejti, miként vélekedjünk az újszövetségi, vagyis keresztyén egyház szolgálóiról, s milyen jelentőséget tulajdonítsunk nekik: Úgy tekintsen minket az ember, mint Krisztus szolgálit és Isten titkainak sáfárait (1Kor 4,1). Ezért akarja az apostol, hogy az egyházi szolgálókat szolgálóknak tekintsük. Nála pedig a „szolgák” (hüperetai) kifejezés evezősöket jelent, akik egyedül a kormányosra figyelnek, vagyis olyan embereket, akik nem maguknak és nem saját belátásuk szerint, hanem másoknak, azaz uraiknak élnek és teljesen azok parancsaitól függenek. Mert az egyházi szolgálóknak mindennemű tisztségében azt kell végrehajtania, amit az ő ura parancsolt, és nem szabad saját kénye-kedvének engednie. Ezen a helyen azt is megmondja az apostol, hogy kicsoda ez az úr: Krisztus, akinek a szolgálók a szolgálat minden tekintetében tulajdonai.

15. *Az egyházi szolgálók Isten titkainak sáfárai.* Az egyházi szolgálat bővebb magyarázata végett azt is hozzáteszi, hogy az egyház szolgálói Isten titkainak sáfárai vagy tisztartói. Pál apostol Krisztus evangéliumát nevezte sok helyen Isten titkainak, elsősorban az Efézusi levél 3. részében (3,3.9). Krisztus sákramentumait is titkoknak nevezték a régiek. Ezért az egyház szolgálói arra hívtak, hogy a híveknek Krisztus evangéliumát hirdessék és a sákramentumokat kiszolgáltassák. Másutt azt olvassuk az evangéliumban a hú és bölcs szolgáról, hogy őt az Úr gondviselővé tette háza népén, hogy adja ki nekik élelmüket a maga idejében (Luk 12,42). Ismét másutt: egy ember, aki messzi útra kelve, házat elhagyván, szolgálit felhatalmazta és kinek-kinek a maga dolgát megszabta (Márk 13,34).

16. *Az egyházi szolgálók hatalma.* Most tehát beszéljünk az egyházi szolgálók hatalmáról és tisztségéről is. E hatalomról egyesek buzgón vitatkoztak, és hatalmuk alá hajtottak minden földi nagyságot, mégpedig az Úr parancsa ellenére, aki megtiltotta övéinek az uralkodást, az alázatosságot pedig erősen lelkükre kötötte (Luk 22,24–27; Mát 18,3–4; 20,25–28). Valójában létezik egy másfajta, teljes és korlátlan hatalom, amelyet jog szerintinek is neveznek. E hatalommal

uralkodik Krisztus, a mindenség Ura mindeneken, amint erről ő maga bizonyóságot tett: Nékem adatott minden hatalom mennyen és földön (Mát 28,18). És ismét: Én vagyok az Első és az Utolsó, és íme, élek örökkön-örökké, és nálam vannak a pokolnak és a halálnak kulcsai; akinél a Dávid kulcsa van, aki megnyitja, és senki be nem zárja, bezárja, és senki meg nem nyitja (Jel 1,17–18, 3,7).

17. *Az igazi hatalmat magának tartja fenn az Úr.* Ezt a hatalmat az Úr magának tartja fenn, és senki másra nem ruházza át, hogy azután ő csupán tétlen szemlélője legyen az egyházi szolgák működésének. Ézsaiás ugyanis ezt mondja: Az ő vállára adom a Dávid házának kulcsát (Ézs 22,22). És ismét: Az uralom az ő vállán leszen (Ézs 9,6). Mert a kormányzást nem teszi mások vállára, hanem magának tartja fenn, és mindmáig él a maga hatalmával, kormányozva mindeneket.

18. *Hivatali és szolgálati hatalom.* Más azután a hivatali vagy szolgálati hatalom; ezt az szabja meg, aki a teljes hatalmat gyakorolja. E hatalom inkább a szolgálathoz, mint az uralkodáshoz hasonlít. A kulcsok hatalma. Mert ha egy úr a háza feletti hatalmat átadja a tisztartójának, ez esetben a kulcsokat is átadja, hogy azokkal beengedje vagy kizárja a házból, akiket az úr akar beengedni vagy kizárni. E hatalommal a szolga hivatalból teszi azt, amit ura parancsolt, és az úr is jóváhagyja azt, amit szolgálja tett, és azt akarja, hogy a szolga tettét úgy tekintsék és ismerjék el, mint az övét. Erre vonatkoznak ugyanis a következő evangéliumi mondások: Néked adom a mennyek országának kulcsait; és amit megkötsz a földön, a mennyekben is kötve leszen; és amit megoldasz a földön, a mennyekben is oldva leszen (Mát 16,19). Továbbá: Akinek bűneit megbocsátjátok, megbocsátatnak azok, akiéit megtartjátok, megtartatnak (Ján 20,23). Ha pedig a szolga nem teljesíti ura parancsát, hanem túllép a megbízás határain, az úr érvénytelennek tekinti minden cselekedetét. Ezért az eklézsia szolgáinak egyházi hatalma az a tevékenység, amely által Isten egyházát a szolgák kormányozzák ugyan, de mindent úgy tesznek, amint az Úr ígében előírta. Ha így cselekedtek, vegyék úgy a hívők, mintha maga az Úr cselekedett volna. De a kulcsok hatalmáról már előbb is szóltunk.

19. *Az egyházi szolgák hatalma egyenlő.* Az egyházban minden szolgának egy és ugyanazon hatalom vagy tisztség adatott. Kétségtelen, hogy kezdetben a püspökök vagy presbiterek az egyházat közös munkával kormányozták; egyik sem helyezte magát a másik fölé, és egyik sem bitorolt nagyobb hatalmat püspöktársaival szemben. Megemlékezzünk ugyanis az Úr szavairól: Aki közöttetek első akar lenni, legyen a ti szolgátok (Mát 20,27; Luk 22,26), megmaradtak alázatosságban, és kölcsönös segítséggel támogatták egymást az egyház kormányzásában és fenntartásában.

20. *A rendet fenn kell tartani.* A rend megtartása végett azonban az egyházi szolgák közül egyvalaki összehívta a gyűlést, ott a megtárgyalandó dolgokat előterjesztette és a többiek véleményét összefoglalta, és általában tehetsége szerint vigyázott arra, hogy semmi zűrzavar ne támadjon. Ilyen volt Péter, amint az

Apostolok Cselekedeteiben olvasható, akit azonban nem helyeztek ezért mások fölé, sem a többenél nagyobb hatalommal nem ruházták fel. Nagyon helyesen mondja Cyprianus vértanú a *De simplicitate clericorum* (A papok egyszerűsége) című művében: „A többi apostol is minden tekintetben olyan volt, mint Péter, tudniillik a méltóságból és a hatalomból egyformán részesedtek, és a kezdeményezés magából a közösségből indult ki, hogy az egyház egynek bizonyuljon.”

21. *Mikor és hogyan került egy a többiek elé?* Hieronymus is hasonló dolgokról számol be a Titushoz írt levél magyarázatában: „Mielőtt a Sátán ösztönzésére versengések támadtak a vallás dolgában, a presbiterek közös tanácsa kormányozta az ekléziát, miután azonban ki-ki azokat, akiket megkeresztelt, a magáénak és nem Krisztusénak tekintette, elhatározták, hogy a presbiterek közül egyet kiválasztva a többiek fölé emelnek, akire az eklézia minden gondját rábízják, és így irtják ki a szakadások csíráit.” De azért Hieronymus ezt a határozatot nem tünteti fel isteni eredetűnek, mert mindjárt hozzáteszi: „Amint a papok tudják, hogy őket az egyház szokása szerint rendelték alá feljebbvalóiknak, ugyanúgy a püspökök is tudják meg, hogy inkább szokásból, mint az Úr rendelkezésének igazsága szerint nagyobbak a papoknál, és azokkal közösen kell az egyházat kormányozniuk.” Ezt mondja ő, és ezért senki sem tilthatja meg jogosan, hogy Isten egyházának ősi alkotmányához visszatérjünk és azt fogadjuk el az emberi szokás helyett.

22. *Az egyházi szolgák kötelességei.* Az egyházi szolgák kötelességei különfélék, de ezeket sokan két dologra vezetik vissza, amelyekbe a többi mind beletartozik: *Krisztus evangéliumi tanítására és a sákramentumok helyes kiszolgáltatására.* Az egyházi szolgák feladata ugyanis összehívni a szent gyülekezetet, ott Isten Igéjét magyarázni és az egyetemes tanítást a gyülekezet helyzetére és használatára alkalmazni, hogy a tanítás javára válják a hallgatóknak és építse a hívőket. Az egyházi szolgák feladata, hogy tanítsák a tudatlanokat, buzdítsák és előmenetelre készítsék az Úr útján hátramaradókat vagy késlekedőket, vigasztalják és erősítsék a kicsinyhitűeket, és vértézzék fel őket a Sátán különféle kísértései ellen, dorgálják meg a vétkezőket, hívják vissza a jó útra a tévelygőket, emeljék fel az elesetteket, üzzék el az Úr aklától a farkasokat, bölcsen és komolyan róják meg a bűnőket és bűnösöket, ne nézzék el s ne hallgassák el a bűnözést. Egyszersmind szolgáltassák ki a sákramentumokat, ajánlják a velük való helyes élelét, és arra mindenkit készítsenek elő az egészséges tanítás által, tartsák meg a hívőket a szent egységben és akadályozzák meg a szakadásokat. Kötelességük végül, hogy hitben oktassák a tudatlanokat, a szegények szükségét ajánlják a gyülekezetnek, a betegeket és a különféle kísértésekkel küzdőket meglátogassák, tanítsák és tartsák meg az élet útján. Ezenkívül tartsanak nyilvános imádkozásokat, vagy szükség idején böjttel, azaz szent megtartóztatással egybekötött könyörgéseket, és a lehető legszorgalmasabban gondoskodjanak mindenről, ami a gyülekezetek nyugalma, békéjére és üdvére szolgál. Hogy pedig az egyházi szolga mindezt jobban és könnyebben teljesíthesse, azt kívánjuk tőle, hogy istenfélő legyen, szorgalmasan imádkozzék, a Szentírás olvasásá-

ban mélyüljön el, mindenben s mindig éber legyen, és életének tisztaságával tűnjék ki mindenki előtt.

23. *Az egyházfegyelem.* Mivel pedig az egyházban mindenképpen szükség van a fegyelemre, hajdan a régiéknél szokásban volt a kiközösítés, és Isten népe között egyházi bíróságok is voltak, ahol bölcs és kegyes férfiak gyakorolták ezt a fegyelmet, s az egyházi szolgák feladatai közé tartozott az is, hogy ezt a fegyelmet az idő, a közállapot és a szükség szerint a gyülekezet épülésére alkalmazzák. Ebben mindig azt a szabályt kell követni, hogy mindenkinek épülésre történjenek, illendően és tisztességgel, zsarnokoskodás és pártoskodás nélkül. Az apostol ugyanis arról tesz bizonyosságot, hogy neki Isten építésre adta a hatalmat az egyházban s nem rombolásra (2Kor 10,8). Maga az Úr is megtiltotta, hogy a gazda szántóföldjéből a konkolyt kigyomlálják, mert fennáll az a veszély, hogy a búzát is kitépik vele (Mát 13,28–30).

24. *A rossz egyházi szolgákat is meg kell hallgatni.* Ebben a kérdésben elvetjük a donatisták tévelygését, akik az igehirdetés és a sákramentumok hatását vagy hatástalanságát az egyházi szolgák jó vagy rossz életfolytatásától teszik függővé. Tudjuk ugyanis, hogy Krisztus szavát még a rossz szolgák szájából is meg kell hallgatni, hiszen maga az Úr mondotta: Amit parancsolnak néktek, megcselekedjétek, de az ő cselekedeteik szerint ne cselekedjétek (Mát 23,3). Tudjuk, hogy a sákramentumokat szereztetésük és Krisztus Igéje szenteli meg és azok hathatósak a hívek számára akkor is, ha méltatlan szolgák szolgáltatják ki. Erről a dolgról a Szentírás alapján sokat vitatkozott a donatistákkal Isten szent szolgálója, Augustinus.

25. *A zsinatok.* Mindazáltal illő fegyelemnek kell lennie az egyház szolgálói között. A zsinatokon hűségesen meg kell vizsgálni a szolgák tanítását és életét. A vétkezőket, ha megjavíthatók, feddjék meg a vének, és térítsék vissza a jó útra, ha pedig gyógyíthatatlanok, fosszák meg őket tisztségüktől, és mint farkasokat az igaz pásztorok, üzzék el őket Isten nyájától. A hamis tanítókat azonban semmiképpen nem szabad megtűrni. Nem kifogásoljuk az egyetemes zsinatokat sem, ha azokat az apostoli példa szerint tartják az egyház üdvére és nem veszedelmére.

26. *Méltó a munkás a maga bérére.* Minden hű egyházi szolga mint jó munkás méltó a maga bérére. Nem vétkeznek tehát, ha fizetést és minden más szükséges dolgot elfogadnak a maguk és családjuk számára. Mert az apostol 1Kor 9-ben és 1Tim 5-ben s másutt is kimutatja, hogy ezeket a dolgokat jogosan adja a gyülekezet és jogosan fogadják el a szolgák. Az apostoli tanítás tehát megcáfolja az anabaptistákat, akik a szolgálatukból élő lelkipásztorokat kárhoztatják és szidalmazták.

XIX. Krisztus egyházának sákramentumai

1. *A sákramentumok az igéhez kapcsolódnak.* Isten az ő anyaszent-egyházában, igéjének hirdetéséhez már kezdettől fogva hozzákapcsolta a sákramentumokat vagy sákramentumi jegyeket. Világosan tanúskodik erről az egész Szentírás.

2. *Mik a sákramentumok?* A sákramentumok misztikus jelképek, illetőleg szent szertartások vagy szent cselekmények, amelyeket maga Isten szerzett, és amelyek Igéjéből, látható jegyekből és jelzett dolgokból állanak. Az anyaszent-egyházban Isten ezekkel tartja emlékezetben és újítja meg időnként az embereknek nyújtott legnagyobb jótéteményeit. Ugyancsak ezekkel pecsételi meg ígéreteit, s amit velünk bensőnkben cselekszik, azt külsőleg kiábrázolja és mintegy szemmel láthatóvá teszi. Így hitünket Isten Lelkének szívünkben való munkálkodása által erősíti és növeli. Végül ezekkel különít el bennünket más néptől és vallástól, szentel meg és kötelez el egyedül a maga számára, s ezekkel jelzi, hogy mit követel tőlünk.

3. *Mások az Ó- és az Újszövetség sákramentumai.* Mások az Ószövetség és ismét mások az Újszövetség népének sákramentumai. Az ószövetségi nép sákramentumai a körülmetélkedés és a húsvéti bárány. Ez utóbbit megáldozták, s így azok közé az áldozatok közé tartozik, amelyeket a világ kezdete óta bemutatottak. Hány sákramentuma van az Újszövetség népének? Az újszövetségi nép sákramentumai a keresztség és az úrvacsora. Némelyek szerint az Újszövetség népének hét sákramentuma van. Ezek közül a bűnbánatot, az egyházi szolgák beiktatását (de nem a pápista felszentelést, hanem azt, amelyet az apostolok rendeltek) és a házasságot hasznos isteni intézménynek tekintjük, de nem sákramentumnak. A bérnálás és az utolsó kenet emberi találmányok, s ezek híjával is ellehet az egyház nélkül, hogy bármi veszteség érné. Ezek nincsenek is meg a mi gyülekezeteinkben, hiszen olyan elemek vannak bennük, amelyeket semmiképpen nem helyeselhetünk. Határozottan elutasítunk minden üzérkedést, amit a rómaiak a sákramentumok kiszolgáltatása körül gyakorolnak.

4. *A sákramentumok szerzője.* A sákramentumok szerzője senki ember nem lehet, hanem egyedül Isten. Ember sákramentumokat nem szerezhet, mert azok Isten tiszteletére vonatkoznak. Isten tiszteletét pedig ember meg nem állapíthatja és meg nem szabhatja, hanem az a dolga, hogy azt, amit Istentől vett, elfogadja és megőrizze. A jegyekhez Isten ígéreteket is fűzött, s ezek hitet kívánnak. A hit pedig egyedül Isten igéjére támaszkodik. Isten ígéje olyan, mint az irat vagy oklevél; a sákramentumok pedig olyanok, mint a pecsétek, amelyeket egyedül Isten függeszt az oklevélre.

5. *Krisztus most is munkálkodik a sákramentumokban.* Amint Isten a sákramentumok szerzője, úgy ő munkálkodik állandóan abban az egyházban, amelyben a sákramentumokkal helyesen élnek, oly módon, hogy amikor a hívők az egyházi szolgáktól elfogadják a sákramentumokat, elismerik, hogy Isten munkálkodik azokban. Ezért a sákramentumokat éppen úgy veszik magukhoz,

mintha magának Istennek kezéből vennék, és nem árt nekik az egyházi szolgálata bűne (még ha cégéres bűn is az), mivel tudják, hogy a sákramentumok tisztasága az Úr szerzésétől függ. Különbséget kell tennünk a sákramentumok szerzője és kiszolgáltatója között. Ezért nyíltan különbséget is tesznek a sákramentumok kiszolgáltatásánál az Úr és az ő szolgája között, megvallván, hogy a sákramentumok lényegét maga az Úr, jegyeit pedig az Úr szolgája adja.

6. *A lényeg vagy a fődolog a sákramentumokban.* Egyébként az a fődolog, amit Isten minden sákramentumban elénk ad, és amelyre minden idők minden hívői figyelnek (amelyet a sákramentumok lényegének vagy *matériájának* hívnak), a megtartó Krisztus, amaz egyetlen áldozat, Istennek ama báránya, aki megöletett a világ kezdetétől fogva⁵, az a lelki köszikla, melyből elődeink ittak, aki által minden választott elnyeri a Szentlélek által történő „kéz nélküli körülmetélést”, megmosatik minden bűntől, és tápláltatik Krisztus valóságos testével és vérével az örök életre.

7. *Az ó- és újtestamentumi nép sákramentumainak hasonlósága és különbözősége.* Ami a sákramentumok lényegét és valóságát illeti, mindkét testamentum népének sákramentumai egyenlők. Mert a fődolog és a sákramentumok lényege mindkét helyen Krisztus, az egyetlen közbenjáró és a hívők üdvözítője. Mindkét helyen egy és ugyanazon Isten a sákramentumok szerzője. Mindkét népnek úgy adta azokat Isten, mint kegyelmének és ígéreteinek jegyeit, sőt pecsétjeit, hogy legnagyobb jótéteményeire emlékeztessenek, azokat megújítsák, hogy a hívőket a világ minden más vallásától megkülönböztessék, és végül, hogy azokat lelkileg, hit által vegyék magukhoz s elfogadván, az egyházhoz kötődjenek és kötelességükre figyeljenek. Ezekben, mondom, és a hasonló dolgokban a két testamentum sákramentumai nem különböznek egymástól, noha a külső jegyekben eltérőek. Ez utóbbira nézve aztán jelentősebb különbséget állapíthatunk meg. A mieink biztosabbak és állandóbbak, tudniillik a világ végéig soha meg nem változnak. Arról tesznek bizonyosságot, hogy Krisztusban beteljesedett és tökéletessé lett az a jelzett dolog, amit az ótestamentumiak még csak beteljesülőnek jeleztek. A mieink egyszerűbbek és kevésbé körülményesek, nem annyira költségesek, és nincsenek szertartásokba burkolva. Ezenkívül nagyobb számú, a föld kerekén szétszórt népre tartoznak, és mivel jelentésük is világosabb s (a Szentlélek által) nagyobb hitet gerjesztenek, a Lélek bőségesebb gazdagsága jár velük.

8. *A régiak eltörlésével helyükbe a mi sákramentumaink lépnek.* Kétségtelen, hogy miután Krisztus, az igaz Messiás megjelent nekünk, és a kegyelem bőségesen kiáradt az Újtestamentum népére, eltörlöttek és megszűntek az ószövetségi sákramentumok, és helyükbe léptek az Újtestamentum jegyei: a körülmetélkedés helyébe a keresztség, a húsvéti bárány és az áldozatok helyébe pedig az úrvacsora.

9. *Milyen részekből állanak a sákramentumok?* A sákramentumok, úgy, amint régen, most is ugyanazokból a részekből: igéből, jegyből és jelzett dolog-

5 Jel 13,8. Ehhez lásd a 26. lapon lévő jegyzetet!

ból állanak. *A sákramentumok megszentelése.* Isten igéje teszi sákramentumokká azokat, amik azelőtt nem voltak sákramentumok. Aki szerezte, az ige által szenteli meg s nyilvánítja megszenteltnek őket. Megszentelni vagy felszentelni annyit tesz, mint valamely dolgot Istennek szent célokra felajánlani, azaz a közönséges és mindennapi használatától elkülöníteni és szent használatra rendelni. A sákramentumokban ugyanis a külső és látható dolog a közönséges használatból vett jegy. A keresztségben a külső jegy a víz és a látható leöntés, amelyet az egyházi szolga végez, a jelzett dolog pedig az újjászületés vagy a bűnöktől való megmosatás. Az úrvacsorában viszont külső jegy a kenyér és a bor, a közhasználatból vett étel és ital, a jelzett dolog pedig az Úr feláldozott teste és érettünk kiontott vére, vagyis az Úr testével és vérével való közösség. Ezért az isteni rendelkezésen és a szent használaton kívül a víz, a kenyér és a bor természete szerint egyszerűen csak az, aminek mondjuk és tapasztaljuk. Ha azonban hozzájuk járul az Úr igéje, Isten nevének segítségül hívása, valamint az első szereztetés és megszentelés megújítása, akkor ezek a jegyek megszenteltetnek, és Krisztustól vett szentségük nyilvánvaló lesz. Mert Isten egyházában mindig hathatós marad Krisztus első szerzése és a sákramentumok első megszentelése, úgyannyira, hogy akik az Úr kezdeti rendelkezése szerint élnek a sákramentumokkal, most is élvezik azt az első, mindennél különb megszentelést. Ezért ismételjük a sákramentumok kiszolgáltatásakor Krisztus tulajdon szavait.

10. *A jegyek felveszik a jelzett dolgok nevét.* És mivel Isten Igéjéből azt tanuljuk, hogy ezeket a jegyeket más célra rendelte az Úr, mint amire közönségesen használják, ezért azt tanítjuk, hogy a jegyek a velük való élés közben fölveszik a jelzett dolog nevét, s többé nemcsak víznek, kenyérnek és bornak hívjuk őket, hanem újjászületésnek és megújulás fürdőjének, az Úr testének és vérének, illetve az Úr teste és vére jelképeinek vagy sákramentumainak. Nem mintha a jelképek átváltoznának az általuk jelzett dolgokká, és többé nem lennének azok, amik természetük szerint voltak. Ha csupán a jelzett dolgokból állnának, nem pedig a jegyekből is, akkor nem volnának sákramentumok. *Sákramentumi egység.* Ezzel szemben a jegyek, mint a szent dolgoknak titokzatos jelképei, fölveszik a jelzett dolgok nevét, s a jegyek és jelzett dolgok között sákramentumi kapcsolat létesül, vagyis egyesülnek titokzatos jelentésük és a sákramentumokat szerző Úr akarata s végzése szerint. Mert a víz, a kenyér és a bor nem közönséges jegyek, hanem szent jegyek. Aki a keresztség vizét szerezte, nem azt akarta és végezte, hogy a hívek a keresztség vizével csupán leöntessenek; aki megparancsolta, hogy az úrvacsorában kenyeret együnk és bort igyunk, ezzel nem azt akarta, hogy a hívek csupán kenyeret és bort vegyenek magukhoz misztérium nélkül, ahogyan otthon is eszik a kenyeret, hanem hogy lelkiileg a jelzett dolgokban is részük legyen, azaz hit által igazán megtisztuljanak a bűnöktől és Krisztusban részesüljenek.

11. *Eretnekségek.* Ezért egyáltalán nem értünk egyet azokkal, akik a sákramentumok megszentelését a ki tudja milyen papi jellegnek, a felszentelt pap – illetve az ő megszentelő szándékát képviselő más személy – felolvasásának s az

által kimondott szavak erejének vagy olyan más mellékes dolgoknak tulajdonítják, amelyek sem Krisztus, sem az apostolok beszéde vagy példája révén nem maradtak ránk. De nem fogadjuk el azok tanítását sem, akik a sákramentumokról mint közönséges, nem pedig mint megszentelt vagy hathatós jegyekről beszélnek. Azoknak sem adunk igazat, akik a láthatatlan dolgok kedvéért megvetik a sákramentumokban levő látható dolgokat, sőt a maguk számára fölöslegesnek ítélik a jegyeket, mert úgy vélik, hogy ők már elvették a jelzett dolgokat, amilyenek voltak állítólag a messzaliánusok. A sákramentumokba a jelzett dolgok sem bezárva, sem azokhoz kötve nincsenek. De nem értünk egyet azok tanításával sem, akik szerint a kegyelem és a jelzett dolgok úgy hozzá vannak kötve a jegyekhez vagy beléjük zárva, hogy bárki, aki külsőképpen részesül a jegyekben, válogatás nélkül részesül belsőleg a kegyelemben és a jelzett dolgokban.

12. *A sákramentumok érvényessége.* Viszont ahogyan nem az egyházi szolgák méltó vagy méltatlan voltával, ugyanúgy a velük élők állapotával sem mérhetjük a sákramentumok érvényességét. Tudjuk ugyanis, hogy a sákramentumok érvényessége Isten hűségétől, igazságától és jóságától függ. Mert Isten ígéje megmarad Isten igaz ígéjének, amelynek hirdetésekor nemcsak üres szavak hangzanak el, hanem a szavakkal együtt a jelzett vagy hirdetett dolgokat is nyújtja Isten – bár ha istentelenek s hitetlenek hallják és fogják fel a szavakat, a jelzett dolgokban mégsem részesülnek, mert nem igaz hittel fogadják. Ugyanígy az Igéből, jegyekből és jelzett dolgokból álló sákramentumok megmaradnak igaz és állandó sákramentumoknak, amelyek nemcsak jelzik a szent dolgokat, hanem bennük Isten magukat a jelzett dolgokat is nyújtja, habár a hitetlenek a felkínált dolgokat nem kapják meg. Ez pedig nem az ajándékozó vagy felajánló Isten hibájából történik, hanem a hit nélkül és méltatlanul részesülők vétke miatt, akiknek hitelensége nem teszi hiábavalóvá Istennek hűségét (Róm 3,3–4).

13. *Mi végre rendeltettek a sákramentumok?* Mivel a sákramentumok mi voltát mindjárt a fejezet kezdetén előadtuk, s egyúttal azt is megmagyaráztuk, hogy mi végre rendeltettek, nem szükséges az egyszer elmondottakat feleslegesen ismételni. Ezért most külön-külön fogunk szólni az újszövetségi nép sákramentumairól.

XX. A szent keresztség

1. *A keresztség szereztetése.* A keresztséget Isten szerezte és szentelte meg. Elsőnek János keresztelt, aki Krisztust a Jordán vizébe merítette. Innen szállt az apostolokra, akik maguk is vízzel kereszteltek. Nekik világosan megparancsolta az Úr, hogy az evangéliumot hirdessék és kereszteljének az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében (Mát 28,19). És mikor a zsidók azt kérdezték Pétertől, hogy mit cselekedjenek, ő így szólt: keresztelkedjete meg mindnyájan a Jézus Krisztusnak nevében a bűnök bocsánatára, és veszitek a Szentlélek aján-

dékát (ApCsel 2,37–38). Ezért némelyek a keresztséget Isten népe felavató jegyének nevezték, amellyel tudniillik Isten választottai Isten számára felavattatnak.

2. *Egy a keresztség.* Isten anyaszentegyházában csak egy keresztség van, és elég is egyszer megkeresztelkedni, vagyis Isten számára felavattatni, mert az egyszer felvett keresztség egész életünkön át tart és Isten gyermekeivé való fogadtatásunkat örökre megpecsételi.

3. *Mi a keresztség?* Krisztus nevében megkeresztelkedni annyi, mint beírni, felavattatni és felvétetni Isten fiainak szövetségébe, családjába és örökségébe; sőt már most Isten nevével Isten gyermekeinek neveztetni, továbbá a bűnök szennyétől megtisztulni és Isten gazdag kegyelmével új és szeplőtelen életre megajándékoztatni. A keresztség tehát emlékezetünkben tartja és megújítja Istennek azt az igen nagy jótéteményét, amelyet az emberiségnek nyújtott. Mert mindnyájan a bűnök szennyében születünk és a harag fiai vagyunk. Az irgalmasságban gazdag Isten azonban megtisztít minket a bűntől, ingyen, az ő Fiának vére által, és őbenne minket fiaivá fogad, sőt szent szövetséggel magához kapcsol, és különféle ajándékokkal gazdagít, hogy új életet élhessünk. Mindezt a keresztség pecsételi meg. Mert Isten a Szentlélek által belsőleg újjászüli, megtisztít és megújít minket, külsőleg pedig a legnagyobb ajándékok megpecsételését kapjuk a vízzel, amely ezeket a nagy jótéteményeket kiábrázolja és mintegy szemünk elé tárja. *Vízzel keresztelkedünk meg.* Ezért keresztelkedünk meg, azaz megmosatunk vagy meghintetünk látható vízzel. A víz ugyanis lemossa a szennyet, s az elbágyadt és felhevült testet feléleszti és felüdíti. Isten kegyelme pedig ugyanezt nyújtja a léleknek, mégpedig láthatatlanul és lelkileg.

4. *A keresztség kötelez.* Isten a keresztség jelével elkülönít minket minden más vallástól és néptől, és a maga tulajdonává szentel. Mi tehát, amikor megkeresztelkedünk, megvalljuk hitünket, és Isten iránti engedelmségre, a testiség elleni harcra és új életre kötelezzük magunkat, s így beíratunk Krisztus szent seeregébe, hogy egész életünk folyamán harcoljunk a világ, a Sátán és testi ösztöneink ellen. A keresztség beiktat minket az anyaszentegyház egy testébe, hogy az egyház minden tagjával az egy és ugyanazon hitben és az egymás iránti kölcsönös szolgálatban szépen egyetértsünk.

5. *A keresztség formája.* Hisszük, hogy a keresztségnek az a formája a leg-tökéletesebb, amellyel maga Krisztus keresztelkedett meg, és amellyel az apostolok kereszteltek. Véleményünk szerint a keresztség tökéletesítésére szükségtelenek azok a dolgok, amelyeket később az egyházban emberi találmányként hoztátettek és gyakoroltak. Ilyen az ördögűzés, az égő gyertya, olaj, só, nyál és hasonló dolgok használata, vagy az a szokás, hogy a keresztséget minden évben kétszer, különféle szertartásokkal megünneplik. Hisszük ugyanis, hogy az egyház egyetlen keresztsége Isten első szerzése óta szent és most is megszentelődik az Ige által, s Isten első megáldása következtében most is fogatos.

6. *A keresztség kiszolgáltatója.* Tanítjuk, hogy az egyházban a keresztséget asszonyok vagy bábák nem szolgáltathatják ki. Pál ugyanis eltiltotta

az asszonyokat az egyházi szolgálattól, a keresztség pedig az egyházi szolgálatok közé tartozik.⁶

7. *Anabaptisták.* Elítéljük az anabaptistákat (újrakeresztelőket), akik azt mondják, hogy nem szabad megkeresztelni a hívők újszülött gyermekeit. Mivel az evangélium tanítása szerint ilyeneké a mennyeknek országa, és ők is Isten szövetségében vannak, miért ne adnák hát nekik Isten szövetségének jegyét? Miért ne avatnák be a szent keresztség által azokat, akik Isten tulajdonai és az ő egyházában vannak? Elítéljük az anabaptistákat más hittételeik miatt is, amelyek Isten igéjével merőben ellenkeznek. Nem vagyunk tehát anabaptisták, és nincs is velük semmi közösségünk.

XXI. Az Úr szent vacsorája

1. *Az úrvacsora.* Az Úr vacsoráját, amelyet az Úr asztalának és eucharisztániának, azaz hálaadásnak is hívnak, azért nevezzük egyszerűen vacsorának, mert azt Krisztus az utolsó vacsora alkalmával szerezte. Most is ugyanazt jelenti az úrvacsora, és benne a hívők lelkileg tápláltnak étellel és itallal.

2. *Az úrvacsora szerzője és megszentelője.* Az úrvacsora szerzője ugyanis nem valamely angyal vagy ember, hanem maga Isten Fia, a mi Urunk Jézus Krisztus, aki elsőnek szentelte meg azt egyháza számára. Ez a megszentelés és megáldás most is érvényes mindazoknál, akik ugyanazzal a vacsorával élnek, amelyet az Úr szerzett. Ilyenkor elmondják az úrvacsora szerzetési ígét, és mindenben igaz hittel az egy Krisztusra néznek, s mintegy az ő kezéből veszik azt, amit a lelkipásztorok kiszolgáltatnak.

3. *Emlékezés Isten jótéteményeire.* Ezzel a szent szertartással az Úr frissen emlékezetünkben akarja tartani az emberiségnek adott jótéteményét, tudniillik azt, hogy testének feláldozásával és vérének kiontásával minden bűnünket megbocsátotta, az örök haláltól és az ördög hatalmától megváltott minket, most is etet az ő testével és itat az ő vérével, s ha ezeket igaz hittel lelkileg elfogadjuk, az örök életre táplálnak minket. És ez az ajándék mindig megújul, valahányszor az úrvacsorát kiszolgáltatják. Mert így szólt az Úr: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre (1Kor 11,24). Ebben a szent vacsorában Isten azt erősíti meg, hogy az Úr teste érettünk valóban halálra adatott, vére pedig bűneink bocsánatára kiontatott, hogy a mi hitünk ne ingadozzék.

4. *A jegy és a jelzett dolog.* Az egyház szolgájától vett sákramentum külsőleg azt ábrázolja és teszi szemmel láthatóvá, amit maga a Szentlélek végez

6 Zsinatunk teológiai bizottsága e pont helyett a következő szöveget javasolta 2002-ben: „Tanítjuk, hogy hívő szülők megkereszteltlenül elhalt gyermekeinek üdvössége felől nem vagyunk bizonytalanságban. Ezért nem szabad a keresztséget, semmilyen szükséghelyzetre hivatkozva, meggondolatlanul kiszolgáltatni. Rendes körülmények között, az elhívott egyházi szolgálta, akár férfi, akár nő, az istentiszteleten szolgáltassa ki a keresztséget.”

belsőleg láthatatlanul lelkünkben. Külsőképpen a lelkipásztortól vesszük a kenyeret és halljuk az Úr szavát: Vegyétek, egyétek, ez az én testem. Vegyétek és osszátok szét magatok között. Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem (Mát 26,26–27). Tehát azt veszik a hívők, amit az Úr szolgája ad nekik: esznek az Úr kenyeréből és isznak az Úr poharából; belsőleg eközben Krisztus akaratából, a Szentlélek által az Úr testét és véréát is magukhoz veszik, és tápláltnak ezekkel az örök életre. Mert Krisztus teste és vére valóságos étel és ital az örök életre. Az úrvacsorában maga Krisztus a legfőbb, aki a mi megváltónk és éretünk halálra adatott. Nem is tűrjük, hogy bármi mást tegyenek az ő helyére.

5. *Testi evés.* Az előbbiekhöz még néhány szót fűzünk avégett, hogy helyesebben és világosabban megértsük, mi módon lehet Krisztus teste és vére a hívők étele és itala, s miként veszik azt magukhoz az örök életre. Az evés nem csupán egyféle. Tudniillik van testi evés, amikor szánkba vesszük, megrágjuk és lenyeljük az ételt. Így értelmezték egykor a kapernaumiak az Úr testének evését, amit maga Krisztus cáfol meg János evangéliumának 6. részében. Mert Krisztus teste nem gyomornak való eledel, mint ahogy gyalázkodás és iszonyatosság is volna azt testileg enni. Ezt mindenki kénytelen elismerni. Ezért elutasítjuk a pápai dekrétumok között az erre vonatkozó Én Berengarius kezdetű kánont (*De consecratione*, 2. szakasz). Mert a hajdani kegyesek sem hitték el és mi sem hiszük, hogy Krisztus testét szájjal, érzéki módon vagy valóságosan enni lehetne.

6. *Lelki evés.* Lehet a Krisztus testét lelkileg is enni, de ezt nem úgy értjük, hogy maga az étel változik át lélekké, hanem úgy, hogy az Úr teste és vére, megtartván a maga mivoltát és tulajdonságait, lelkileg közöltetik velünk, egyáltalán nem testi, hanem lelki módon a Szentlélek által. A Szentlélek tudniillik mindazokat a javakat, amelyeket az Úr éretünk halálra adott teste és vére által szerzett, úgymint a bűnök bocsánatát, a megváltást és az örök életet, sajátunkká teszi s reánk ruházza, hogy Krisztus bennünk éljen és mi őbenne, vagyis azt cselekszi, hogy őt igaz hittel vegyük magunkhoz, s így lelki ételünk és italunk, azaz életünk legyen. Krisztus mint eledel életben tart bennünket. Mert ahogy az étel és ital nemcsak felüdíti és erősíti, hanem életben is tartja testünket, úgy a Krisztus éretünk halálra adott teste és kiontott vére is nemcsak felüdíti és erősíti, hanem életben is tartja lelkünket; de nem úgy, hogy testileg esszük és isszuk, hanem úgy, hogy Isten lelke közli velünk azokat, amiképpen az Úr is mondotta: És az a kenyér, amelyet én adok, az én testem, amelyet én adok a világ életéért. Továbbá: A Lélek az, ami megelevenít, a test (tudniillik amit testileg eszünk meg) nem használ semmit. A beszédek, amelyeket én szólok néktek, Lélek és élet (Ján 6,51.63).

7. *Krisztust hit által vesszük.* Az ételt evéssel kell magunkhoz vennünk, ha azt akarjuk, hogy hatása legyen és erőt adjon, mert a testen kívül nem használ semmit. Ugyanúgy Krisztust is hittel kell elfogadnunk, ha azt akarjuk, hogy a miénk legyen és bennünk éljen, mi pedig őbenne. Ő mondja ugyanis: Én vagyok az életnek ama kenyere; aki hozzám jő, semmiképpen meg nem éhez, és aki hisz bennem, meg nem szomjúhozik soha. Továbbá: Aki engem eszik, él énlta-

lam; az énbennem lakozik, és én is abban (Ján 6,35.37.56). *Lelki étel*. Mindebből világos, hogy lelki ételen semmiképpen sem értünk valamilyen képzelt eledelt, hanem magát az Úrnak érettünk halálra adott testét, amelyet azonban nem testileg, hanem lelkileg, hit által vesznek magukhoz a hívők. E dologra nézve mindenben az Üdvözítő Úr Krisztusnak a János evangéliuma 6. részében lévő tanítását követjük.

8. *Az evés szükséges az üdvösségre*. Az Úr testének ez az evése és vérének ez az ivása annyira szükséges az üdvösségre, hogy nélküle senki sem üdvözülhet. Ez a lelki evés és ivás az úrvacsorán kívül is történik, amikor és ahol az emberek Krisztusban hisznek. Valószínűleg erre vonatkozik az Augustinus mondása: „Mit készíted fogadat és gyomrodát? Higgy és ettél.”

7. *Sákramentumi evés*. Az említett lelki evésen kívül létezik az Úr testének sákramentumi evése is, amellyel a hívő nemcsak lelkileg és belsőleg részesül az Úr igazi testében és vérében, hanem az Úr asztalához járulva külsőleg is veszi az Úr testének és vérének látható sákramentumát. A hívő ember ugyan már előbb, amikor hitt, kapott tápláló eledelt, és eddig is azzal élt, de azért csak több az, amit most kap, amikor a sákramentumot is veszi. Mert az Úr testével és vérével való szüntelen közösségben előbbre halad, és így hite mindinkább lángra gyúl, növekedik, és a lelki táplálékkal megújul. Amíg élünk, hitünk folytonosan gyarapodik. És aki külsőleg igaz hittel veszi a sákramentumot, az nem csupán a jegyet veszi, hanem – amint mondtuk – a jelzett dologban is részesül. Továbbá engedelmeskedik az Úr rendelkezésének és parancsának, vidám szívvel hálát ad mind a maga, mind az egész emberiség megváltásáért, híven megőrzi az Úr halálának emlékezetét, és a gyülekezet színe előtt bizonyosságot tesz arról, hogy ő Krisztus testének tagja. A sákramentummal élőket Isten afelől is biztosítja, hogy az Úr teste és vére nemcsak általában az emberekért adatott halálra, illetve ontatott ki, hanem személy szerint érettük is, és minden egyes úrvacsorázó hívőnek étele és itala az örök életre.

8. *A hitetlenek ítéletre veszik magukhoz a sákramentumot*. Egyébként aki hit nélkül járul az Úr szent asztalához, csak sákramentumot vesz, de nem részesül a sákramentum által jelzett dologból, amelyben élet és üdvösség van. Az ilyen méltatlanul eszik az Úr asztaláról. Aki méltatlanul eszi a kenyeret vagy iszja az Úrnak poharát, vétkezik az Úr teste és vére ellen, s ítéletet eszik és iszik magának (1Kor 11,27.29). Mert ha nem igaz hittel járul oda, Krisztus halálát gyalázza, és ezért kárhozatot eszik és iszik önmagának.

9. *Krisztus jelenléte az úrvacsorában*. Tehát az Úr testét és vérét nem úgy kapcsoljuk össze a kenyérrel és a borral, hogy magát a kenyeret mondjuk Krisztus testének (kivéve, ha sákramentumi értelemben nevezzük annak); nem is úgy, mintha a kenyérben testileg rejtőznék Krisztus, hogy így a kenyér színe alatt is imádni kellene őt; úgy sem, hogy bárki, aki magához veszi a jegyet, egyúttal a jelzett dologban is részesül. Krisztus teste a mennyben van az Atya jobbján. Oda fordítsuk tehát a szívünket, ne a kenyérre: az Urat nem a kenyérben kell imádni. Am az Úr még sincs távol az úrvacsorával élő gyülekezettől. A Nap távol van

tőlünk az égen, de sugarai által mégis itt van közöttünk. Mennyivel inkább jelen van közöttünk Krisztus, az igazság Napja! Bár testileg távol van tőlünk a mennyben, mégis jelen van közöttünk, de nem testileg, hanem lelkileg, az ő megelevenítő munkája által, mint ahogy az utolsó vacsora a Lukalmával meg is ígérte, hogy velünk marad (Ján 14,15–16). Ebből következik, hogy a mi úrvacsoránkban jelen van Krisztus, de azért mégis vértelen és misztikus vacsora az, ahogy az egész ókori egyház nevezte.

10. *Az úrvacsora egyéb céljai.* Az úrvacsora arra is figyelmeztet minket, ne felejtsük el, hogy Krisztus testének lettünk a tagjai, s ezért minden testvérünkkel egyetértésben éljünk. Arra is int, hogy szentül éljünk s ne szennyezzük be magunkat bűnös cselekedetekkel és idegen vallásokkal, hanem az igaz hitben mindhalálíg megmaradva életünk szentségével igyekezzünk tündökölni.

11. *Felkészülés az úrvacsorára.* Illik tehát, hogy amikor az úrvacsorához akarunk járulni, előbb vizsgáljuk meg magunkat az apostol rendelése szerint, elsősorban arra nézve, hogy milyen a mi hitünk. Hisszük-e, hogy Krisztus a bűnösök megváltása és bűnbánatra hívása végett jött el? Hisszük-e, hogy azok sorába tartozunk, akik Krisztus megváltása által üdvözülnek? Elhatároztuk-e, hogy gonosz életünket megváltoztatjuk s szentül élünk, hogy Isten segítségével megmaradunk az igaz hitben és a testvérekkel való egyetértésben, s hogy méltó hálát adunk Istennek megváltásunkért?

12. *Az úrvacsora szertartása.* Véleményünk szerint az úrvacsora kiszolgáltatásának a legegyszerűbb és a legjobb szertartása, módja és formája az, amely az Úr eredeti rendelésének és az apostoli tanításnak leginkább megfelel. Ennek részei: Isten ígéjének hirdetése, kegyes imádságok, az utolsó vacsorán történtek megisméltlése (a szereztetési ige, a kenyér megtörése, a pohár felmutatása), az Úr testének és vérének magunkhoz vétele, az Úr halálára való üdvösséges emlékezés, hívő hálaadás és az anyaszentegyház testével való szent egyesülés. *Két szín alatt.* Elutasítjuk tehát azokat, akik az úrvacsora másik alkotórészét, nevezetesen az Úrnak poharát a hívektől elvették. Ezek ugyanis súlyosan vétkeznek az Úr rendelése ellen, aki ezt mondta: Igyatok ebből mindnyájan (Mát 26,27). Ezt a kenyérről ilyen világosan nem is mondta.

13. *A mise.* Azt most nem vitatjuk, hogy milyen volt hajdan a régi egyházban a mise, elfogadható vagy sem, de bátran kimondjuk, hogy azt a misét, amelyet ma az egész római egyház gyakorol, a mi gyülekezeteinkben eltöröltük, mégpedig igen sok és nyomós oknál fogva, amelyeket most a rövidség kedvéért külön-külön nem sorolunk fel. Igazán nem helyeselhetjük azt, hogy az üdvözítő cselekedetből hiábavaló látványosság lett, amelyet ráadásul bérért vagy pénzért mutatnak be, hogy benne a pap magát az Úr testét teremti elő és azt valóságosan példázza élők és holtak bűneinek bocsánatára, sőt még a mennyben lakó szentek tiszteletére, magasztalására és emlékezetére is.

XXII. Az anyaszentegyház összejövetelei

1. *Mi történjék az istentiszteleteken?* Bár a Szentírást mindenkinek szabad otthon magánosan olvasni és egymást tanítva az igaz vallásban épülni, mégis bizonyára szükség van istentiszteletekre, vagyis a hívek egyházi összejöveteleire azért, hogy Istennek igéjét illő módon hirdessék, nyilvánosan imádkozzanak és könyörögjenek, a sákramentumokat helyesen kiszolgáltassák, és hogy a gyülekezet adakozzék a szegények javára és az egyház minden felmerülő költsége és szükséglete fedezésére. Tudjuk ugyanis, hogy az apostoli, őskeresztyén egyházban az istentiszteleteket a hívők valamennyien látogatták. Az istentiszteleteket nem szabad kerülni. Aki pedig ezeket lebecsüli, és magát ezektől távol tartja, az igaz vallást veti meg. A lelkipásztorok és a hívő magisztrátus sürgessék az ilyeneket, hogy ne különítsék el magukat konokul és az istentiszteleteket tovább ne kerüljék.

2. *Az istentiszteletek nyilvánosak legyenek.* Az egyházi összejövetelek pedig ne legyenek titkosak és rejtettek, hanem nyilvánosak és gyakoriak, hacsak Krisztus és az anyaszentegyház ellenségei üldözésükkel nem teszik lehetetlenné azok nyilvánosságát. Tudjuk ugyanis, hogy egykor a római császárok zsarnoksága alatt az ősegyház milyen eldugott helyeken tartotta istentiszteleteit.

3. *Az istentiszteleti helyek tisztességesek legyenek.* A hívek istentiszteleti helyei legyenek tisztességesek és Isten egyházához minden tekintetben méltók. Válasszanak e célra tágas épületeket vagy templomokat, és távolítsanak el mindent, ami az egyházhoz nem illik. De lássák el mindennel, ami szükséges, ami az ékességet s a kegyes tisztességet szolgálja, hogy semmi se hiányozzék, ami az istentisztelethez és annak gyakorlásához nélkülözhetetlen.

4. *Szerényen és alázatosan kell viselkedni az istentiszteleten.* Bár hisszük, hogy Isten kézzel csinált templomokban nem lakik (ApCsel 17,24), de azt is tudjuk, hogy az istentiszteleti helyek, Isten igéjére és a szent gyakorlatra való tekintettel, nem közönségesek, hanem szentek. Akik itt megfordulnak, viselkedjenek tisztelettel és szerényen, mint akik szent helyen, Istennek és az ő szent angyalainak színe előtt állnak.

5. *A templomok igazi ékessége.* Ezért a keresztyének templomaitól és imaházaitól távol kell tartani minden fényűző ruházkodást, hivalkodást és mindent, ami nem illik a keresztyén alázatossághoz, fegyelemhez és szerénységhez. A templomok igaz ékességét nem az elefántcsont, az arany és a drágakő teszi, hanem a templomba járók igazlelkűsége, kegyessége és erényei. Mindenek ékesen és jó renddel legyenek (1Kor 14,40) az egyházban, egyszóval minden a hívők épülésére történjék.

6. *Idegen nyelvet ne használjunk az istentiszteleten.* Némuljon el tehát minden idegen nyelv az istentiszteleteken. Mindent a nép nyelvén kell előadni, amelyet a helybeli emberek a gyülekezetben megértenek.

XXIII. Az istentiszteleti könyörgések, az éneklés és a kánoni órák

1. *A nép nyelve.* Magánosan imádkozni lehet ugyan bármely nyelven, amelyen ért az ember, de az istentiszteleten a nyilvános könyörgéseket a nép nyelvén kell elmondani, amelyet mindenki ismer.

2. *Az imádság.* A hívek imádsága egyedül Istenhez szálljon, csak a Krisztus közbenjárásával, hitből és szeretetből. Krisztus Urunk főpapi tiszte és az igaz vallás megtiltja nekünk, hogy a mennyei szenteket segítségül hívjuk vagy közbenjárásukért hozzájuk folyamodjunk. Imádkozni kell a polgári hatóságért, királyokért és minden méltóságban levőkért (1Tim 2,2), az egyház szolgálóiért és a gyülekezetek minden szükségéért. Nyomorúságban pedig – különösen ha az az egyházat éri – szüntelenül imádkozni kell mind magánosan, mind nyilvánosan.

3. *Az imádkozás szabadsága.* Szabad akaratból, nem kényszerből és nem fizetségért kell imádkozni. Az sem illik, hogy az imádság babonás módon helyhez legyen kötve, mintha éppen csak a templomban volna szabad imádkozni. A nyilvános imádságnak forma és idő szempontjából nem kell minden gyülekezetben egyöntetűnek lennie. Minden gyülekezet éljen a maga szabadságával. Szókratész azt mondja egyháztörténelmében: „Sehol, egyetlen országban sem találunk két olyan gyülekezetet, amely imádság dolgában teljesen megegyeznek. Szerintem az ilyen eltérések azokra vezethetők vissza, akik a különböző időkben a gyülekezetek élén állottak.” Ha mégis megegyeznek, ez nagyon dicséretes dolog, és illik másoknak is követni.

4. *A nyilvános könyörgésekben mértéket kell tartani.* De mint bármely dologban, úgy a nyilvános könyörgésekben is mértéket kell tartani, nehogy túlságosan hosszadalmasak és fárasztóak legyenek. Az istentiszteleten tehát az evangéliumi tanításra kell a legtöbb időt fordítani, óvakodva attól, hogy túlságosan bőbeszédű imádságokkal a gyülekezet tagjait kifárasszuk, s amikor a prédikációra kerül sor, fáradtságukban arra gondoljanak: bárcsak eltávozhatnának, vagy lenne már vége az egész összejövetelnek. Ilyenkor a prédikációban még az is túl hosszadalmasnak tűnik, ami különben elég tömör. Az igehirdetőknek is illik tehát mértéket tartani.

5. *Az éneklés.* Ugyanígy a gyülekezeti éneklést is, ahol ez gyakorlatban van, korlátok között kell tartani. Az úgynevezett gregorián éneklésben sok a képtelenség, ezért méltán vetette el a mi egyházunk és más egyház is. Az olyan egyházakat, amelyek hűségesen és helyesen imádkoznak, de énekelni nem szoktak, nem kell elítélni. Nincs ugyanis minden egyháznak lehetősége az éneklésre. A régiek tanúsága szerint bizonyos, hogy míg a keleti egyházakban az éneklést nagyon régóta gyakorolták, a nyugatiak csak későn fogadták el ezt a szokást.

6. *A kánoni órák.* A kánoni órákat (*zsolozsmákat*), azaz a nap bizonyos óráira kiszabott, a pápisták által énekelt vagy elmondott imádságokat nem ismerte az ősegyház, amit maguk az énekeskönyvek és más érvek is bizonyítanak. Sok képtelenség is van bennük, hogy mást ne mondjak. Ezért jól tették az eklézsiák, hogy elhagyták azokat és helyükbe az Isten egyetemes egyházára nézve üdvös dolgokat vezettek be.

XXIV. Az ünnepek, a böjt és az ételekben való válogatás

1. *A vallás gyakorlására szükséges idő.* Bár a vallási élet nincs időhöz kötve, mégis az idő helyes kiválasztása vagy elrendelése nélkül nem lehet azt sem elkezdni, sem gyakorolni. Ezért mindenik gyülekezet egy bizonyos időt választ magának a nyilvános könyörgésekre, az evangélium hirdetésére és a sákramentumok kiszolgáltatására. Az egyháznak ezt a rendelkezését senkinek sem szabad a maga tetszése szerint felforgatni. Ha nem hagyunk megfelelő szabad időt a vallás külső gyakorlására, bizonyosan elvonják attól az embereket a maguk ügyes-bajos dolgai.

2. *Az Úr napja.* Ezért azt látjuk, hogy a régi egyházakban nemcsak hét-közben rendeltek bizonyos órákat az istentiszteletre, hanem az Úr napját is már az apostolok idejétől fogva ugyanerre a célra és a szent nyugalomra szánták. Gyülekezeteink ezt a napot Isten tiszteletéért és a szeretet gyakorlásáért – igen helyesen – ma is megtartják. A babonaság. Nálunk nincsen helye a zsidó rendszabályoknak és a babonáknak, mert hitünk szerint egyik nap sem szentebb a másiknál, s a pihenőnap sem önmagáért kedves Isten előtt. A vasárnapot is – nem a szombatot – keresztyén szabadságunk szerint ünnepeljük.

3. *Krisztus és a szentek ünnepei.* Ezenkívül nagyon helyesnek tartjuk, ha a gyülekezetek keresztyén szabadságukkal élve, az Úr születésének, körülmetélésének, szenvedésének, feltámadásának és mennybemenetelésének, valamint a Szentlélek kitöltésének emlékezetét áhítatosan megünneplik. Ám az emberek vagy szentek tiszteletére rendelt ünnepeket nem helyeseljük. Az ünnepek kétségtelenül az első törvénytábla körébe tartoznak és egyedül Istenéi; emellett a szenteknek rendelt, de általunk eltörölt ünnepekben igen sok képtelen, haszontalan és túrhetetlen dolog van. Mindamellett elismerjük, hogy igen hasznos, ha az igehirdetésben – ahol és amikor lehet – a szentek emlékezetét és követendő példáját a nép figyelmébe ajánljuk.

4. *Böjt.* Minél súlyosabban ítéli el Krisztus egyháza a tobzódást, a rézgeskedést, minden bujaságot és mértéktelenséget, annál nyomatékosabban ajánlja nekünk a keresztyén böjtöt. A böjt ugyanis a hívők önmegtartóztatása és mértékletessége, valamint testünk fegyelmezése, féken tartása és megsanyargatása, amit a mindenkori szükség szerint vállalunk magunkra; ezáltal magunkat Isten előtt megalázzuk, s a testtől elvonjuk mindazt, ami ingerelné, hogy ennél könnyebben és szívesebben engedelmessédjék a léleknek. Azok tehát nem böjtölnek, akik ezekkel a dolgokkal mit sem törődve azt hiszik, hogy akkor böjtölnek, ha naponta egyszer tömik meg a hasukat és a kiszabott időben bizonyos ételektől tartózkodnak, azt gondolván, hogy pusztán ennek az elvégzésével kedvében járnak Istennek és jót tesznek. A böjt a szentek imádságának és minden erénynek a támasza. Amint a próféták könyveiben látható, Istennek nem tetszett az a böjt, amelyben az ételtől, nem pedig a vétectől tartóztatták meg magukat a zsidók.

5. *Nyilvános és magános böjt.* Van nyilvános és magános böjt. Nyilvános böjtöt régen csapások idején és az egyház nyomorúságos állapotában tartottak. Ilyenkor estig semmit sem ettek, és az egész napot szent könyörgésekre, istentiszteletre és bűnbánattartásra fordították. Ez nagyon hasonlított a gyászoláshoz, és gyakran említik a próféták, különösen Jóel a 2. részben. Ilyen böjtöt ma is kell tartani az egyház súlyos helyzetében. Magános böjtöt bárki vállalhat közülünk, ha úgy érzi, hogy a lelkiectől elvonják a földi dolgok. A böjtölés alatt ugyanis a testtől vonja meg a kedvezést.

6. *Milyen legyen a böjt?* Minden böjtnek szabad, önkéntes és igazán aláztos lélekből kell származnia, és nem az emberek tetszésének vagy kegyének elnyerésére kell irányulnia, még kevésbé arra, hogy vele az ember a megigazítást kiérdemelje. Mindenki azért böjtöljön, hogy a testtől megvonja a kedvezést és annál buzgóbban szolgáljon Istennek.

7. *A negyvennapos böjt.* A negyvennapos böjtnek vannak ugyan bizonyítékai a régi egyházban, de egy sincs az apostoli iratokban, s ezért nem kell és nem szabad a hívőkre kényszeríteni. Bizonyos, hogy régen a böjtnek különféle formái vagy szokásai voltak. Ezért mondja Irenaeus: „Egyesek úgy vélik, hogy csak egy napig kell böjtölni, mások szerint kettőig, ismét mások szerint három napig, némelyek szerint pedig negyven napig is. A böjt szokásának különbözősége nem a mi mostani időnkben kezdődött, hanem jóval előttünk, úgy vélem, azoknál, akik nem tartották meg egyszerűen azt, ami kezdettől fogva hagyomány volt, hanem akár hanyagságból, akár tudatlanságból később más szokásokra tértek át” (Euszebiosz: *Historia ecclesiastica* – Egyháztörténet 5,29). Szókratész, a történetíró is ezt mondja: „Mivel erről nem található semmiféle régi följegyzés, úgy vélem, hogy az apostolok kinek-kinek az ítéletére bízták, hogy mindenki cselekedje azt, ami jó, de ne félelemből és kényszerűségből” (Euszebiosz: *Historia ecclesiastica* 5,22).

8. *Az ételek megválogatása.* Ami pedig az ételek megválogatását illeti, véleményünk szerint a böjtben mindazt meg kell vonni a testtől, ami féktelenné teszi, amiben felettébb gyönyörködik, és ami kénye szerint táplálja, akár hal, akár hús, akár fűszerek, akár csemegék vagy kiváló borok. Egyébként tudjuk, hogy Isten minden teremtményét az emberek használatára és szolgálatára rendelte. Minden, amit Isten teremtett, jó (1Móz 2,15–16) és válogatás nélkül istenfélelemmel, illő mértékletességgel kell élni azokkal. Az apostol ugyanis ezt mondja: Minden tiszta a tisztáknak (Tit 1,15). Továbbá: Mindent, amit a mészárszékekben árulnak, megegyetek, semmit sem tudakozódván a lelkiismeret miatt (1Kor 10,25). Ugyanő gonosz lelkek tudományának nevezi azok tanítását, akik az eledelektől való tartózkodást követelik. Az ételeket Isten teremtette hálaadással való élvezésére a hívőknek és azoknak, akik megismerték az igazságot. Mert Istennek minden teremtett állata jó és semmi sem megvetendő, ha hálaadással élnek azzal (1Tim 4,1–5). Ugyanő a kolosséiakhoz írt levelében megrója azokat, akik túlságos önmegtartóztatással akarják a szentség hírét megszerezni maguknak (Kol 2,18–23). Eretnekségek. Mi azért mindenben elítéljük Tatianosz követőit és

az enkratitákat, valamint Eusztathiosz tanítványait, akik ellen zsinatot kellett összehívni Gangrában.

XXV. A vallástanítás, a betegek vigasztalása és meglátogatása

1. *Az ifjakat oktatni kell a hitben.* Az Úr lelkére kötötte az ő ószövetségi népének, hogy az ifjúságnak kisgyermekkortól való jó nevelésére nagy gondot fordítson, sőt világosan meghagyta törvényében azt is, hogy az ifjakat tanítsák és a sákramentumok titkát nekik magyarázzák meg. Az evangéliumi és apostoli iratokból kitűnik, hogy Isten nem kevésbé törődik az ő újszövetségi népe ifjaival, midőn világosan kijelenti: Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket, mert ilyeneké az Istennek országa (Márk 10,14). Ezért nagyon jól teszik a gyülekezetek lelkipásztorai, ha az ifjúságnak már korán és szorgalmasan tanítják és magyarázzák a Tízparancsolatot, az Apostoli Hitvallást, az úri imádságot és a sákramentumok értelmét, vallásunk más ilyenféle alapelveivel és főfejezeteivel együtt, lerakva ezzel a hit alapjait, és hűségesen tanítva vallásunk alapelemeit. A gyülekezet pedig a maga hűségét és buzgóságát mutassa meg a gyermekeknek a vallástanításra való járatásában, kívánva azt és örülve annak, hogy gyermekeit helyesen oktatják.

2. *A betegek látogatása.* Mivel az embereket akkor érik a legsúlyosabb kísértések, amikor betegek és a betegség testileg-lelkileg megtörte őket, a gyülekezetek pásztorainak az ilyen betegségek és erőtlenségek alkalmával kell a leg gondosabban vigyázniuk nyájuk üdvösségére. Látogassák meg tehát minél hamarabb a betegeket, és a betegek is hívják el őket idejében, ha a helyzet úgy kívánja. Vigasztalják őket, és erősítsék az igaz hitben, vértessék fel őket a Sátán veszedelmes kísértései ellen. Tartsanak házi könyörgéseket a betegeknek; ha szükséges, imádkozzanak a beteg gyógyulásáért az istentiszteleten is, és legyen gondjuk arra, hogy boldogan költözzék el ebből a világból. Már fentebb megmondottuk, hogy az utolsó kenettel egybekapcsolt pápista beteglátogatást nem helyeseljük, mert sok képtelenség van benne és a Szentírás sem igazolja.

XXVI. A hívők temetése, gondoskodás a halottakról, a purgatórium és a szellemek megjelenése

1. *A holttesteket el kell temetni.* A Szentírás azt parancsolja, hogy a hívők testét – amely a Szentlélek temploma és hitünk szerint fel fog támadni az utolsó napon – tisztességesen és babonáság nélkül kell eltemetni, és azokról, akik az Úrban boldogul hunytak el, tisztességesen meg kell emlékezni, a hátramaradottak, vagyis özvegyeik és árváik iránt pedig minden kegyeletes kötelességet teljesíteni kell. A holtak körüli más gondoskodásról nem tanítunk. Elítéljük tehát főképpen a cinikusokat, akik a halottak testével nem törődnek, teljesen közönyö-

sen és minden tisztelet nélkül vetik őket a földre, az elhunytakról soha egyetlen jó szót nem ejtenek, hátramaradottaikról pedig a legkevésbé sem gondoskodnak.

2. *A halottakról való gondoskodás.* Elítéljük azokat is, akik túl sokat és visszás módon foglalkoznak a halottakkal, pogányok módjára siratják őket, értük áldozatokat visznek, és pénzért bizonyos imádságokat mormolnak. Ilyenféle szolgálatokkal és halotti siratókkal vélik kiszabadítani övéiket azokból a gyötrelmekből, amelyekbe a halál révén jutottak. A mérsékelt gyászt, amelyet az apostol 1Thessz 4-ben megenged, nem rosszalljuk, mert embertelen dolognak tartjuk, ha valaki semmi fájdalmat nem érez.

3. *A testből elköltöző lélek állapota.* Hisszük ugyanis, hogy a hívők a testi halálból egyenesen Krisztushoz költöznek és ezért egyáltalán nem szorulnak rá az élők közbenjárására vagy a halottakért való könyörgésre, egyszóval azoknak bármilyen szolgálatára. Hisszük továbbá azt is, hogy a hitetlenek egyenesen a pokolra vettetnek, ahonnan az élőknek semmiféle szolgálata sem nyitja meg az istentelenek számára a szabadulás útját.

4. *A purgatórium.* Az pedig, amit egyesek a tisztítóútról tanítanak, ellentmond a keresztyének hitvallásának: „Hiszem bűneink bocsánatát és az örök életet”, a Krisztus által való teljes megtisztulásnak és Krisztus Urunk e szavainak: Bizony, bizony mondom néktek, hogy aki az én beszédemet hallja és hisz annak, aki engem elbocsátott, örök élete van; és nem megy a kárhozatra, hanem általam a halálból az életre (Ján 5,24). Továbbá: Aki megfürdött, nincs másra szüksége, mint a lábait megmosni, különben egészen tiszta, ti is tiszták vagytok (Ján 13,10).

5. *A szellemek megjelenése.* Amit pedig a szellemekről vagy a holtak lelkeiről mondanak, hogy néha megjelennek az élőknek és tőlük olyan szolgálatokat kérnek, amelyek által megszabadulhatnak, az ilyen kísértéseket az ördög incselkedései, mesterkedései és csalásai közé soroljuk. Ahogy az ördög a világosság angyalának tudja magát álcázni, úgy törekszik az igaz hitet vagy felforgatni, vagy kétségessé tenni. Az Úr az Ótestamentumban megtiltotta, hogy az igazságot a halottaktól tudakoljuk, és hogy bármilyen kapcsolatot tartsunk fenn a szellemekkel (5Móz 18,11). A kárhozatban gyötrődő gazdag nem kap engedélyt az övéihez való visszatérésre, mert amint az isteni szózat kijelenti: Van Mózesük és prófétáik, hallgassák azokat. Ha Mózesre és a prófétákra nem hallgatnak, az sem győzi meg őket, ha valaki a halottak közül feltámad (Luk 16,29–31).

XXVII. A szertartások, a vallási szokások és a közömbös dolgok

1. *Szertartások és vallási szokások.* Hajdan nevelő eszközül szertartások adtak az Ószövetség népének, amely a törvény alatt mint tanítómester és gyám alatt élt. De miután eljött a szabadító Krisztus, és a törvény eltöröltetett, mi hívők többé nem vagyunk a törvény alatt (Róm 6,14; Gal 3,24), és eltűntek a szertartások, amelyeket Krisztus egyházában az apostolok annyira nem akartak megtartani vagy megújítani, hogy világosan kijelentették: nem akarnak semmi terhet róni az egyházra (ApCsel 15,10.28). Judaizmust vezetnénk be vagy állítanánk helyre, ha Krisztus egyházában az ószövetségi egyház módjára szaporítanók a szertartásokat és a vallási szokásokat. Ezért elutasítjuk azoknak a felfogását, akik úgy vélték, hogy Krisztus egyházát sokféle vallási szokással mint nevelői eszközzel kell összetartani. Mert ha az apostolok még az Istentől adott szertartásokat és szokásokat sem akarták ráróni a keresztyén népre, melyik józan eszű ember fog rátukmálni fölösleges emberi találmányokat? Minél inkább szaporodnak a szertartások az egyházban, annál jobban eltörlődik nemcsak a keresztyén szabadság, hanem Krisztus és a belé vetett hit is. A tömeg pedig a vallási szokásokban keresi azt, amit egyedül Isten Fiában, Jézus Krisztusban kellene hit által keresnie. Elégséges a hívőknek néhány józan, egyszerű, Isten Igéjével nem ellenkező vallási szokás.

2. *Különbőféle vallási szokások.* Ha a gyülekezetekben eltérő vallási szokások vannak, abból ne következtesen senki arra, hogy azok meghasonlottak egymással. Szókratész szerint lehetetlen volna városenként és vidékenként minden egyház vallási szokásait összeírni. Egyetlen vallás sem tartja ugyanazokat a szokásokat, még ha róluk ugyanazt a tanítást vallja is. Ezért akik ugyanazon a hiten vannak, vallási szokásaikban különböznek egymástól – mondja Szókratész. Bár ma egyházainkban különbőféle vallási szokásokat követünk az úrvacsora kiszolgáltatásánál és néhány más dologban, tanításban s hitben mégsem különbözünk egymástól, sem gyülekezeteink egysége és közössége nem bomlik fel ezáltal. Az effőle vallásos szokásokat mint közömbös dolgokat illetően a gyülekezetek mindig éltek a maguk szabadságával és ma is élünk vele.

3. *Közömbös dolgok.* De közben vigyázzunk, hogy ne soroljuk a közömbös dolgok közé azt, ami valójában nem az, ahogy egyesek a misét és a képek templomi használatát közömbös dolognak szokták tekinteni. Hieronymus azt mondta Augustinusnak, hogy az a közömbös dolog, ami sem nem jó, sem nem rossz, úgyhogy akár teszed, akár nem teszed, attól se meg nem igazulsz, se bűnös nem leszel. De ha a közömbös dolgokat összekapcsoljuk a hitvallással, akkor már nem közömbös dolgok; mint ahogy Pál apostol szerint is szabad húst enni, de ha figyelmeztetnek rá, hogy az tiltott bálványáldozati hús, akkor annak elfogyasztása már a bálványimádás helyeslésének számít (1Kor 8,9–13; 10,25–28).

XXVIII. Az egyházi javak

1. *Az egyházi javak és helyes használatuk.* Krisztus egyházának vagyona a fejedelmek bőkezűségéből és a hívők adakozásából származik, akik javaikat az egyháznak adományozták. Vagyonra ugyanis szüksége van az egyháznak, s eleitől fogva is volt vagyona szükségleteinek fedezésére. Ám az egyház javainak helyes felhasználása mind régen, mind most a következő: biztosítani kell a tanítást az iskolákban és a gyülekezetben, gondoskodni kell istentiszteletről, a szertartásokról, a templomról, továbbá a tanítókról, a tanulókról és az egyház szolgáiról, valamint egyéb szükséges dolgokról, főképpen a szegények megsegítéséről és eltartásáról. *Gondnokok.* Választani kell tehát istenfélő, bölcs és a gazdálkodásban kiváló férfiakat, akik az egyházi javakat szabályszerűen kezeljék.

2. *A javakkal való visszaélés.* Ha pedig az egyház javaival az idők gonosz-sága, egyesek vakmerősége, tudatlansága vagy kapzsisága miatt visszaélés történt, akkor kegyes és bölcs férfiak adják vissza azokat rendeltetésüknek. Mert nem szabad szemet hunyni e különösen szentségtörő visszaélés fölött. Tanítjuk tehát, hogy a megromlott iskolákat és kollégiumokat reformálni kell a tan, az istentisztelet és az erkölcsök tekintetében, a szegények megsegélyezését pedig kegyesen, lelkiismeretesen és bölcsen kell intézni.

XXIX. A nőtlenség, a házasság és a háztartás

1. *A nőtlenség.* Akiknél megvan a nőtlenség kegyelmi ajándéka, szívvel-lélekkel tiszták s önmegtartóztatóak és semmi érzéki vágy nem gyötri őket, szolgáljanak ebben a hivatásban az Úrnak, amíg ennek az isteni ajándéknak a birtokában érzik magukat, de ne tartsák magukat másoknál különbeknek, hanem szolgáljanak az Úrnak állhatatosan, egyszerűen és alázatosan (1Kor 7,7–9). Az ilyenek ugyanis alkalmasabbak az isteni dolgok szolgálatára, mint akiket a család magánügyei is lekötnek. Ha pedig ez az ajándék elvétetik tőlük, és folyton érzéki vágyat éreznének, jusson eszükbe az apostol szava: Jobb házasságban élni, mint égni (1Kor 7,9).

2. *A házasság.* A házasságot pedig (amely a kicsapongásnak orvossága, sőt az önmegtartóztatásnak egyik formája) maga az Úristen rendelte, gazdagon meg is áldotta, és azt akarta, hogy a férfi és nő elválhatatlanul ragaszkodjék egymáshoz és egymással a legnagyobb szeretetben és egyetértésben éljenek (Mát 19,4–8). Ezért mondja az apostol: Tisztességes minden tekintetben a házasság és a szeplőtelen házasság (Zsid 13,4). Továbbá: Ha férjhez megy is a hajadon, nem vétkezik (1Kor 7,28). *Eretnekségek.* Elítéljük tehát a többnejűséget és azokat, akik kárhozzátják a második házasságot.

3. *Hogyan kell házasságot kötni?* Tanítjuk, hogy a házasságot törvényesen, Isten félelmében kell kötni, és nem a törvények ellenére, amelyek kizárnak a házasságból néhány rokonsági fokozatot, hogy megakadályozzák a vérfer-

tözést. A házasságot a szülők vagy a gyámok beleegyezésével kell kötni, és főként avégre, amire az Úr rendelte. Éljenek a házastársak szentül, a legnagyobb hitvesi hűséggel, kegyességgel, szeretettel és tisztasággal. Kerüljék tehát a civódást, az egyenetlenséget, a bujaságot és a házasságtörést. Házassági törvényszék. Az egyházban törvényes bíróságokat kell felállítani, istenfélő bírakkal, akik örökjének a házasságok felett, minden szemérmertlenséget és erkölcstelenséget zabolázzanak meg, és előttük folyjanak a házassági perek.

4. *A gyermekek nevelése.* A szülők gyermekeiket istenfélelemben neveljék és gondoskodjanak róluk, megemlékezvén az apostol intéséről: Ha valaki az övéiről gondot nem visel, a hitet megtagadta és rosszabb a hitetlennél (1Tim 5,8). Elsősorban tanítsák meg gyermekeiket tisztességes mesterségre, amellyel eltartsák magukat; ne engedjék őket lustálkodni, és oltsák beléjük az Istenbe vetett erős bizalmat, nehogy kishitűségük, túlságos önbizalmuk vagy rút fősvényiségük miatt elzülljenek s emiatt jó gyümölcsöt ne teremjenek. Bizonyos, hogy azok a cselekedetek, amelyeket a szülők házassági kötelességük szerint a háznépükről való gondoskodásban igaz hittel visznek véghez, Isten színe előtt szent és igazán jó tettek, s úgyannyira tetszenek Istennek, mint a könyörgés, a böjt és a jótekonyság. Mert így tanítja ezt Pál apostol is, különösen Timóteushoz írt leveleiben. Vele együtt a sátáni tanok közé számláljuk azoknak a tanítását, akik a házasságot tiltják, vagy nyíltan gyalázzák, vagy alattomban gúnyolják, mintha nem volna szent és tiszta dolog. Megvetjük a tisztátalan nőtlenséget, a képmutatók titkos vagy nyílt bujálkodását és paráználkodását, akik önmegtartóztatást színlelnek, de valójában mindenkinél kicsapongóbbak. Mindezeket megítéli majd Isten. A gazdagságot és a gazdagokat, ha istenfélők és javaikkal helyesen élnek, nem ítéljük el. Elítéljük azonban az apostolikusok szektáját stb.

XXX. A világi hatóság

1. *A hatóság Istentől van.* Mindenféle hatóságot maga Isten rendelt az emberiség békeessége és nyugalma érdekében, mégpedig úgy, hogy az a világon az első helyet foglalja el. Ha ez a hatóság ellensége az egyháznak, igen sok akadályt és zavart okozhat, de ha barátja, sőt tagja az egyháznak, akkor annak nagyon hasznos és kiváló tagja, mert igen sok jót tehet neki, és hathatósan segítheti.

2. *A hatóság kötelessége.* Legfőbb kötelessége, hogy a békéről és a köznyugalomról gondoskodjék s azt fenntartsa. Ezt bizonyára sohasem végezheti sikeresebben, mint akkor, ha igazán istenfélő és vallásos, azaz ha az Úr népe szent királyainak és fejedelmeinek példájára az igazság hirdetését és az igaz hitet előmozdítja, mindenféle hazugságot, babonát, istentelenséget és bálványimádást kiirt és Isten egyházát védelmezi. Azt tanítjuk tehát, hogy a keresztyén hatóság elsőrendű feladata, hogy a vallásról gondoskodjék. Tartsa tehát a kezében Isten igéjét, és gondoskodjék arról, hogy ezzel ellentétes dolgot senki se tanítson. To-

vábbá Isten ígéjéhez szabott jó törvényekkel kormányozza az Istentől rábízott népet, és tartsa meg azt fegyelemben, kötelessége teljesítésében és engedelmes-ségben. Igazságos bíraskodással törvénykezzék; ne legyen személyválogató, ajándékokat se fogadjon el, az özvegyeket, az árvákat és a bajban levőket oltalmazza, a gonosztevőket, csalókat és erőszakoskodókat tartsa féken, sőt irtsa ki; mert nemhiába kapta Istentől a fegyvert (Róm 13,4). Emelje fel tehát Istennek ezt a fegyverét minden gonosztevő, pártütő, rabló, gyilkos, jogtipró, istenkáromló, hamisan esküvő és mindazok ellen, akiket Isten parancsa szerint megbüntetni vagy éppen kivégezni kell. Fékezze meg a javíthatatlan eretnekeket (ha igazán eretnekek), akik szüntelenül káromolják Isten felségét, háborgatják, sőt tönkreteszik Isten anyaszentegyházát.

3. *A háború.* Ha pedig szükséges volna háborúval is megoltalmazni a nép javát, akkor Isten nevében vállalja a háborút, de csak úgy, ha előbb minden lehetőt megtett a békéért, s ha népét csak háború árán mentheti meg. Amíg ezt hitből teszi a hatóság, ezekkel az igazán jó cselekedetekkel Istennek szolgál és áldást nyer az Úrtól. Elítéljük az anabaptistákat, akik tagadják, hogy a keresztyén ember közhivatalt viselhet, és tagadják azt is, hogy a hatóság bárkit jogosan kivégeztethet, hogy háborút viselhet, vagy hogy a hatóság előtt esküt kell tenni stb.

4. *Az alattvalók kötelessége.* Mivel Isten az ő népe javát a hatóság által akarja munkálni, amelyet mintegy atyául adott a világnak, ezért azt parancsolja, hogy minden alattvaló ismerje el a hatóságban Istennek ezt a jótéteményét. Tiszteljék tehát és becsüljék a hatóságot mint Isten szolgáját, szeressék, támogassák és imádkozzanak érte mint atyjukért; engedelmeskedjenek minden jogos és méltányos rendelkezésének, híven és készséggel fizessék meg a vámot és az adót s más hasonló tartozásokat. Ha a közjó, a haza érdeke és az igazság úgy kívánja, hogy a hatóság kényszerűségből háborút indítson, életüket is áldozzák fel és vérüket is ontsák a közjóért és a hatóságért, mégpedig Isten nevében készséggel, bátran és elszántan. Aki pedig a hatóság ellen támad, Isten súlyos haragját vonja magára (vö. Róm 13,2).

5. *Eretnekségek és pártütések.* Elítéljük tehát azokat, akik a hatóságot megvetik, a lázadókat, az állam ellenségeit, a pártütő semmirekellőket és mindazokat, akik kötelességeik teljesítése alól magukat nyíltan vagy csellel kivonják.

Kérjük Istent, a mi kegyelmes mennyei Atyánkat,
hogy áldja meg népének fejedelmeit,
áldjon meg minket és az ő egész népét
a mi egyetlen Megváltónk, a mi Urunk Jézus Krisztus által,
akinek legyen dicséret, dicsőség és hálaadás örökkön-örökké.
Ámen!

Függelék

A Második Helvét Hitvallás hazai kiadásainál kezdettől fogva hagyomány volt az ógyházi hitvallások szövegét függelékben közölni. Ezt Szenczi Csene Péter az első kiadásban így indokolja: „mivel e Confessióban a XI. Részben emlékezet vagyom a Négy Fő Conci-liomoknak Vallásokról, ismét a Szent Athanasiusnak Vallásáról is: azokat is ide akarnám írni, hogy a Kegyes Olvasó eszébe venné a Szent Egyességet a hitnek dolgában”.

A Niceai Hitvallás

A niceai első egyetemes zsinatot Nagy Konstantin császár (282–337) mint a Római Birodalom egyeduralkodója hívta össze 325-ben. A zsinat feladata az volt, hogy az egyetemes keresztyén egyház nevében nyilatkozzék és döntsön a hit egységét veszélyeztető arianizmus kérdésében.

Arius alexandriai pap ugyanis azt tanította, hogy Krisztus teremtett lény s így nem örökkévaló. E tanítása miatt ellenkezésbe került feljebbvalójával, Alexander püspökkel, aki őt párthíveivel együtt az egyházból kizárta. Mivel ennek következtében némelyek Arius, mások pedig Alexander mellett nyilatkoztak, a keleti egyházban óriási ellentét fejlődött ki. Alexander tábora Krisztusnak az Atyával való egylényegűségét (homoúszia), az ariánusok pedig a hasonló lényegűséget (homoiúszia) vallották. Mivel a császár nem tudta kibékíteni az egymással torzsalkodó ellenfeleket, összehívta a keresztyén világ püspökeit és papjait Niceába a vitássá vált hittani tétel tisztázása végett.

Ez a császár elnöklete alatt tárgyaló és 318 tagból álló első niceai zsinat ez alkalommal a következő (görög szövegű) hitvallást alkotta:

Hiszünk egy Istenben, mindenható Atyában, minden láthatónak és láthatatlannak teremtőjében.

És az egy Úr Jézus Krisztusban, Isten Fiában, aki az Atyától, vagyis az Atya lényéből született egyszülött, Istenből való Isten, világosságból való világosság, igaz Istentől való igaz Isten; született, nem teremtett, egylényű az Atyával, aki által lett minden, ami a mennyben és a földön van. Aki érettünk, emberekért és a mi üdvösségünkért alászállott, testet öltött és emberré lett, szenvedett, harmadnapon feltámadott, felment a mennyekbe és el fog jönni ítélni élőket és holtakat.

És a Szentlélekben.

Akik pedig azt mondják az Isten Fiáról, hogy „Ő valamikor nem volt”, „Mielőtt megszületett, nem volt” és „Nem létezőből lett”, vagy hogy más lényegből, illetve más lényből való, vagy hogy teremtett, átváltozható, illetve megváltozható, azokat átokkal sújtja az egyetemes egyház.

A Nicea-Konstantinápolyi Hitvallás

Nicea híre és tekintélye a rá következő fél évszázadban egyre nőtt az egyházban. Ennek ellenére az elítélt Arius tanítását a császárok és püspökök hatalmi politikája sok helyt ismét uralomra segítette. Az ariánusok és ellenfeleik közötti harc megosztotta, ellenségeskedésekbe sodorta az egyházat Keleten is, Nyugaton is. Emiatt többféle, Niceával ellentétes tanítás terjedt Krisztusról, s a harmadik artikulus rövidege teret engedett a Szentlélekről való tévelygő nézeteknek is.

Nyugaton felújították a modalista trinitástan sabelliánus változatát. A sabelliánusok az Atya, a Fiú és a Szentlélek munkáját időben egymást követő színre lépésként tanították, s ezzel a Fiú és a Szentlélek örökkévalóságát tagadták meg. Keleten Aetius antiochiai püspök szélsőséges arianizmusa (a Fiú még csak nem is hasonló az Atyával) mellett Apollinaris és Macedonius nevéhez kapcsolódó eretnokségek terjedtek. Laodiceai Apollinaris neoplatonikus hatásra fejtette ki az Atya és a Fiú homoúziáját. Szerinte Krisztusban az emberi értelem helyét az isteni Logosz töltötte be. Ezzel Krisztus igaz emberségét tagadta meg. Az úgynevezett „pneumatomakhé” (harc a Lélekért) képviselői, akiket Macedonius konstantinápolyi püspök után macedoniánusoknak neveztek, a Szentlélek alárendelt szerepét hangsúlyozták. Azt vallották, hogy a Szentlélek a Fiú első teremtménye, s ezzel külön (személyi) valóságát cáfolták.

Az eretnek vélemények ellen ebben a korszakban Athanasius, Epiphanius és részben a kappadókiai atyák fejtették ki pozitív módon az egyházi szentháromságtant. Az ő tanításuk bizonyult maradandónak nemcsak 381-ben, hanem 451-ben és később is.

Konstantinápoly előtt több zsinaton eredménytelenül kísérelték meg a szervezeti és tanbeli egységet helyreállítani. Ez Konstantinápolyban sem sikerült, de az I. Theodosius által 381 májusára hirdetett zsinat legalább a tanbeli egység tekintetében maradandót alkotott.

A zsinat hitvallásának későbbi, bevett neve: Nicea-Konstantinápolyi Hitvallás. Így vallja magáénak a keresztyén egyházak mindhárom nagy történeti felekezete. Az elnevezés azon az ezeröttszáz évig fennállott hagyományon alapul, hogy Konstantinápolyban nem alkotak új hitvallást, hanem újra elfogadták, bizonyos kiegészítésekkel, a niceait. A. Harnack és E. Schwartz kutatásai nyomán századunk elején ismertté vált az a tény, hogy nem pusztán kiegészítéssel van dolgunk, hanem a niceai szimbólum hatására írt önálló hitvallással. E kutatóknak még az volt a véleményük, hogy ez a hitvallás csupán magánhitvallás vagy helyi (jeruzsálemi?) kereszteselési szimbólum, amely – máig tisztázatlan körülmények között – bekerült a 451-es kalcedoni zsinat aktái közé, s amelyet Kalcedonban tévesen proklamáltak úgy, mint a konstantinápolyi „150 atya” hitvallását. Ez a vélemény J. N. D. Kellynek az 1970-es években végzett vizsgálata nyomán megdőlt. Nincs okunk kételkedni abban, hogy a Hitvallást valóban 381-ben, maguk a konstantinápolyi zsinati atyák alkották:

Hiszünk egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek, minden láthatónak és láthatatlannak teremtőjében.

És az egy Úr Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, aki az Atyától született minden időknek előtte, világosságból való világosság, igaz Istenből való igaz Isten, született, nem teremtett, egylényű az Atyával; aki által lett a mindenség; aki érettünk emberekért és a mi üdvösségünkért alászállott a mennyekből, testet öltött a Szentlélektől és Szűz Máriából, emberré lett, érettünk megszületett és harmadnapon föltámadott az írások szerint, felment a mennyekbe, ül az Atya jobbjára felől, és ismét el fog jönni dicsőséggel, ítélni eleveneket és holtakat; az ő országának nem lesz vége.

És a Szentlélekben, megelevenítő Úrban, aki az Atyától (és a Fiútól) származik, az Atyával és a Fiúval együtt imádandó és együtt dicsőítendő, aki szólott a próféták által. Egy, szent, egyetemes és apostoli egyházban. Vallunk egy keresztséget a bűnök bocsánatára. Várjuk a halottak feltámadását és az eljövendő örök életet. Ámen.

Az Efézusi Hitvallás

A harmadik egyetemes zsinatot II. Theodosius császár (meghalt 450-ben) hívta össze 431-ben Efézusba. A zsinat célja Nestorius eretnekségének elítélése volt.

Nestorius tagadta azt az akkoriban elterjedt formulát, amellyel Krisztus isteni és emberi természete egységének kifejezéséül Máriát istenszülőnek (theotokosz) nevezték. Ő úgy vélekedett, hogy mivel teremtmény nem szülheti teremtőjét, Máriát egyszerűen krisztusszülőnek kell nevezni. Mivel az ezzel kapcsolatos vitába mind Keleten, mind Nyugaton többen bekapcsolódtak, a háborúskodás megszüntetése végett II. Theodosius egybehívta az efézusi egyetemes zsinatot.

A zsinat Nestorius nézetét elítélte, őt az egyházból kirekesztette, s a Krisztusban levő két természet egységére vonatkozóan a következő hitvallást alkotta:

Valljuk, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus, Isten egyszülött Fia tökéletes Isten és okos lélekből és testből való tökéletes ember; istenségére nézve öröktől fogva az Atyától, emberségére nézve pedig az utolsó időkben érettünk és üdvösségünkért Szűz Máriától született; istenségére nézve egyként az Atyával, emberségére nézve pedig egyként velünk. A két természet ugyanis eggyé lett; ezért egy Krisztust, egy Fiút, egy Urat vallunk. Az elegyítés nélküli egység értelmében valljuk a szent szüzet istenszülőnek, mert az Ige Isten megtestesült, emberré lett, és már a fogantatástól kezdve egyesítette magában a belőle (azaz Máriából) fölvetett templomot.

Tudjuk, hogy az Úrról való evangéliumi és apostoli mondásokat a teológusok részint egyesítik mint egy személyről, részint különválasztják mint két természetről szólókat, és az Istenhez méltókat Krisztus istenségére, a jelentékteleneket pedig az ő emberségére vonatkoztatják.

A Kalcedoni Hitvallás

A kalcedoni negyedik egyetemes zsinatot Marcianus császár (450–457) hívta össze 451-ben Eutyches ellenében.

Eutyches konstantinápolyi archimandrita ugyanis Nestoriusszal szemben azt kezdte tanítani, hogy Krisztusban az isteni és az emberi természet egyesülése folytán csak egy természet van. Az ezzel kapcsolatos, növekvő ellentéteket a 449-ben Efézusban tartott úgynevezett rabló zsinat sem volt képes eloszlatni.

A kalcedoni zsinaton mintegy 630-an jelentek meg. Elítélték Eutyches eretnekségét, és a vitás tantétel magyarázatául a következő (görög szövegű) hitvallást alkották:

Követvén a szent atyákat, mindnyájan egybehangzóan tanítjuk, hogy egy és ugyanazon Fiút, a mi Urunk Jézus Krisztust kell vallanunk, aki tökéletes az istenségben és tökéletes az emberségben; valósággal Isten és valósággal ember, okos lélekből és testből való; egylényű az Atyával istensége szerint és egylényű velünk embersége szerint, hozzánk mindenben hasonló lévén, kivéve a bűnt (Fil 2,7; Zsid 4,15); aki istensége szerint öröktől fogva az Atyától született, embersége szerint pedig az utolsó időkben érettünk és a mi üdvösségünkért az istenszülő Szűz Máriától született.

Valljuk az egy és ugyanazon Krisztust, az egyszülött Fiút és Urat, akit a két természetben elegyítetlenül, elválaszthatatlanul, oszthatatlanul és elkülöníthetetlenül kell megismernünk. Így az egyesülés által semmiképpen sem töröltetett el a két természet különbözősége, sőt inkább mindegyik természet megtartotta a maga tulajdonságát és egy személybe és egy lényegbe egyesült. Valljuk, hogy ő nem két személyre osztott vagy vált szét, hanem egy és ugyanazon egyszülött Fiú, Ige Isten, Úr Jézus Krisztus, ahogy tanítottak felőle hajdan a próféták és maga Jézus Krisztus is, és ahogy az atyák hitvallása elénkbe adta.

Az úgynevezett Athanasius-féle Hitvallás

Athanasius (296–373) a keleti egyház egyik legkiválóbb teológusa és az igazhitűség tántoríthatatlan őre. Alexandriában volt pap, majd püspök. Egész élete az arianizmus ellen és az igaz hit mellett vívott folytonos küzdelemben telt el. A niceai zsinaton apostoli lélekkel tett vallást a Fiúnak az Atyával való egylényegűségéről, s ettől kezdve az egyház őt az ortodoxia vezérének tekintette. Az ariánusok rágalmozása miatt sok viszontagságot kellett elszenvednie.

A neve alatt fennmaradt, eredetileg latin szövegű – kezdő szaváról Quicumque néven ismert – hitvallást nem ő írta. A történeti kutatás szerint ismeretlen szerző írta 430–500 között, valószínűleg Dél-Franciaországban. Ez a Szentháromságról és Krisztus megtestesüléséről szóló hitvallás a középkorban mind Keleten, mind Nyugaton elterjedt és az Apostoli Hitvallással s a Nicea-Konstantinápolyi Hitvallással együtt istentiszteleti használatba is került:

Annak, aki üdvözülni akar, mindenekelőtt szükséges megtartania az egyetemes hitet; amelyet ha valaki épen és sértetlenül meg nem tart, kétségtelenül örökre elvész.

Az egyetemes hit pedig ez: tiszteljük egy Istent a háromságban és háromságot az egységben; sem össze nem elegyítve a személyeket, sem külön nem választva a lényegét. Mert más az Atya személye, más a Fiúé, más a Szentléleké, de az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek egy az istensége, egyenlő a dicsősége, egyaránt örök a felsége. Amilyen az Atya, olyan a Fiú, olyan a Szentlélek is. teremtetlen az Atya, teremtetlen a Fiú, teremtetlen a Szentlélek is. Végtelen az Atya, végtelen a Fiú, végtelen a Szentlélek is. Örökkévaló az Atya, örökkévaló a Fiú, örökkévaló a Szentlélek is. És mégsem három örökkévaló, hanem egy örökkévaló, amint nem három teremtetlen, sem három végtelen, hanem egy teremtetlen és egy végtelen. Ugyanúgy mindenható az Atya, mindenható a Fiú, mindenható a Szentlélek is, és mégsem három mindenható, hanem egy minden-

ható. Így Isten az Atya, Isten a Fiú, Isten a Szentlélek is, és mégsem három Isten, hanem egy Isten. Így Úr az Atya, Úr a Fiú, Úr a Szentlélek is, és mégsem három Úr, hanem egy Úr. Mert amint a keresztyén igazság kötelez minket arra, hogy egyenként mindegyik személyt Istennek és Úrnak valljuk, úgy az egyetemes vallás megtiltja nekünk, hogy három Istenről vagy Úrról beszéljünk.

Az Atya senkitől nem lett, nem teremtetett és nem született. A Fiú egyedül az Atyától van, nem lett, nem teremtetett, hanem született. A Szentlélek az Atyától és a Fiútól van, nem lett, nem teremtetett, nem született, hanem származik. Egy tehát az Atya és nem három, egy a Fiú és nem három, egy a Szentlélek és nem három. És ebben a háromságban nincs első vagy utolsó, nincs nagyobb vagy kisebb, hanem mind a három személy együtt örökkévaló és együtt egyenlő. Így mindenben, amint már fentebb mondtuk, tisztelni kell mind az egységet a háromságban, mind a háromságot az egységben. Ezért aki üdvözülni akar, így vélekedjék a Szentháromságról.

De szükséges az örök üdvösségre, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus testté lételét is hűségesen higgye. Az tehát az igaz hit, hogy higgyük és valljuk: a mi Urunk Jézus Krisztus, Isten Fia, egyenlően Isten és ember; Isten, aki az Atya lényéből öröktől fogva született, és ember, aki az anya lényéből az időben született. Tökéletes Isten és tökéletes ember, aki okos lélekből és emberi testből áll. Istensége szerint egyenlő az Atyával, embersége szerint kisebb az Atyánál. Aki noha Isten és ember, nem két Krisztus, hanem egy. Egy, de nem az istenségnek testté való átváltozása által, hanem emberségének Istenbe való felvétele által. Teljességgel egy, de nem a lényeg elegyedése, hanem a személy egysége szerint. Mert amint az okos lélek és a test egy ember, ugyanúgy Isten és ember egy Krisztus. Aki szenvedett a mi üdvösségünkért, alászállott a poklokra, harmadnapon halottaiból föltámadott, felment a mennybe, ül az Atya jobbján, ahonnan el fog jönni ítélni élőket és holtakat. Az ő eljövetelekor minden ember feltámad a maga testében és mindenki számot ad a saját tetteiről. Aki jót cselekedett, bemegy az örök életbe, aki pedig gonoszt, az örök tűzre. Ez az egyetemes hit; csak az üdvözülhet, aki ezt hűségesen és erősen hiszi.